

De iurisprudencia et iure publica

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
JOURNAL OF LEGAL AND POLITICAL SCIENCES

2023.

XIV. évfolyam / Vol. XIV

4. szám / No. 4

Főszerkesztő / Editor-in-Chief

PACZOLAY Péter

Társszerkesztők / Editors

BALÁSSY Ádám Miklós, FEJES Zsuzsanna, KOVÁCS Endre Miklós,
KÖNCZÖL Miklós, TÓTH J. Zoltán

Nemzetközi Tanácsadó Testület /
International Advisory Board

Dalibor ĐUKIĆ, Kateřina FRUMAROVÁ,
Ján ŠKROBÁK, Aleksandra SYRYT.

Kiadja a

Magyar Jog- és Államtudományi Társaság

Publishing

Hungarian Association of Law and Political Sciences

HU ISSN 1789-0446

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

TANULMÁNYOK / ARTICLES

BALÁSSY, Ádám Miklós

Uncertainty doctrine of legal systems ..... - 1 -

BÁRD Károly

A független és pártatlan bírósághoz való jog ..... - 8 -

DOBAI Attila

A totális pszichiátriai intézmény mint társadalmi produktum arcélei a XX. században ..... - 17 -

LIKTOR, Attila Zoltán

Iustitia est regnorum fundamentum..... - 38 -

TÓTH-LAKOS, Fruzsina Anna

Preliminary ruling procedures in tax cases in the V4 countries ..... - 58 -

---

Balássy, Ádám Miklós
*Károli Gáspár University of the
Reformed Church in Hungary,
Faculty of Law
assistant professor*

*XIV. évfolyam | Vol. XIV
2023/4. szám | No. 4/2023
Tanulmány | Article
www.mjat.hu*

Uncertainty doctrine of legal systems*

ABSTRACT

This paper explores the inherent uncertainty within legal systems, stemming from the nature of legal interpretation, judicial decision-making, and applied legal procedures. It highlights the variable, context-dependent nature of legal interpretation and the subjective judgments in judicial decision-making, influenced by both internal and external factors. The analysis reveals the limitations of legal predictability and completeness, emphasizing the lack of a legal system capable of addressing every possible situation. The paper also discusses the influence of subjective factors in legal interpretation and the challenges in adapting abstract norms to specific cases, underscoring the complex relationship between reality, truth, and the role of language in the social system.

KEYWORDS: *legal uncertainty, interpretation, judicial decision-making, legal systems, subjectivity in law*

---

* Supported by the ÚNKP 23-4-1 New National Excellence Program of the Ministry for Culture and Innovation from the source of the National Research, Development and Innovation Fund.

Introduction – uncertainty doctrine of legal systems

"Every legal system inherently contains elements of uncertainty, which stem from the nature of the interpretation of laws, judicial decision-making, and the applied legal procedures."

These elements of uncertainty limit the predictability and completeness of the law, as there exists a kind of *interpretative uncertainty* within the legal system. This means that the interpretation of laws and procedural regulations (internal normative acts) is variable, context-dependent, and possible through the application of multiple methods of legal interpretation, which can lead to different conclusions even in the same factual situations. Furthermore, *uncertainty in decision-making* is evident, as judicial and legal decision-making is based on subjective judgments influenced by both internal and external factors within the legal framework, where the value of precedent and changes in legal interpretation vary over time and space. Finally, the *lack of completeness within the system* is evident, as there is no legal system capable of handling every possible legal question and situation in a predetermined manner. New social, technological, and economic challenges raise new legal questions, to which existing legal norms do not always provide clear answers.

I. The roots of uncertainty

The legislative system is like the story of Cinderella. For the interpretation of the law works like a magic wand; it is individual and arbitrary, i.e. it bends in any direction the 'magician' (the interpreter) wants by means of semantic, logical, historical and taxonomic manipulation.¹ In the realm of legal interpretation, it is up to the legal practitioner to decide which method of interpretation to use, as there are no explicit rules dictating which method should be applied in a given case and which should not. An additional problem is that the various methods do not stand in a hierarchical relationship with each other, leading to potentially contradictory outcomes. Considering that our palette of legal interpretation can be considered unlimited, it can be concluded that unlimited results can also be created.

Let us recall the example of Bartolus, who was said to have first drafted the verdict and only then searched for the appropriate laws to justify it! Lawyers capable of employing methods of legal interpretation – similar to Bartolus – can retroactively create justifications for their decisions, which fundamentally can be considered a flawed intuitive method. In such cases, decisions that are inherently wrong but are equipped with sound reasoning can be made. Based on all these, a concise conclusion can be drawn regarding legal interpretation and decision-making:

---

¹ Takyoshi KAWASHIMA: *Japanese Way of legal thinking in Comparative Legal Culture*, Dartmouth 1992. "Our legal system is just like the Cinderella story. Interpretation is the magic wand witch which everything needed can be accomplished through some kind of semantic manipulation. CF: The taxonomic interpretation is based on the assumption that the legal system is a unified, uncontradicted order. MACZONKAI Mihály: A jogértelmezés módszereinek bizonytalansága a jogi pozitívizmusban. In BÉLI Gábor (szerk.): *Ut juris ordo exigat: ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Publikon, 2016. 175.

a) achievable goal: *A good decision with good reasoning*. If the decision itself is for the benefit of the legal subjects, then it is inherently "good," while the reasoning serves as guidance for further good decisions.

b) non-condemnable goal: *A good decision with bad reasoning*. In this case, the "good" decision is still absolute, i.e., positive, but the fallacy of the reasoning can lead to bad decisions in later cases (due to its precedent nature).

c) refutable goal: *A bad decision with bad reasoning*. If the decision is bad and the underlying reasoning is also flawed, then it can be contested if there is an opportunity for legal remedy, and the bad decision can be corrected.

d) condemnable goal: *A bad decision with good reasoning*. As seen in case c), if both the decision and its reasoning are bad, it is fundamentally correctable. However, in cases where the decision is bad, but the supporting reasoning is logically sound, the effectiveness of contesting it is limited, thereby endangering the fairness of subsequent decision-making and adjudication.

II. Subjectivity in the application of the law and interpretation

The proof of the pudding is in the eating. Just as in classical physics² we are aware that measurement itself counts as intervention, the same can be established in the field of law regarding legal interpretation. When a legal practitioner begins to interpret and examine the content of a law, the result of the examination can only be subjective.³ The examination itself already alters the objective content of the subject under scrutiny, thus the process of interpretation itself shifts the content of the subject from the objective to the subjective realm.⁴ The interpretation of law cannot be done as an indifferent spectator or impersonal observer; every judge is inevitably a participant and shaper of the justice process. Drawing the line between objectivity and subjectivity always requires some level of human intervention and decision. Law, as a science, is the result of a defined action, and truth, as a human creation, is not just the product of human intellect but something shaped by human experience and interpretation. The knowledge manifested in judges' decisions is not a pre-given, unchangeable entity but something that evolves and changes through human thinking and interpretation.

Our European legal system rests on the logic established by Aristotle, while the normative systems created by other states are based on a non-rational foundation of intuitive life philosophy.⁵ Nevertheless, for society, *law is merely a tool, not the solution itself*. The game

---

² Note: In principle, it is possible to exclude the interference of the measuring instrument in the measurement of electromagnetic strength.

³ CF: Husserl's thoughts on the objective space-time world. <https://plato.stanford.edu/entries/husserl/> (07.01.2023.) A similar conclusion is reached by Sartre, who, drawing on Husserl's doctrine, says that the results of an investigation can differ widely and will never be the same, since the observers differ. J. L. Rodriguez GARCIA: *Sartre – a szabadság öröme*. Budapest, EMSE Edapp, 2022. 13.

⁴ Note: *We may compare the observer of a physical phenomenon not with the audience of a theatrical performance, but with that of a football game where the act of watching, accompanied by applauding or hissing, has a marked influence on the speed and concentration of the players, and thus on what is watched. In fact, a better simile is life itself, where audience and actors are the same persons. It is the action of the experimentalist who designs the apparatus, which determines essential features of the observations. Hence there is no objectively existing situation, as was supposed to exist in classical physics.* Max BORN: *Physics in my Generation*. New York, Springer, 1969. 104-105.

⁵ Note: This means that these legal systems rely less on strict logical structures and more on human intuition, cultural and social customs, and local traditions. This approach can allow more flexibility in dealing with individual cases and a greater emphasis on human experience and life circumstances.

rules created by the legal system are finite (of an *ultima ratio* nature), which means that the norms are impersonal, general, and abstract.⁶ To know how to act in accordance with the law in a given case, we need to know what the norm prescribes for that case. Therefore, it is necessary to find the legal norm that is relevant to the specific case. However, the legal system does not directly contain this specific rule, nor can it. The circumstances of individual cases cannot be predetermined; they arise from actual events, which always appear anew and in different forms. The legal system, therefore, (as a general rule) establishes only general abstract norms that contain rules for predictable groups of facts. Even the possible groups of factual situations are too varied to establish appropriate norms for all of them in advance. Further simplification is needed by creating general concepts that are themselves facts or encompass a multitude of characteristics of facts.⁷ Therefore, manipulative social regulation with legal (internal) norms should be avoided, as it cannot affect every member of society.⁸ Based on all these, it can be concluded that fairness is not associated with rights and obligations, but with truth.⁹ The logic applied in the field of law does not always lead to just results, as it cannot consider individual circumstances, and without them, it is too far removed from the actual state of affairs.¹⁰

III. Verdict – fairness and subjectivity

The creation of a judicial verdict is a complex, targeted creative activity based on understanding and evidence, consciously striving to grasp the relationship between reality and truth.¹¹ According to Tamás Lábady, interpreting legal text does not merely mean understanding the text, but also clarifying which of the possible multiple meanings is correct.¹² In László Blutman's view, interpretation or giving meaning is the process by which someone gives meaning to a legal text, or more narrowly, attributes significance to it, in a certain situation.¹³ Within the structure of the social system, language not only has a substantive role but is also interpretable as the manifestation of the social reality created as a priori objects.¹⁴ However,

---

⁶ Note: This means that norms generally define a set of cases, which implies that they do not have an impact on individual cases, leading to occasional injustices. However, such occasional injustices still generate a smaller social problem compared to the absence of regulation in a given set of cases, which would result in a legal hiatus. In the event of a hiatus, we cannot talk about a norm violation enforceable by the community, nor about sanctioning, which leads to a state of anarchy, less desirable for society as a whole than occasional injustices. Therefore, general legal service takes precedence over justice itself.

⁷ CF: NAWIASKY, Hans von: *Allgemeine Rechtslehre als System der rechtlichen Grundbegriffe*. Einsiedeln-Köln, Verlagsanstalt Benigner & Co. Ag., 1941. 26

⁸ CF: Kim CHIN – Craig M. LAWSON: *The Law of the Subtle Mind: The Traditional Japanese Conception of Law*. International and Comparative Law Quarterly, 1979/3. sz. 502.

⁹ Op. cit. 502

¹⁰ Op. cit. 496.

¹¹ Ambrus MOLNÁR: *Az emberi megismerés ismeretelméleti alapjai és jogi megismerési folyamat sajátosságai*. In *Összefoglaló vélemény. Ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, 2017. 9

¹² Tamás LÁBADY: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest, Dialóg Campus, 2002. 221. In Hungarian: *A jogszabálysöveg értelmezése nem egyszerűen a szöveg megértését jelenti, hanem annak tisztázását is, hogy a lehetséges több értelem közül melyik a helyes*.

¹³ *Az értelmezés, értelemadás az a folyamat, amelynek során valaki valamilyen helyzetben egy jogszövegnek értelmet ad, vagy szűkebben, annak jelentést tulajdonít* László BLUTMAN: *Hat tévhit a jogértelmezésben*. JeMa, 2015/3. sz. 83.; Judit BLEIER: *A jogértelmezés, valamint a logikai összefüggések szerepe a bizonyításra szoruló tények kiválasztásánál és a jogvita szempontjából szükséges bizonyítás mellőzésénél a polgári perben*. In *Összefoglaló vélemény. Ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, 2017. 3.

¹⁴ Tamás GYEKICZKY: *A polgári peres bizonyítási eljárás és ítéleti tényállás néhány elméleti problémája*. Jogtudományi Közlöny, 2003/7–8. sz. 289.

according to György Csécsy and Andrea Csécsy, the interpretation of legal texts in law means determining the true content of a given norm.¹⁵ Based on all these, it is undeniable that the element of subjectivity is inevitably present in legal interpretation.

Although legal norms provide objective frameworks, the personal perspectives, value systems, and experiences of the legal practitioner influence their decisions during the interpretation of specific cases. This personal intervention arises not only from the circumstances of individual cases and the language of the legal text but also from human emotions, ethical convictions, and social context.¹⁶ Therefore, the process of legal interpretation is not merely a technical or mechanical activity; it is rather a complex, human cognitive process in which the subjective considerations of legal experts fundamentally shape the administration of justice and the application of law.

Conclusion

Legal interpretation as a magic: This metaphor suggests that legal interpretation often contains a degree of subjectivity and flexibility. Legal practitioners can apply various methods of interpretation, leading to different outcomes, and there is no uniform hierarchy or rule system that dictates which method should be used when.

Diversity of interpretation methods: The interpretation of legal norms can often be done in multiple ways, leading to contradictions and varying legal conclusions. This diversity creates a certain level of uncertainty and unpredictability in legal decision-making. *The objective of justice;* the dilemma of "a good decision with good reasoning" vs. "a bad decision with good reasoning" highlights that legal decisions are not always clear-cut, and the decision-making process itself can influence the fairness of the outcome. *Laws and individual cases;* the legal system establishes general and abstract norms, which do not always fully match the peculiarities of individual cases. This poses a challenge for legal practitioners when adapting legal regulations to specific cases. *Law as a social tool;* the role and impact of the legal system on society is complex and not always capable of perfectly handling or resolving social problems.

Every legal decision-making process and legal interpretation involves elements of uncertainty, which vary depending on the legal system and the context of its application. From this uncertainty, the following conclusions can be drawn:

---

¹⁵ György CSÉCSY– Andrea CSÉCSY: *Jogalkalmazási módszerek és jogelvek a gyakorlati jogalkalmazásban*. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica. 1999. 15–20.

¹⁶ F. Mallieux: *L'expérience des jurisconsultes*. (Revue de métaphysique et de morale. XV. 1907.) 793. 1.: „Sans la conscience morale, sans la perception vive des besoins sociaux, il n'est pas de ressource pour l'interprète. Quand la lettre d'une loi lui offre le choix entre dix solutions différentes, s'il en écarte neuf, c'est que, d'instinct, guidé par des aspirations morales, il a choisi

a) *uncertainty of legal accuracy*: Just as the simultaneous precise determination of a particle's position and momentum is impossible in quantum physics, the unequivocal application and interpretation of legal norms are impossible when considering all relevant factors and circumstances simultaneously.

b) *contextual and temporal variability*: Just as the variability of quantum states influences the behaviour of particles, the variability of the legal environment (static and dynamic legal systems)¹⁷ and social context also affect the interpretation and application of laws.

c) *limited foresight of the legal system*: Just as the quantum system does not provide a complete forecast of particle behaviour, the legal system is not capable of foreseeing every possible legal situation and conflict.

Based on all these, the uncertainty doctrine of legal systems is validated:

Every legal system inherently contains elements of uncertainty, which stem from the nature of the interpretation of laws, judicial decision-making, and the applied legal procedures.

---

¹⁷ See: Ádám Miklós BALÁSSY: *Uncertainties about the “Systemic” Nature of the Legal System*. In XXII. Jogász Doktoranduszok Konferenciája, 2022. XXII. 9–20.

Bibliography

1. [Online source] Stanford Encyclopedia of Philosophy. "Husserl." Available at <https://plato.stanford.edu/entries/husserl/> (Accessed: 2023. 01. 07.)
2. Balássy, Ádám Miklós. "Uncertainties about the 'Systemic' Nature of the Legal System." In XXII. Jogász Doktoranduszok Konferenciája, 2022, 9-20.
3. Bleier, Judit. "A jogértelmezés, valamint a logikai összefüggések szerepe a bizonyításra szoruló tények kiválasztásánál és a jogvita szempontjából szükségtelen bizonyítás mellőzésénél a polgári perben." In Összefoglaló vélemény. Ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései. Budapest, 2017.
4. Blutman, László. "Hat tévhit a jogértelmezésben." JeMa, 2015/3, 83.
5. Born, Max. *Physics in my Generation*. New York: Springer, 1969.
6. Chin, Kim, and Craig M. Lawson. "The Law of the Subtle Mind: The Traditional Japanese Conception of Law." *International and Comparative Law Quarterly*, 1979/3, 502-503.
7. Csécsy, György, and Andrea Csécsy. "Jogalkalmazási módszerek és jogelvek a gyakorlati jogalkalmazásban." *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*, 1999, 15-20.
8. F. Mallieux. "L'expérience des jurisconsultes." *Revue de métaphysique et de morale*, XV, 1907, 793.
9. Gyekiczky, Tamás. "A polgári peres bizonyítási eljárás és ítéleti tényállás néhány elméleti problémája." *Jogtudományi Közlöny*, 2003/7-8, 289.
10. Kawashima, Takeyoshi. *Japanese Way of Legal Thinking in Comparative Legal Culture*. Dartmouth, 1992.
11. Lábady, Tamás. *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest: Dialóg Campus, 2002.
12. Maczonkai, Mihály. "A jogértelmezés módszereinek bizonytalansága a jogi pozitivismusban." In *Ut juris ordo exigit: ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*, edited by Gábor Béli. Pécs: Publikon, 2016.
13. Molnár, Ambrus. "Az emberi megismerés ismeretelméleti alapjai és jogi megismerési folyamat sajátosságai." In *Összefoglaló vélemény. Ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, 2017
14. NAWIASKY, Hans von: *Allgemeine Rechtslehre als System der rechtlichen Grundbegriffe*. Einsiedeln-Köln, Verlagsanstalt Benigner & Co. Ag., 1941.
15. Rodriguez Garcia, J. L. *Sartre – a szabadság öröme*. Budapest: EMSE Edapp, 2022.

Bárd Károly
Central European University (Vienna)
MTA doktora (DSc)
professor emeritus

XIV. évfolyam | Vol. XIV
2023/4. szám | No. 4/2023
Tanulmány | Article
www.mjt.hu

A független és pártatlan bírósághoz való jog
– gondolatok hetvenöt évvel az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának elfogadása után

---

The right to an independent and impartial judiciary
– reflections seventy-five years after the adoption of the Universal Declaration of Human Rights

ABSTRACT

The Universal Declaration of Human Rights was adopted as reaction to the cruelties of National Socialism. Therefore, it is surprising that the text of the Covenant on the right to trial in court fails to mention that courts must be “established by law.” In addition to examining judicial independence under the Nazi regime the author attempts to give an explanation to this gap in the Declaration. The special status of judicial independence and impartiality within procedural guarantees is also discussed. The author concludes that judges’ independence and impartiality may compensate for restrictions on other procedural guarantees while limitations on judicial independence and impartiality may not be counterbalanced by any other procedural safeguard.

KEYWORDS: *Tribunals “established by law”, judicial independence; judges’ impartiality; procedural guarantees; fact finding and truth in the criminal process; National Socialism.*

I.

Az emberi jogi tankönyvekben a bírói függetlenséget a tisztességes eljárás egyik elemeként szokás tárgyalni.¹ Ennek indoka, hogy a nemzetközi egyezmények zöme a független bírósághoz való jogot a többi eljárási garanciával együtt egy cikkben deklarálja.² Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (a továbbiakban „Nyilatkozat” vagy „Deklaráció”)³ azonban 10. cikkében külön említi „minden személy jogát” arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság tárgyalja, hozzátéve, hogy a tárgyalásnak „méltányosnak és nyilvánosnak” kell lennie. A 11. cikk pedig az ártatlanság véelme kapcsán, megismételve a nyilvánosság követelményét, utal „a védelemhez szükséges valamennyi biztosítékokról” (anélkül, hogy ezeket nevesítené). A Nyilatkozat szövegezése egyrészt azt sugallja, hogy a tisztességes eljárás komponensei közül a bíróság függetlenségének kiemelkedő a szerepéről a későbbiekben lesz szó. De a szöveg utal arra is, hogy a bírói függetlenség nem pusztán processzuális garancia, hanem több annál: a jogállam feltétlen biztosítéka, ahogy a szabad választásokhoz való jog a demokráciáé. „A bírói függetlenségnek alkotmányos szintű intézményi aspektusa is van –, írja Stefan Trechsel – és Montesquieu óta tudjuk, hogy a bíróság egyike a hatalmi ágaknak. Sőt – teszi hozzá Trechsel – talán jog sem létezik független bíróságok nélkül.⁴ Valóban elgondolkozhatunk azon, hogy a független bíróság lételeme-e a jognak, az viszont kétségtelen, hogy tisztességes működtetésének mindenképp elengedhetetlen feltétele. Eötvös József írta több mint másfél évszázaddal ezelőtt, hogy a jog ismerete a bíró számára „haszontalanná válik, ahol nincs meg a függetlenség, s valóban független bírák a hibás törvénykezési rendszert is legalább tűrhetővé teszik.”⁵

Érdeemes elidőzni a Nyilatkozat 10. cikkének szövegénél és összevetni azt a később született egyezmények, akár a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, akár pedig a regionális egyezmények, az európai vagy az amerikai megfelelő cikkeivel. Ez utóbbiak mind proklamálják, hogy a bíróságnak „*törvény által felállított*nak” kell lenni: „*established by law*”. Az amerikai egyezmény még egyértelműbben fogalmaz, amikor a „*previously established by law*” fordulatot használja, a bíróságnak tehát *előzetesen* kell törvény által felállítottnak lennie.

Meglepő, hogy a Nyilatkozat nem szól erről a követelményről, mert hiszen az alapvető jogok köztük a bíróságokkal szemben támasztott elvárások deklarálása a nemzetközi közösség válasza volt a náci rémtettekre. „Tekintettel arra – olvashatjuk a preambulumban –, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevevése az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett...”. A „barbár cselekmények” fordulat nyilván a náci rémtettekre utal, és a harmadik birodalom „igazságszolgáltatásának” barbarizmusa éppen a különbíróságok gyakorlatában tárult fel legélesebben.

---

¹ Amikor a bíróságok és bírák függetlenségéről vagy a pártatlanságról írok, ehhez rendszerint hozzáértem – még ha külön nem is említem – a bíróság további attribútumait is. Reményeim szerint a kontextusból kiderül, hogy éppen melyik van a hangsúly. A három követelmény közti összefüggés egyébként nyilvánvaló: a nem törvénnyel felállított bíróságok tagjairól okkal feltételezzük, hogy nem függetlenek, és joggal tartunk attól, hogy a bíró, ha nem független, nem fog pártatlanul ítélni.

² Ld. a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14., a regionális egyezmények közül az afrikai 7., az amerikai 8. és az európai 6. cikkét.

³ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát az ENSZ Közgyűlése 217 A (III) sz. határozatával fogadta el 1948. december 10-én.

⁴ Trechsel, Stefan (with the assistance of Sarah J. Summers): *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, New York, 2009, 46.o.

⁵ B. Eötvös József: *A XIX. század eszméinek befolyása az államra, III.*, Ráth Mór, Budapest, 1886, 254.o.

II.

Mielőtt megkísérelném a választ arra, hogy a „törvény által felállítottság” követelménye miért nem szerepel a bíróságoktól megkövetelt feltételek között, röviden kitérek a nácik és személyesen Hitler ambivalens viszonyára a bírákhoz és konkrétan a bírói függetlenséghez. Ahogy a zsarnokok általában, Hitler sem tartotta sokra a jogászokat, gyanakodott rájuk, megvetette őket. Még csatlósait is semmibe vette, köztük saját „házi-ügyvédjét, az elfoglalt lengyel területek későbbi kormányzóját, Hans Frankot. „Csak egy jogász, mint a többi” – ennyit mondott róla a Führer.⁶ A bírói függetlenség is irritálta, ahogy a többi náci vezetőt is. Ez nem meglepő, hisz a nácik uralomra jutása után, az *Ernst Fraenkel* által leírt „kettős állam” (*Doppelstaat vagy dual state*) – erről is később lesz még szó – kiépítése előtt a totális önkénynek egyedül a törvény és az azt érvényesítő, a törvényt szolgáló bírói kar szabott *valamennyire* korlátot. A bírói függetlenség lényege, hogy a bíró kizárólag a törvénynek van alávetve, ez adja a bírói függetlenség tartalmát, a függetlenség teszi a döntnököt bíróvá. A nácik totális uralomra törekvésével és a hatalom egységét hirdető *Führer-elvvel* ez természetesen összeegyeztethetetlen volt. (Később aztán a feszültséget a nácik feloldották azzal, hogy a vezér akaratát, a *Führerewillét* törvényi rangra emelték.) Goebbels 1937. szeptember 10-én, egy bírósági ítélet feletti felháborodásában jegyezte fel naplójába, hogy „az igazságszolgáltatás itt teljességgel csődöt mondott. Mihamarabb javasolni fogom a Führernek, hogy számolja fel a bírák függetlenségét. És ezt meg is fogja tenni.”⁷ Göbbelsnek erre még egy fél évtizedet várnia kellett. Hitler 1942 áprilisában a Reichstagban leszögezte: ideje, hogy a német igazságszolgáltatás felfogja, a nemzet nem értük van, hanem ők vannak a nemzetért. A németség – mondta – nem pusztulhat el, akkor sem, ha az igazságszolgáltatás a jogok formális értelmezésével ennek ellent kívánna is mondani.⁸ Majd beszédét követően elfogadtatta a Reichstaggal azt a határozatot, amely felhatalmazta, hogy bárkit, a hadseregben szolgáló közlegényt vagy tisztet, hivatalnokot vagy bírát, pártfunkcionáriust, bármely munkást vagy alkalmazottat kötelezze feladata teljesítésére, és azokat, akik kötelezettségüket megszegik, elbocsássa, illetve hivatalából eltávolítsa.

Ennek ellenére Hitler alig élt a felhatalmazással, nyilván azért, mert a bírói kar alkalmazkodott az elvárásokhoz. A bírói függetlenséghez fűződő ambivalens hozzáállásában, abban, hogy nem avatkozott be az ítélkezésbe, holott megtehetette volna, egyesek szerint az is közrejátszott, hogy ebben is utánozta II. Frigyeset. A porosz uralkodót, kezdetektől fogva mániákusan példaképének tekintett. Frigyes képe lógott dolgozó szobája falán, és az ő portréja uralta berlini bunkerjának társalgóját. Benne látta példaképét, „akiben egyesült a művészi hajlam és a politikai tehetség – szemében ez jelképezte a nagyságot és a hősiességet.”⁹ A porosz uralkodóval való azonosulás a háborús vereségek idején kezdett betegessé válni, az „ezeréves

⁶ Fest, Joachim C: *Hans Frank-Kopie eines Gewaltmenschen*. In: Uő: *Das Gesicht des dritten Reiches. Profile einer totalitären Herrschaft*. Piper, München 5. Auflage, 1997, 287.o. Hitler az 1930-as években Frankkal is közölte, hogy mit gondol a jogászokról: „vagy természeténél fogva defektes vagy idővel azzá lesz.” Schenk, Dieter: *Hans Frank. Hitlers Kronjurist und Generalgouverneur*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2008,269.o.

⁷ Goebbels, Joseph :*Tagebücher 1924-1945*. 1003.o.

<https://archive.org/details/JosephGoebbelsTagebuecher/page/n103/mode/2up?q=Frank> 1122.o.

⁸ <https://www.jewishvirtuallibrary.org/adolf-hitler-speech-to-the-reichstag-assuming-new-power-april-1942> és Gruchmann, Lothar: *„Generalangriff gegen die Justiz”? Der Reichstagesbeschluss vom 26. April 1942 und seine Bedeutung für die Maßregelung der deutschen Richter durch Hitler*. Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte 4/2003, 510.o. Eberhard Schmidt és Johannes Fest egyaránt azt írják, hogy Hitler a Reichstag ülésén elejtett egy megjegyzést, hogy „addig nem nyugszik, amíg az összes német be nem látja, hogy szégyen jogásznak lenni.” Ld. Schmidt, Eberhard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1951, 445.o. és Fest 1997: 290.o.

⁹ Ld. Fest, Joachim: *Hitler. Eine Biographie*. Ullstein, Berlin, 12. Auflage, 2013, 392. és 1068.o.

birodalom” végóráiban pedig elhatalmasodott rajta. Az összeomlást hősie pusztulásként akarta látni, magát pedig Nagy Frigyes inkarnációjaként. „Nem kell mindenben az öreg Fricit utánoznod” – róttá meg Eva Braun, amikor Hitler a csatában leharcolt Frigyeset majmolva görnyedten, pecsétes uniformisban, gondozatlan külsővel téblábolt a *Führerbunkerban*. Goebbelsnek imponált, ahogy a Führer Frigyes szerepét magára aggatta, meg is lepte néhány héttel haláluk előtt *Thomas Carlyle* Nagy Frigyes biográfiájával.¹⁰ Nem tudjuk, elolvasta-e Hitler idoljának életrajzát, azt sem, hogy mit tudott róla addig. De nem zárhatjuk ki, hogy ismerte a porosz király álláspontját a jogról és a jogászokról. Talán hallott Frigyes politikai testamentumáról: „a bíróságok előtt a törvények beszélnek, a szuverénnek pedig ott hallgatnia kell.” Elismerte tehát a bírák függetlenségét, azt, hogy kizárólag a törvényeknek vannak alávetve, visszautasította, ha arra akarták rávenni, hogy avatkozzon be az igazságszolgáltatásba.¹¹ De azért bizalmatlan volt a jogászokkal szemben,¹² és időnként tömlöcbe vetette a bírakat, ha igazságérzetét sértő ítéletet hoztak.

Érdekes elmélet, de hihetőbbnek tűnik, hogy a *Doppelstaat*, ahogy azt Ernst Fraenkel leírta, szükségtelenné tette Hitler beavatkozását. A nemzeti szocializmus uralmi rendszere – írja Fraenkel – kettős: a normatív állam általános érvényű jogi rendelkezések alapján működik. Ezzel párhuzamosan létezik a kizárólag politikai megfontolások vezérelte ún. intézkedő vagy rendelkező állam (*prerogative state, Massnahmenstaat*). A két szféra között van átmenet, de csak az egyik irányban, a „*Normenstaatból*” a „*Massnahmenstaatba*”, a másik irányból nincs mozgás. Az igazságszolgáltatásra nézve ez azt jelenti, hogy a Gestapo a „normál” bírói eljárásból magához veheti az ügyet. Akár az eljárás alatt akár az ítéletet követően: a törvényes büntetés végrehajtása helyett a politikai rendőrség koncentrációs táborba hurcolja az elítéltet és ez esetenként a halált jelenti. Sőt, a bármifajta törvényi kötöttség alól mentesített rendőri hatóság úgy is „korigálhatják” a bírói ítéletet, hogy a felmentett vádlottat határozatlan ideig koncentrációs táborokban tartja foglyul.¹³ Hitlernek tehát nem kellett élnie a magának juttatott hatalommal, mert a „kettős államban” nincs igazán szükség a bírói függetlenség elemeinek felszámolására. A bírák elmozdíthatatlansága vagy az ügyek miképp elintézésére utasítás tilalma érintetlen maradhat.

III.

A teljes képhez tartoznak a különbíróságok, ilyenek működtek például az elfoglalt lengyel területeken. Ezek a lengyelek és zsidók ellen folytatott eljárásokban a német büntetőjogszabályok szerint jártak el, azzal az eltéréssel, hogy jelentősen bővítették a halálbüntetéssel fenyegetett cselekmények számát, és ezt a büntetést bagatell bűncselekmények miatt is gyakorta kiszabták.¹⁴ A *Polenstrafrechtsordnung* tovább erodálta az amúgyis megtépzott *nullum crimen*¹⁵ elvét: zsidók és lengyelek konkrét büntetőjogi tényállás hiányában is felelősséggel tartoztak, ha „valamely német büntetőtörvény alap gondolatának

¹⁰ Ulrich, Volker: *Seine letzte Rolle*. Die Zeit, 2018/41. szám, 19.o.

¹¹ Frigyes a polgári ügyekbe általában nem avatkozott be, de a büntető ítéletek jóváhagyásának jogát fenntartotta magának. Peters, Karl: *Strafprozess. Ein Lehrbuch*. C.F.Müller, Karlsruhe, 1966, 94.o.

¹² Prümm, Hans Paul: *Friedrich II. von Preußen und das Recht*. Zeitschrift für das Juristische Studium, 2012/1., 29.o.

¹³ Fraenkel, Ernst: *Der Doppelstaat* (1974) In v. Brünneck, Alexander (Hrsg): *Ernst Fraenkel. Gesammelte Schriften. Band 2. Nationalsozialismus und Widerstand*. Nomos, Baden-Baden, 1999, 94.o.

¹⁴ von Miquel, Marc: *Juristen in eigener Sache*. In: Frei, Norbert (Hg.): *Hitlers Eliten nach 1945*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 2010, 167. o.

¹⁵ 1935-ben módosították a német Btk 2.§-át, eszerint nem csak a törvényben büntetéssel fenyegetett cselekmény alapozta meg a felelősséget, hanem az olyan is, amely az „egészséges népi érzület” alapján (*nach gesundem Volksempfinden*) büntetést érdemel.

megfelelően a megszállt területeken fennálló szükséghelyzetből adódó államérdek ezt megkívánta.”¹⁶ A különbíróóságok közül a legismertebb talán a hírhedt *Volksgerichtshof* volt, amelynek bírósághoz nem sok köze volt. Hitler személyesen rendelte el felállítását, bírát ő nevezte ki.¹⁷ A *Volksgerichtshof* ítékezésének mottója az volt, hogy a jog nem az, amit a törvény mond, hanem ami „a népnek használ” (*Recht ist was dem Volke nützt*).

Visszatérek a kérdésre, amit írásom elején feltettem: ha egyszer az Egyetemes Nyilatkozat a náci terrorra adott válaszként született, úgy miért pusztán a függetlenség és pártatlanság kritériumát tartalmazza, és miért hallgat arról, hogy a bíróságnak „törvény által felállítottnak kell lennie? Merthogy a különbíróóságok aligha voltak “törvény által felállítottak.” Az Európai Emberi Jogi Bíróság például kimondta, hogy ez utóbbi feltétel akkor teljesül, ha a bírósági szervezetről parlament törvényben határoz, és az nem a végrehajtó hatalom diszkrecionális döntése.¹⁸ Ezt deklarálta a Bundestag 1985-ben jogilag kötéőerővel ugyan nem bíró határozata: a *Volksgerichtshof* a náci önkényuralom terroreszköze volt, és ítéleteinek nem lehet érvénye a Szövetségi Köztársaságban. És mert az ítéleteket nem bíróság hozta, ezért ezeket 1998-ban törvényben megsemmisítették.

A Nyilatkozat előkészítése során tudomásom szerint egyedül Chile tett javaslatot arra, hogy a szöveg tartalmazza a „felállított” (*established*) jelzőt a bíróság jellemzőjeként.¹⁹ Nem kizárt, hogy a Deklaráció szövegezői feleslegesnek tartották e feltétel felvételét a 10. cikkbe, mert úgy gondolták: a bíróság fogalmi eleme, hogy törvénnyel állítják fel. Vannak szakíróok, akik úgy vélik: a bírósággal szemben támasztott három követelmény – a függetlenség, a pártatlanság és, hogy törvénnyel létesítik –, fedi egymást, és világosan nem különíthetők el.²⁰ Ha ezen álláspontok bármelyikét is elfogadjuk, úgy védhetőnek látszik a „törvény által felállított” kitétel mellőzése a Deklaráció szövegében. E magyarázat azonban mégsem elégséges, mert okkal kérdezhettük: miért éppen ez a kritérium hiányzik, és nem a függetlenség vagy a pártatlanság? És akkor miért szerepel az ENSZ Egyezségokmányban és a regionális emberi jogi egyezményekben, hogy csak a törvény által felállított bíróság garantálhatja a tisztességes eljárást?

Talán közelebb kerülünk a válaszhoz, ha felidézzük, hogy röviddel a Nyilatkozat megszületése előtt zárult a náci főbűnösök pere a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt, és a szövetségesek bírái által lefolytatott ún. nürnbergi utódpercek. A Törvényszékkal szemben az egyik vád az volt, hogy azt a győztesek vezetőinek megállapodása hozta létre, nem volt tehát alapja sem a nemzeti, sem pedig a nemzetközi jogban.²¹ A német jogirodalomban egyesek szerint az egész per komédia, „*Siegerjustiz*” volt, a Törvényszék pedig a jogi köntösbe bujtatott bosszú eszköze. A főbűnösök érdekében eljáró védők azt is kifogásolták, hogy a Törvényszék alapokmányának kidolgozásában olyan személyek is részt vettek, akik utóbb vádlóként, illetve

¹⁶ A Birodalmi Védelmi Minisztertanács rendelete (1941. december 4.)

¹⁷ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens vom 24. April 1934 III. cikk 1. §

¹⁸ Trechsel: i.m. 50.o.

¹⁹ „Every person accused of a crime shall have the right to a fair public hearing by established tribunals....” Vagyis a javasolt szöveg sem tartalmazta a követelményt, hogy a bíróságot *törvénnyel* kell felállítani. Ld. Weissbrodt, David-Hallendorff, Mattias: *Travaux Préparatoires of the Fair Trial Provisions-Articles 8 to 11 – of the Universal Declaration of Human Rights*. In *Human Rights Quarterly*, 1999/4. szám, 1070.o.

²⁰ Trechsel: i.m. 49.o.

²¹ Sheldon Glueck, a Harvard professzora, 1944-ben publikált könyvében, amelyben a háborús bűnösök jövőbeli megbüntetésének kérdéseit taglalta, egyik lehetőségként egy ENSZ egyezménnyel felállított bíróságra tett javaslatot, de ennek alternatívájaként elfogadta, hogy a bíróságot az Egyesült Államok elnöke és „más érdekelt nemzetek” közti megállapodás hozza létre. Ld. Glueck, Sheldon. *War Criminals. Their Prosecution & Punishment*. Alfred A. Knopf, New York, 1944, 91.o.

bíróként vettek részt a perben. Ezzel pedig –érveltek – sérült a hatalmi ágak megosztásának elve.²² A Deklaráció szövegezői talán nem kívántak újabb érvet adni azoknak, akik megkérdőjelezték a katonai törvényszékek ítéleteinek legitimitását, ezért mellőzték az utalást arra, hogy a bíróságot törvénnyel kell felállítani.

IV.

Á 10. cikk szövegezéséből egyértelműen kiderül, hogy a bíróság függetlensége a jogkereső közösség joga. A Nyilatkozat, ahogy az emberi jogi egyezmények “mindenkiról”, vagy “minden személyről” szól. Ez alatt értendők a természetes személyek és jogi személyek is, természetesen az állami szervek, hatóságok kivételével. A jogoknak, köztük a bírói függetlenségnek mi, a jogkereső közösség vagyunk a kedvezményezettjei és nem a bírák.

Az előfordul, hogy a bírák a függetlenség alkotmányos biztosítékainak megsértése miatt kezdeményeznek orvoslást. Közel negyed évszázada annak, hogy számos lengyel bíró rendes bíróságokhoz és az alkotmánybírósághoz fordult, azt sérelmezve, hogy a két másik hatalmi ág nem hajtja végre az alkotmány rendelkezését, amely kimondja: a bírák tisztségük méltóságának megfelelő javadalmazásra jogosultak.²³ De a kérelmezők nem a bírák független bírósághoz való jogát hívták fel. Furcsa is lett volna, ha a bírák önmagukhoz való jogukra hivatkoztak volna. (Az nem igényel részletes kifejtést, hogy a bírákat – mint a jogkereső közösség tagjait – is megilleti a független és pártatlan bíróhoz való jog, ha büntető eljárás indul ellenük vagy őket érintő polgári jogi jogvitáról hoznak döntést. Ez vonatkozik arra az esetre is, ha a nemzetközi emberi jogi kontrollszervek gyakorlata szerint a bírákkal szembeni fegyelmi eljárás tartalmilag „büntető vádra” indult, vagy polgári jogi jog vagy kötelezettség tárgyában folytatott eljárásnak minősül.)

Összefoglalva: a független bírósághoz való jog a mi jogunk, ez állít korlátot a bírák „felelőtlenségének”, és ez az alapja a bírák „számadási” kötelezettségének. A függetlenség, jól tudjuk, azt jelenti, hogy a bírák csak a törvénynek vannak alávetve, számadásra pedig azért kötelezhetjük őket, hogy meggyőződhesünk: tényleg alávetették-e magukat a törvénynek, nem szakadtak-e el attól. A bírói függetlenséget tehát nem azért kell tisztelni, hogy a bírácoknak jó legyen. Függetlennek lenni nem bírói privilégium, hanem kötelesség, forrása pedig mindannyiunknak a semleges, elfogulatlan döntőkhöz való joga.

V.

Emlékezzünk: a függetlenség az Egyetemes Nyilatkozatban és a nemzetközi emberi jogi egyezményekben garantált jogok közül talán a legfontosabb, mert a jogállam biztosítéka, ahogy a szabad választások jog a demokráciáé. Ha pedig ez így van, akkor nem meglepő, hogy a függetlenség a bírói pártatlansággal együtt az eljárási garanciák között is kiemelkedő a helyet foglal el. Az egyezmények és a nemzeti alkotmányok szövegét olvasva úgy tűnhet, mintha a bírói függetlenség és pártatlanság „pusztán” egyike lenne a processzuális garanciáknak, azonos értékű a tárgyalások nyilvánosságával, az ügyek gyors elintézéséhez, a vád megismeréséhez, a védelemhez való joggal, vagy a terhelő tanúkkal való konfrontáció jogával. De a független és

²² Burchard, Christoph: *The Nuremberg Trial and Its Impact on Germany*. In *Journal of International Criminal Justice*, September, 2006, 803.o.

²³ 1999-be és 2000-ben több mint ötszáz ilyen kérelmet nyújtottak be. Open Society Institute EU Accession Monitoring Program. *Monitoring the EU Accession Process: Judicial Independence*. Central European University Press, Budapest/New York, 2001, 335. o.

pártatlan bírósághoz való jognak privilegizált státusza van. Ennek magyarázata az, hogy a tisztességes eljárás többi elemével összehasonlítva több funkciót is betölt. Tény, hogy a többi komponens között is találunk olyanokat, amelyek nem kizárólag egy funkciót teljesítenek. A tárgyalások nyilvánossága például védelmet nyújt a vádlottnak az igazságszolgáltatás önkényével szemben, de egyúttal biztosítja a közösség jogát arra, hogy a bíróságok működését ellenőrizze, és ezzel az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat erősítse. Innen van, hogy a vádlott egyoldalúan nem mondhat le a nyilvános tárgyalásról, nincs alanyi joga a zárt tárgyaláshoz. Az ésszerű időn belüli elbírálás is kettős természetű: a vádlott jogaként megfogalmazva annak veszi elejét, hogy az egyén elfogadhatatlanul hosszú ideig kényszerüljön a fenyegetettség állapotában élni. De a gyors elbírálás követelménye sem egyedül a vádlott joga; helyesen állapítja meg az Alkotmánybíróság, hogy a jogállamiság alkotmányos követelményeiből is levezethető, ezért erről a jogról sem mondhat le egyoldalúan a vádlott.

Az említett két jogban közös tehát, hogy miközben védelmet nyújtanak a vádlottnak, arra is szolgálnak, hogy „erősítsék az igazságszolgáltatásba vetett közbizalmat”.²⁴ A nyilvánosság azzal, hogy módot ad az igazságszolgáltatás nyomon követésére és ellenőrzésére, az ésszerű időn belüli döntés pedig azzal, hogy a jogbiztonságot garantálja.

A tisztességes eljárás többi eleme – az ún. megismerési és participációs jogok –, így a tárgyaláson való jelenlét, a védelemhez való jog, a vádról való tájékoztatás, vagy a terhelő tanúk kikérdezésének joga kizárólag a vádlottat illetik. Szemben a nyilvánossággal és az ésszerű időn belüli elintézés követelményével, ezek a jogok ismeretelméleti alapon is igazolhatók: alkalmasak lehetnek arra, hogy növeljék a perbeli megismerés megbízhatóságát. Alapvető funkciójuk azonban, az ártatlanság védelmével együtt, hogy csökkentsék a téves elítélések kockázatát. E jogok gyakorlása eredményezheti azt is, hogy a ténylegesen bűnösök elkerüljék a felelősségrevonást. Mivel kizárólag saját jogairól van szó, e jogok felett a vádlott diszponál. Jogairól lemondhat, nem kötelezhető arra, hogy a vádat megismerje vagy a tanúkhöz kérdést intézzon. Igaz, az alaki védelem jogát egyes eljárási rendszerekben inkább „strukturális elvként”²⁵, „a büntetőeljárás szerkezeti jellemzőjeként” kezelik, ezért erről a jogról a vádlott formálisan nem mondhat le. Ám e jog „szerkezeti elvként” érvényesülését a vádlott, döntésével megghiúsíthatja, vagy legalábbis gyengítheti.

A bírói pártatlanság az előbb ismertetett jogok egyike vagy másika által betöltött funkció közül valamennyit teljesíti. Mint az eljárás „strukturális elve” erősíti az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat. Ezért a vádlott nem rendelkezhet felette, a pártatlan bíróhoz való jogáról nem mondhat le. De a bírói függetlenség és pártatlanság teljesíti azt a funkciót is, amelyre az ártatlanság védelme, valamint a megismerési és participációs jogok hivatottak: csökkenti az ártatlanság elítélésének valószínűségét. Garancia arra is, hogy a tényállást a valósággal egyezően állapítják meg és így helyes, igazságos döntés születik. Szemben az ártatlanság védelmével vagy a megismerési és participációs jogokkal a függetlenség és pártatlanság így növeli annak az esélyét is, hogy a bűnösök elnyerik büntetésüket.

A tisztességes eljáráshoz való jog és annak részjogosítványai – a magyar Alkotmánybíróság kifejezésével élve – „abszolút érvényű” jogok: nincs olyan érdek vagy jog,

---

²⁴ Ezért irreleváns, hogy a terhelt a gyors ítélethezatalt vagy – az enyhébb büntetés reményében, ahogy az a gyakorlatban nemegyszer előfordul – inkább az eljárás elhúzódását preferálja. Az időszzerű elbírálás követelménye felett azonban – lévén az strukturális elv – nem diszponál, nem akadályozhatja az ésszerű időn belüli befejezést.

²⁵ Ezzel kapcsolatban ld. Weigend, Thomas: *Welche Grundprinzipien des Strafverfahrensrechts sind unverzichtbar?* In Hirsch, Hans-Joachim (Hrsg): *Krise des Strafrechts und der Kriminalwissenschaften?* Berlin, 2001, Duncker & Humblot, 269. és 282. o.

amelynek nevében bárkit is *teljességgel* megfoszthatnának attól a jogától, hogy ügyében a tisztességes eljárás követelte szabályok szerint járjanak el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tisztességes eljárás tartalmát kitöltő valamely részjogosítvány ne lenne korlátozható. A magyar Alkotmánybíróság és az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjoga egyaránt azt igazolja, hogy a védelemhez való jog²⁶ vagy a vádlott joga, hogy a terhelő tanúkat kikérdezze, illetve kikérdeztethesse,²⁷ igenis korlátozható. Ennek magyarázata, hogy a tisztességes eljárás számos – nevesített és implicit – részjogosítványból tevődik össze, amelyek maguk sem pontosan definiáltak, és hogy mindig a *processzust*, az eljárás egészét kell vizsgálni annak eldöntéséhez, hogy az megfelelt-e a tisztesség követelményének. Egyes részelemek korlátozása tehát nem teszi az eljárást feltétlenül tisztességtelenné, mert a hiányosságot más elemek kompenzálhatják. Ugyanakkor csak az „egynemű” komponensek egyenlíthetik ki egymást, és a *többfunkciójú* pártatlanság és a tisztességes eljárás többi eleme közti viszonyban csak az előbbinek juthat kompenzáló szerep. Az eljárás elhúzódása sérti az ésszerű időben elbírálás követelményét és gyengíti az igazságszolgáltatás iránti bizalmat, de a pártatlan, elfogulatlan (egyúttal alapos, ezért időigényes) bírói eljárás a közbizalmat elfogadható szinten tartja. A védelemhez való jog gyengítése vagy a terhelő tanúkkal való konfrontáció jogának korlátozása növeli annak kockázatát, hogy ártatlan személyt ítélnék el, de a bíróság pártatlansága e veszélyt csökkenti. Megfordítva azonban „kiegyenlítésről” nem lehet szó. A „pártatlansági deficitet” nem kompenzálhatja a gyors ítélethozatal, mert ez nem csökkenti annak a veszélyét, hogy ártatlan személyt ítélnék el, mint ahogy nem egyenlíthetik ki a tisztességes eljárásnak a téves elítélést elhárítani hivatott elemei sem, mert az igazságszolgáltatásba vetett bizalom megrendülése ezzel nem hárítható el. Az ésszerű időn belüli elbíráláshoz való jogot azért említettem, mert a magyar Alkotmánybíróság egy korai döntésében úgy foglalt állást, hogy a pártatlansági „deficitet” az ügy gyors elbírálása kiegyenlítheti. A kérdés az volt, hogy a büntetőparancs kibocsátója eljárhat-e utóbb, ha a vádlott kifogása alapján tárgyalásra kerül sor. Az Alkotmánybíróság is úgy látta: a pártatlan bírósághoz való alkotmányos jog aggálymentes biztosítékát az jelentené, ha a törvény nem engedné, hogy a büntetőparancs kibocsátója utóbb tárgyaló bíróként eljárjon. De – tette hozzá – a pártatlanság követelményéből az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához való másik alapjog nevében engedményt lehet tenni. A két rivalizáló követelmény összevetésekor az Alkotmánybíróság – figyelemmel a büntető igazságszolgáltatás állapotára és a büntetőparanccsal elintézhető bűncselekmények súlyára – arra jutott: az Alkotmánnyal és az Európai Emberi Jogi Egyezményvel való összhang nem kívánja meg, hogy a büntetőparancs kibocsátóját a további eljárásból kizárják.²⁸ A fent leírtakból azonban nyilvánvaló, hogy az Alkotmánybíróság érvelése hibás, és levonhatjuk azt a következtetést is, hogy a függetlenségnek és a pártatlanságnak nincsenek fokozatai: a kicsit vagy akár többé-kevésbé független bíró nem független, mint ahogy nem pártatlan az a bíró, aki majdnem az.

²⁶ A *Poitrimol* ügyben a Bíróság úgy foglalt állást, hogy „az adott körülmények között a védő közreműködéséhez való jogtól megfosztás aránytalan volt”. Ebből arra következtethetünk, hogy lehetnek olyan esetek, amikor a védőhöz való jog korlátozása arányos és ezért elfogadható. Ld. *Poitrimol v. France* 14032/88 (23/11/1993), A277-A, 35. bek. A 6. cikk 3. c) pontja garantálja a vádlottnak, hogy az általa választott védő segítségével védekezzen, de a *Croissant* ügyben a Bíróság úgy vélekedett, hogy e jog nem abszolút és az igazságszolgáltatás érdekében korlátozható. *Croissant v. Germany* 13611/88 (25/09/1992), A237-B, 29. bek.

²⁷ Ld. például *Doorson v. the Netherlands* 20524/92 (26/03/1996), Reports 1996-II. Ugyanezt a „körülmények összessége” tesztet alkalmazza a magyar Alkotmánybíróság, még akkor is, ha nem konkrét ügyekről dönt, hanem absztrakt normakontrollt végez. A jogszabály alkotmányosságának megítélésekor azt vizsgálja, hogy az adott norma alkalmazása nem jár-e azzal, hogy az eljárás tisztességes volta veszélybe kerül. 6/1998. (III. 11.) AB határozat

²⁸ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.

Irodalomjegyzék

1. B. Eötvös József: A XIX. század eszméinek befolyása az államra, III., Ráth Mór, Budapest, 1886.
2. Burchard, Christoph: The Nuremberg Trial and Its Impact on Germany. In Journal of International Criminal Justice, September, 2006,
3. Fest, Joachim C: Hans Frank-Kopie eines Gewaltmenschen. In: Uő: Das Gesicht des dritten Reiches. Profile einer totalitären Herrschaft. Piper, München 5. Auflage, 1997.
4. Fest, Joachim: Hitler. Eine Biographie. Ullstein, Berlin, 12. Auflage, 2013.
5. Fraenkel, Ernst: Der Doppelstaat (1974) In v. Brünneck, Alexander (Hrsg): Ernst Fraenkel. Gesammelte Schriften. Band 2. Nationalsozialismus und Widerstand. Nomos, Baden-Baden, 1999.
6. Glueck, Sheldon. War Criminals. Their Prosecution & Punishment. Alfred A. Knopf, New York, 1944.
7. Goebbels, Joseph: Tagebücher 1924-1945.
<https://archive.org/details/JosephGoebbelsTagebuecher/page/n103/mode/2up?q=Frank>
8. Gruchmann, Lothar: "Generalangriff gegen die Justiz"? Der Reichstagbeschluss vom 26. april 1992 und seine Bedeutung für die Maßregelung der deutschen Richter durch Hitler. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 4/2003.
9. Open Society Institute EU Accession Monitoring Program. Monitoring the EU Accession Process: Judicial Independence. Central European University Press, Budapest/New York, 2001.
10. Peters, Karl: Strafprozess. Ein Lehrbuch. C.F. Müller, Karlsruhe, 1966, 94.o.
11. Prümm, Hans Paul: Friedrich II. von Preußen und das Recht. Zeitschrift für das Juristische Studium, 2012/1.
12. Schenk, Dieter: Hans Frank. Hitlers Kronjurist und Generalgouverneur. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2008.
13. Schmidt, Eberhard: Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1951.
14. Trechsel, Stefan (with the assistance of Sarah J. Summers): Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford University Press, New York, 2009.
15. Ulrich, Volker: Seine letzte Rolle. Die Zeit, 2018/41. szám.
16. von Miquel, Marc: Juristen: Richter in eigener Sache. In: Frei, Norbert (Hg.): Hitlers Eliten nach 1945. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 2010.
17. Weigend, Thomas: Welche Grundprinzipien des Strafverfahrensrechts sind unverzichtbar? In Hirsch, Hans-Joachim (Hrsg): Krise des Strafrechts und der Kriminalwissenschaften? Berlin, 2001, Duncker & Humblot.
18. Weissbrodt, David-Hallendorff, Matthias: Travaux Préparatoires of the Fair Trial Provisions- Articles 8 to 11 – of the Universal Declaration of Human Rights. In Human Rights Quarterly, 1999/4. szám.

Jogforrás:

1. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
2. 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.
3. A Birodalmi Védelmi Minisztertanács rendelete (1941. december 4.) Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens vom 24. April 1934 III. cikk 1. §
4. Croissant v. Germany 13611/88 (25/09/1992), A237-B, 29. bek.
5. Poitrimol v. France 14032/88 (23/11/1993), A277-A, 35. bek. A 6. cikk 3. c)
6. Doorson v. the Netherlands 20524/92 (26/03/1996), Reports 1996-II.
7. 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

Dobai Attila
Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai
és Pszichológiai Kar Ember-Környezet Tranzakció Intézet
egyetemi adjunktus

XIV. évfolyam | Vol. XIV
2023/4. szám | No. 4./2023
Tanulmány | Article
www.mjat.hu

A totális pszichiátriai intézmény mint társadalmi produktum arcélei a XX. században

The total psychiatric institution as a social product in the 20th century

ABSTRACT

The aim in psychiatry field in 19th century was build total institutions for patients. The sophistication of the chemical and physical methods/protocols of mental medicine began in the 20th century. In the second half of the 20th century, we can already talk about the closing of large-scale, total psychiatric institutions in all countries of the European continent and in USA, which seemed to be a forward-looking program. The period of deinstitutionalization was prompted by the wider spread of human rights and group rights of patients, and the development of legal practices. Instead of impersonal mental institutions, the goal was to build a more humane, bio-psycho-social care system that prioritizes physical freedom in all countries. In Hungary, the democratization of psychiatric services can be directly linked to the period before and after the regime change, a delay is characteristic of the development of the field. The study examines some issues of the domestic institutionalization of psychiatry in an interdisciplinary point of view.

KEYWORDS: *asylums, total institutions, deinstitutionalization, deviance-heterotopy*

Bevezetés

A tanulmány célja a címben szereplő téma elméleti kereteinek megrajzolása és az egészségügyi tudományos szféra tudományos mezőjébe¹ történő betekintés. Az orvos- és egészségügyi tudományi intézmények a tudományos iskolák, illetve iskolateremtő egyéniségek nyomdokain valósulnak meg. Egy-egy klinika vagy kórházi osztály is „óriások vállán” épül ki és marad fenn, megvalósítva ezzel a tudományos műhelyek létfeltételeit. A személyes tudás továbbadása, gyakorlati ismeretek elsajátítása, fogások megismerése intézményes keretek között történik, ősi szabályok szerint.² A témának egészen kézzel fogható gyakorlati aspektusai vannak, míg az intézményesülés mögött szociológiai, jogi és filozófiai elméleti keretrendszerek húzódnak meg. A neomarxista szociológiában a tudományos tér is úgy jelenik meg, mint társadalmi termék.³ A társadalmi tér elméletek vizsgálódásainak szerves része a tudóstér (vagy tudományos mező). Az orvos- és egészségügyi tudományban is területi viselkedés figyelhető meg, a tudóstér mint hatalmi mező kialakításában, hatalmi érdekek és iskolák mentén szerveződik a tudományos életvilág. A tudóstér különböző társadalmi termékekkel mutat hasonlóságot: mint a gazdaság, oktatás, politika stb. A fenti értelemben beszélhetünk a tériség általános problémaköréről és társadalomszervező erejéről,⁴ illetve a tériség összefüggéseiről. Szociológiai (történeti) aspektusból az egyik leggazdagabb monográfia Berger Viktoré.⁵ A tudományos mezőnek szociológiai sajátosságai vannak, ha úgy tetszik a vallásokéval analóg rítusok szükségesek a „misztériumba” való beavatáshoz, ahol a papoknak, a prófétáknak^{6,7} a professzorok felelnek meg, ők a letéteményesei azoknak az ismereteknek, amelyek elsajátításával a tudós közösség tagjává lehet válni. Az a kutató tud igazán maradandót alkotni, aki az egyre differenciáltabb tudástérben képes szintézisre, felfedezésre, valamint elfogadja a tudományos közösség tágabb és a szűkebb szakterület etikai, módszertani és egyéb íratlan szabályrendszerét, illeszkedni képes a meglévő tudományos kánonba. A tudományos mezőben a befogadás kritériumai, a verseny, a ranglétrák garantálják a tudományos közösség zártságát és azokat az ellenőrzési mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik a kör bővítését, vagy éppen bezárását és egyesek konzekvens elutasítását, az ismeretek halmazának bővítését, továbbá felül- és átírását. A tudós közösség nemzetközi, a hatalomtól független és szabad a létező politikai feltételrendszertől, a jog által biztosított eszközöktől. Az orvosi- és egészségügyi területen lévő tudás disszeminációjának bölcsője az egyetem, ahol szoros kapcsolatot ápolnak a gyakorlattal. Kivételt képeznek ez alól az elméleti intézetek, ahol hangsúlyosabb az alap kutatási karakter. Az orvos- és egészségügyi tudományi képzés szerkezete a klasszikus beavatási rítusok állomásaihoz/lépcsőjéhez igazodik. Az első évfolyamba felvett medikusok az esküvel⁸ (performatív aktus, hiszen azt mondják: esküszöm)⁹ válnak

---

¹ Bourdieu-i értelemben.

² Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

³ Bourdieu, Pierre: A tudományos mező. In Replika 2009/67, 11-36 o.

⁴ Nemes Nagy József: Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.

⁵ Berger Viktor: Térré szőtt társadalmiság. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018.

⁶ A szakrális beavatási rítusok mintájára.

⁷ Weber, Max: Vallásszociológia. Helikon Kiadó, Budapest, 2005.

⁸ Elsőévesek fogadalmá/más intézményben esküje: “Én ....., a Debreceni Egyetem elsőéves hallgatója esküszöm, hogy az egyetem szabályait megtartom. Professzoraim, oktatóim és az egyetem más dolgozói iránt mindenkor tisztelettel magatartást tanúsítok” Forrás: unideb.hu,(2023. 12. 02.)

⁹ A performatív aktus (performatív igével, amely létrehoz a kimondás által) is olyan, mint a lovaggá ütöm, ha ezt az angol királynő megfelelő feltételek teljesülése esetén a karddal a vállra ütte mondja, a szó és a cselekvés egyszerre hozza létre a lovag létet. Az eskütevő, ha nem a négy fal között van, hanem tegyük fel a Semmelweis Egyetem rektora vagy az orvoskari dékán előtt, akkor az esküszöm és az eskü szövegének kimondása létrehozza az esküt. Az ÁJK-n a kézfogón, amikor a dékán azt mondja, egyetemi polgárrá fogadom, szintén létrehoz egy

orvostanhallgatóvá, több próbatételen keresztül lehetnek majd orvosok. A hallgatók évfolyamról-évfolyamra őrzik a jelentősebb mérföldkövek hagyományait, de még a curriculumban is megjelennek a nagy vízváltások, a „beavatás” lépcsőfokai.¹⁰ A preklinikai modul lezárásával a hallgató a három nagy szigorlat (anatómia, élettan, kémia-biokémia) letételével lép be a klinikai modulba, ahol harmadéven már elkezdheti elsajátítani a belgyógyászati propedeutikát, a helyes hallgatózás, kopogtatás, tapintás fogásait.¹¹ A hatodévi szigorló év, az orvostanhallgatók gyakorlati éve, ahol már a klinikai területeken tölthetik el gyakorlataikat, a záróvizsga után pedig következik az eskütétel és orvosavatás. Az orvosi és jogi szakterületeken hasonlóan az avatással megnyílik a tudományba beavatottak útja a gyakorlati pályák, pl. szakképzésbe való bekapcsolódásba, vagy a tudományos élet felé. A folyamat nagyon hasonló a papi, püspöki szenteléshez¹² (a rabbikat, protestáns lelkészeket pl. avatják). A papi rend felvételéhez, vagy éppen a püspökké avatáshoz számos próbatételnek kell megfelelni, illetve a szentelők felelőssége is jól látszik, például a Római Katolikus Egyház liturgiájában, egy korábbi liturgikus szövegen keresztül¹³, amelyet jól példáz az alábbi idézet Molière híres színdarabjából:

„- Medikusok: „Elsőbe klistélyt adni, azután eret vágni, utoljára purgálni.
- Professzorok: Jól van, jól van, jól megfelelve, méltó, méltó ökegyelme, ebbe a mi tudós
rendünkbe”¹⁴

A gyakorlati életnek és a tudománynak is megvannak a maga mesterei, professzionistái, akik iskolákat alakítanak ki, ahol „monopóliumok, stratégiák, harcok”¹⁵ formálódnak az egyes szakterületek művelői között. Jelen tanulmány az orvos- és egészségtudományok hazai intézményesülésére fókuszál, elsősorban történeti és szociológiai aspektusból. Elsőként fontos meghatározni a tudományos eredmény kritériumait egy adott területen. Azt, hogy mi számít új tudományos eredménynek, az orvostudományban érvényes demarkációs kritériumok fogják megadni.¹⁶ Az orvostudományi (rész)diszciplínák helyzetét az adott szakterületen működő szakemberek érdekérvényesítő képessége határozza meg, vagyis a (rész)tudománypolitikai erőter. Nehezíti a tudományterületek helyzetét, hogy a játéktérben

---

szimbolikus jogviszonyt is, ahol kötelező kellék az eskü, pl. jogászdoktori eskü, vagy orvosi eskü PhD. eskü, ott a doktori cím használatának konjunktív feltétele az eskü.

¹⁰ II. Az első két év időszaka nagy vízváltást, eddig tart a szigorúan vett elméleti képzés, ahol az orvosjelölteknek számtalan nehéz vizsgát kell letenniük, szóbeli, írásbeli és gyakorlati vizsgákat, rengeteg kollokviummal-szigorlattal. Bármelyik is nem sikerül, annak „bukás” (utóvizsga, halasztás, kizárás) a következménye. Ennek a szakasznak a végén a rettegett három nagy szigorlat (anatómia, élettan, biokémia) áll.

Forrás: https://repo.lib.semmelweis.hu/bitstream/handle/123456789/3873/zsinkoszabozoltan.d_DOIs.pdf?sequence=1 (2023. 12. 02.) 79. o.

¹¹ Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

¹² „A jelölt ezután ünnepélyesen ígéreteket tett. Majd a jelenlevők elénekelték a Mindenszentek litániáját. Ezt követte a leglényegesebb mozzanat a szentelő püspökök kézrátétele. Utána a krizmával való megkenés, az evangéliumos könyv és a püspöki jelvények átadása. Békeköszöntés ...”Részlet Fábry Kornél püspökké szentelésének szertartásának menetéből: https://www.youtube.com/watch?v=s4xKaE_U2XA (2023. 12. 02.)

¹³ „A szentatyák ősi tanítása és meghagyása, hogy az, aki a püspökség rendjébe beavasztatik, előzőleg teljes szeretettel szorgosan vizsgáltsék meg a Szentháromság hite felől: és kérdeztessék ki élete és mindama dolgok felől, amelyek ezzel a méltósággal járnak, amelyekhez ragaszkodni kell, hogy eleget tegyünk az apostol intelmének: Kezeidet senkire hirtelen fel ne tedd. Azért is, hogy a felszentelendő okulva lássa, hogyan kell élnie Isten egyházában annak, aki ezzel a méltósággal van felruházva: meg azért is, hogy ne érhesse gáncs azokat, akik a felszentelésekor kezeiket rá felteszik.” A püspökszentelés szertartása: http://ppek.hu/korda-pdf/A_puspokszentes_szertartasa_facsimile.pdf (2023. 12. 02.)

¹⁴ Molière, Jean-Baptiste, Poquelin: Hat Színmű, Képzelt Beteg. Európa Kiadó, Budapest, 1991.

¹⁵ Bourdieu, Pierre: A tudományos mező. In Replika 2009/67, 11.o.

¹⁶ Popper, Karl R.: A tudományos kutatás logikája, ford.: Petri György és Szegedi Péter, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

mindenki bíró és játékos szerepben is működik.¹⁷ Így kialakulhat az iskolák harca, amely mögött a kutatási támogatások elosztása, az egyes műhelyek léte a tét. A támogatások csökkentése, elvonása vagy átcsoportosítása az egyének szintjén is egzisztenciális kérdés, „*a specifikus tőke elosztási struktúrája*”¹⁸ így konkrét materiális szinten is meghatározza egyes tudós csoportok jövőjét, illetve pozícióját. A tudomány fejlődésében, vagy inkább alakulásában az ellenlábasok székszise és a kutatókra jellemző felfedező szándékú elrugaszkodás egyszerre van jelen.¹⁹ A szükségszerű versenyhelyzet mellett a „befogadottak” és „elfogadottak” mégis sajátos védelmet élveznek, a játéktéren kívül álló laikus többség nem szólhat bele a tudóstéren belüli harcokba, ezen harcok morfológiáját kizárólag a résztvevők ismerhetik meg. Jelen írásnak nem célja a kívülállók tudósokhoz való viszonyának elemzése.

Az orvostudomány intézményesülésének folyamata az egész egészségügyi rendszerre alakítólag hat; kiépülő hierarchia szervesen fejlődik, az orvos-beteg találkozásokat aszimmetrikus viszonyba kényszeríti. A közös orvosi szaknyelv alapvetően eltávolítja a laikusokat a szaktudástól, bár ma már az internet világában sokszor felkészült, mégis hiányos, (fél)információkkal rendelkező páciensekkel találkozhatnak a szakemberek. Az orvosok szocializációs folyamatai szükségszerűen a társadalom egészére is hatnak. A magánegészségügyi intézményekben 1990-től folyamatosan jelen van a szolgáltató egészségügy szellemisége, a szokások és attitűdök viszont az állami szférában alakulnak ki az orvosi szocializáció során. (Aki a magánellátásban rendel, napközben sokszor az állami egészségügyben látja el a betegeket, bár néhány kivétel azért itt is akad). Ennek oka többek között a magasabb progresszivitási szintek rendszerében van. A magánintézmények nem képesek arra, hogy az évtizedek óta bevált gyakorlatokat, az ellenőrzött és kontrollált tudásmegosztó klinikai és kórházi központokat pótolják, azokat kiegészítsék. A rezidensek képzésének helye pl. szükségszerűen a közkórház, és később, a már képzett szakorvosokat átveszik a magánellátások. A saját testről, egészségről való tudás olyan szféra, amely a legszemélyesebb magánterritóriumunk, pont a testünk feletti uralmat²⁰ kényszerülünk időről időre átadni az orvostudománynak a teljes bizalom jegyében. A test feletti kontrollvesztés alapvető szorongást és stresszt okoz, miközben a szakdolgozói hierarchiában is jellemző a pszichoszociális stressz, amely a váratlan helyzetek sokszor körülményes kezeléséből is adódik a gyógyítók részéről. Az egészségügy mint munkahely – természetéből adódóan – fokozott készültségi állapotot teremt, hiszen az eseménytelen nyugalom is magában hordozza, hogy pillanatok alatt új helyzetekhez kell alkalmazkodni. A viselkedés flexibilitása a gyakran változó környezet miatt elengedhetetlen.²¹ A hierarchia, a belső szabályozottság ellensúlyozni próbálja a káosz és az anarchia kultúráját. Ilyen értelemben a kórház minden elemében magán hordozza a totális intézmény²² jegyeit, a látszólagos szabadságot a betegek kodifikált jogai²³ biztosítják.

Az eddig végzett kutatásaim során több alkalommal szembesültem azzal, hogy a betegjogok nagyon gyakran sérülnek, illetve a betegek jogainak érvényesítése az orvosok egymás melletti kiállása (a betegpanaszok kivizsgálásának adminisztratív eszközökkel történő

---

¹⁷ Bourdieu, Pierre: A tudományos mező. In Replika 2009/67, 11-36. 11 o.

¹⁸ Uo. 19 o.

¹⁹ Fleck, Ludwik: A tudomány tudományának problémái. In Replika, 2010/73, 67-69 o.

²⁰ A totális átadottságot a műtéti beavatkozások jelentik, ahol a test teljes kiszolgáltatottságban átadásra kerül, minden vitális paramétert az orvosok és asszisztensek ellenőriznek, kontrollálnak.

²¹ Csató et.al.: A főemlősök és az ember: egy rokon kapcsolat biológiai és pszichológiai alapjai, In: Pléh Csaba szerk. Pszichológia, Akadémiai Kiadó, Budapest.

²² Goffman Erving: Asylums, Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. Anchor Books, New York, 1961.

²³ 1997 évi CLIV. törvény az egészségügyről, 2. cím: A betegek jogai és kötelezettségei.

akadályoztatása²⁴) miatt számos gyakorlati problémába ütközik. A magánegészségügyi szolgáltatóknál ez a karakter gyengébb, a fizetős betegek hotelszolgáltatásokat és fogyasztóbarát körülményeket kapnak.

Az intézményt el lehet hagyni, saját felelősségre bárki távozhat, aki az ehhez szükséges belátási képességgel rendelkezik, és a tudata átfogja a cselekmény súlyát, következményeit. Ennek ellenére a kontrollt a betegellátás teljes folyamatában az egészségügyi személyzet birtokolja, megszabva az étkezések, gyógyszerbevitel, a vizitek, alvás-ébrenlét, beavatkozások fajtáit és idejét, az alapvető magatartási szabályok rendjét házirend formájában. A kórházak házirendjét tanulmányozva feltűnő, hogy a tiltások vannak túlsúlyban ahogy ezt többször láthatjuk kórházi feliratokon is. „Tilos a dohányzás!”, „Belépni tilos!”, „Kérjük a rendeltetést kopogással ne zavarja!”, vagy az eufemisztikusabb: „Kopogni nem szabad!”, „Betegeknek tilos a bemenet!”, „Látogatni tilos!” „Csendet kérünk!”, „Maszk viselése kötelező!”, illetve érzelmekre hatnak, mint például a patológián a „Hűtésbefizetés”²⁵ felirat. Ezek általános magatartáskijelölő mondatok, amelyek a mindenkor elvárt magatartást és a szabályokhoz való alkalmazkodást az egészségügyi környezetben, mint félkatonai²⁶ szervezetben fokozottan elvárják. Az orvos és az egészségügyi személyzet napirendje is szigorú, kevés mozgásteret engedő rezsimszerű rendszer, ezt jól mutatja a közelmúltban bevezetett új státusztörvény²⁷ is, amely rendelkezéseit tekintve kifejezetten a különleges jogállású szféra munkajogi szabályait ülteti át az egészségügyi rendszerre.²⁸ Részben átveszi az együttalkalmazási tilalmakat, a magasabb egészségügyi vezetés (országos kórházi főigazgató OKFŐ) engedélyéhez köti a magánegészségügyben való munkavégzést stb. Az egészségügy mindig félkatonai szervezatként működött, informálisan is; ez a túlszabályozott struktúra sajátosságaiból is adódik, digitális és papír alapú egészségügyi bürokráciával, amit a felhő alapú integrált egészségügyi informatikai rendszer ellensúlyozni igyekszik.²⁹ A bürokrácia az egészségügyben szükségszerű, integrált rendszerként történő digitalizálása a rendszer méretéből adódó tehetetlenségeket, párhuzamosságokat ellensúlyozni igyekszik; versenylőnyt jelenthetne az egészségügyi intézmények számára, egyéb más változók körültekintő átformálása által.³⁰ Az elmúlt évtizedekben az orvostudomány jelentős fejlődése, a molekuláris biológia térhódítása új utakat nyitott meg a gyógyító munkában és szükségszerűen átstrukturálta az orvosképzést is.³¹ Az intézményrendszer átalakítása, a képzési struktúra módosítása folyamatos, ennek ellenére a rendszer nagyobb tehetetlensége a végbement technikai változásokat nehezen tudja lekövetni. A jelen munka azt a célt is szolgálja, hogy részletesen bemutassam és feltárjam kimondottan az ideg- és elmegyógyászat kialakulásának folyamatát hazánkban, a fontosabb szakmai műhelyeket. A folyamatban lévő főként kvalitatív módszerekkel végzett empirikus kutatásunk

---

²⁴ Az egyik jogesetben, amely szóbeli közlés útján jutott el hozzám a kivizsgáló betegjogi képviselő és a kezelőorvos felváltva ígérettek az elhunyt hozzátartozóinak a Jogi Osztály munkatársaival a betegellátás teljes dokumentációjának és a boncolási jegyzőkönyvnek a kiadását.

²⁵ Varga Katalin-Diószeghy Csaba: *Hűtésbefizetés, avagy a hétköznapi szuggesztiók szerepe a mindennapi orvosi gyakorlatban*. Polya Kiadó, Budapest, 2013.

²⁶ Saját interjúk kutatásaim során az egészségügyi dolgozók félkatonai szervezetnek tartják munkahelyeiket, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet volt dolgozói körében végzett, még folyamatban lévő retrospektív kvalitatív vizsgálat során (Dobai Attila, Düll Andrea, Tóth Varga Violetta).

²⁷ 2020 évi C. törvény az egészségügyi szolgálati jogviszonyról,
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000100.tv> (2023. 12. 02.)

²⁸ Uo.

²⁹ EESZT (Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér) 22/2022(I.31) Korm. rendelet a körponti egészséginformatikai szolgáltatásokról.

³⁰ Jenei György (2016): *Max Weber bürokráciaelmélete és a neoweberianus szintézis*. Pro Publico Bono, Magyar Közigazgatás. 2016/3,42-55. o.

³¹ Erőss László-Veér András: *Téboolykeringő, a pszichiátria haláltáncja és újjászületése a XXI. században*. SHL könyvek, Edge Kiadó, Budapest, 2002.

arra irányul, hogy feltárjuk az OPNI volt dolgozóinak, lakóinak a Lipótmezőhöz mint munka, illetve lakóhelyhez való kötődését és a tárgyköötődéseket. A hazai pszichiátria totális intézményének tekinthető Lipótmezőn végbement, a rendszerváltást közvetlenül megelőző és a 2007-ig terjedő időszakra vonatkozó belső változásokat a szakdolgozókkal készült interjúk segítségével³² mutatja be a kutatás.

I. A személyes tudás megjelenése az ideg-és elmeegógyászatban

A fentiekben már részleteztem, hogy az orvosi fakultáson és a hozzá kapcsolódó gyakorlatokon számos olyan jellegű tudás megszerzését követelik meg, amelyek gyakorlati készségek. Ezen ismeretek esetén nagyrészt implicit tudástranszfer történik, amely nehezen ragadható meg, hiszen olyan szabályok érvényesülnek az átadás és elsajátítás szintjén is, amelyekről nincs tudomása annak, aki követi ezeket a szabályokat, vagyis ha arra kérnék valakit, hogy mondja el a szabályokat, ez nem lehetséges; ugyanis ezek olyan fogások amelyek explicit módon nem mondhatóak ki, elsajátításukhoz rutin és tapasztalat szükséges. Polányi Mihály erre vonatkozóan a zongoraművészek „helyes billentését” hozza fel példának.³³ Leírható lenne, mit kell tenni, de a hogyan problematikus. Az orvosi protokollok mint puha „jogi” eszközök nem felelnek meg a napi gyakorlatnak, az élet valósága sokszor nagyon eltérő terápiás stratégiákat kíván az orvosok részéről, a tapasztalatnak és az elsajátított készségeknek vész helyzetben rendkívüli szerepe van. A pszichiátria az orvostudomány olyan területe, ahol bár a fizikális vizsgálat létezik, mégis nagyobb hangsúlyt kap a kikérdezés tudománya, vagyis az exploráció, illetve az anamnézis³⁴ felvétele. Olyan feltáró beszélgetés ez, amelyet az orvos annak érdekében végez, hogy a tünetekről, panaszokról átfogó képe legyen, és közelebb vigye a diagnózishoz. Az orvostanhallgatók a feltáró beszélgetés alatt a helyes kérdezés technikáját tanulják, ennek során megfigyelik a betegeket kérdező orvost, aki vizsgálat közben tanítja a medikusokat vagy szakorvosjelölteket. A demonstráció (betegbemutató)³⁵ az orvosi képzés elengedhetetlen része, hiszen a különleges eseteket, az egyes betegségek fenotípusát így lehet jól szemléltetni. Az egyetemi klinikákon, a betegágynál vagy a tanteremben jól látható helyen „megszemlélik” a betegeket, kívülről észlelik az elváltozásokat, meghallgatják a kérdésekre adott válaszokat. Az ideg- és elmeegógyászat ugyan kettévált, de a neurológiai betegségek még ma is fontos differenciáldiagnosztikai támpontot jelentenek, így a szervi idegrendszeri betegségekről való tudás elengedhetetlen. A tudás átadásának központja az egyetem, illetve a magasabb szintű ellátásokat nyújtó országos intézetek. Az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet³⁶ is számos olyan funkciót képviselt, amely lehetővé tette a képzések és továbbképzések szervezését, illetve egyetemi gyakorlóhely is volt. Itt működött a Hajnal Imre Egészségtudományi Egyetem (orvostovábbképző profillal), továbbá az Országos Alkohológiai Intézet (módszertani feladatokkal), Agyi Érbetegségek Országos központja, és a Komprehenzív Epilepszia Központ (1977-2007).³⁷ A fentiek olyan heterotópiáknak tekinthetőek, ahol a tudás összesűrítése és gyakorlati átadása segítségével alkalmas helyek alakíthatóak ki a jövő orvosnemzedék számára. Párhuzamosan biztosítható a magasszintű, szakmailag jól átgondolt

---

³² Az OPNI dolgozói közösségének retrospektív kvalitatív vizsgálata, ELTE PPK Környezetpszichológia Kutatócsoport.

³³ Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994 96-97.o.

³⁴ anamnesis(lat) visszaemlékezés

³⁵ Ez a „szent” gyakorlat betegjogi szempontból aggályokat vet fel, noha a beteg beleegyezésével történik, mégis olyan formában okozhat traumát, amely előre nem látható, végül is, a beleegyezés az információs aszimmetria miatt problémás.

³⁶ Továbbiakban: OPNI

³⁷ Halász Péter professzor magánkéziratából: Az OPNI Komprehenzív Epilepszia Központ (OPNI KEP) története és tevékenysége (1977-2007)

és ellátásszervezési szempontból „takarékos” koncepció. Erről Halász Péter így ír az általa kiadott kéziratban: „A KEP kifejlődésében az első lépés a specializált járóbeteg rendelés kialakítása volt, amelynek működtetésében döntő jelentőségű volt az egy beteg-egy orvos elv megvalósítása.”³⁸ Az ismeretek disszeminációja mellett egy erős és multidiszciplináris szakmai közösség megteremtése kizárólag jól szervezett keretek között történhet, amely a hagyományok tiszteletét és továbbadását új paradigmák és elvek követését jelentik. Ehhez szükséges a szakmai kapcsolati háló, a konzultatív jellegű együttműködések kialakítása, ilyen értelemben Lipótmező egyértelműen olyan intézmény volt, ahol megvalósulhatott ez a szinergia, és a hálózatosodás révén vált országos jelentőségű szakmai irányító központtá. A személyes tudás átadásának előfeltétele az intézményrendszer, ezért elmondható, hogy bár a Lipótmező hiányát nem képes pótolni az Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet (OPAI), új nevén Országos Mentális Idegtudományi és Idegsebészeti Intézet, ami rendkívül szerencsétlen és szakmailag³⁹ indokolatlan, leegyszerűsítő névválasztás. A szakma ugyanakkor nagyon bizakodó volt.⁴⁰ Ennek több oka van: a „Lipóton” felhalmozott tudás az intézet megszűnésével széthullott, bár a szokások és attitűdök, az elköteleződés megmaradt, mégis nyilvánvaló, hogy egy több telephelyen működő kényszer alatt létrejött, nagyon eltérő szakmai érdekek mentén szerveződő, korábban önálló intézmény nem képes pótolni egy fizikálisan is egyben lévő intézményt. A személyes tudás átadható, de egy sajátos intézeti kultúra kialakítása rendkívül sok időt vesz igénybe. Az interjúk kutatásunk⁴¹ során is nyilvánvaló volt, hogy a volt dolgozók többsége nem tartja pótolhatónak az OPNI-t külön telephelyeken.

II. Hazai történelmi előzmények

Az orvostudomány alapvetően egy magas presztízst képviselő tudományterület, ahol a tudományos eredmények (többnyire) a napi gyakorlatban hasznosulnak, illetve a tudományos eredmények megtermékenyítően hatnak a praxisra, így a tudomány, valamint az orvosi gyógyító tevékenység és a tudósok között diádikus párbeszéd alakul(hat) ki. Az orvostudomány művelői több szakterülethez tartozó kutatók, vagyis nem kizárólag orvosok. A biológusok, vegyészek, gyógyszerészek, pszichológusok stb. is nagyon gyakran foglalkoznak alapkutatásokkal, az egészségtudományi szakterületeken elsősorban nem orvos végzettségűek kutatnak, a nem alapkutatást végzők lehetnek továbbá pszichológus, szociológus, jogász végzettségűek is. Jelen részben elsősorban a hazai orvostudományi kutatás- és intézménytörténet szempontjából lényeges állomásait vázolom fel, a legújabb kori eseményekre koncentrálna.

A 20. század viharos évtizedei, több szempontból meghatározták az orvostudomány fejlődését is. Az 1920-ban történt trianoni békeszerződés átrajzolta Magyarország határait, ez jelentős belső migrációt indított el a főváros felé, az orvostudományi területen tanulók száma ennek köszönhetően jelentősen megnőtt. Vázsonyi Vilmos már 1919-ben a neves Neues Pester

---

³⁸ Uo.

³⁹ A mentális egészség az egyén pszichológiai és érzelmi jólétét jelenti. A mentális zavar olyan kóros állapot, ami befolyásolja valakinek a gondolkodását, hangulatát vagy viselkedését. A mentális reprezentáció valamilyen fizikai dolog gondolatban való leképezését jelenti. A kifejezés a latin *mentalis* (=észbeli) szóból ered. A mentálhigiéné legfőképpen az egészség helyreállításával, de különösen a mentális egészség megőrzésével foglalkozó, elsősorban preventív terület. Forrás: <https://lexiq.hu> (2023. 10. 31.)

⁴⁰ <https://vandb.hu/files/index/doc/Furedi80archiv.pdf> Fűredi Professzor 80.születésnapjára készült összefoglaló. (2023. 10. 31.)

⁴¹ Utalok itt a már fentebb említett retrospektív, kvalitatív kutatásunkra: lásd a 27-es lábjegyzetet!

Journal-ban is felveti, hogy egyes politikai hangok antiszemita húrokat pengetnek.⁴² Több vezető magyar politikus és egyházi személy ideológiai tevékenysége is húzódik e történelmi tények mögött. Az oktatási rendszer liberálissá válását, a zsidók emancipációját említi Prohászka Ottokár is, aki szerint elhibázott döntés volt az oktatás szabadabbá, elérhetőbbé tétele széles néprétegek, de különösen a zsidók számára.⁴³ A kiegyensúlyozott oktatási rendszer megszüntetésében a numerus clausus volt az első lépés, hiszen a Keresztény Egyesülés Pártja előkészítette a numerus clausus törvényt, amelyet az egyetemekre rákényszerítettek. A totális állam kiépülésének csírái a német tudományos életben is megmutatkoztak, már a nemzetiszocialista párt hatalomra kerülését megelőzően, a fajelmélet és a faji alapú diszkrimináció tönkretette az országban virágzó műhelyeket.⁴⁴ A mindent és mindenkit uralni akaró hatalom számára az autonóm módon működő intézmények, a szabad társadalomban gondolkodó értelmiségiek egyértelműen veszélyt jelentenek és az ellenállás forrásai lehetnek, ezért a politika egyértelműen az ilyen műhelyek átpolitizálására és a tudományos elvek átrajzolására törekszik.⁴⁵ A fajelmélet, mint „tudomány” hazánkban is megjelent, az eugenika formájában. A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete egy nyíltan fasiszta tömörülés, amelynek prominens képviselője Bársony János nőgyógyász professzor volt.⁴⁶ A MONE listázta a zsidó orvosokat, a numerus claususnak köszönhetően több felsőéves orvoshallgatónak el kellett hagynia az egyetemet.⁴⁷ A Németországban elkezdődött folyamat fertőzősként terjedt el Európában és akasztotta meg a történelem során többé-kevésbé békében egymás mellett élő közösségeket. Magyarország – a felszínen mindenképpen – olyan társadalmi tér volt, ahol az egyes kisebbségek békében éltek egymás mellett. A faji alapon történő megkülönböztetés alapján, az ezt elfogadók végül is azt vallják, hogy a tudományos életben való részvételre a priori alkalmatlanok néhányan, akik meghatározott „fajhoz” tartoznak.⁴⁸ A kijelentés önmagában ab ovo nonszensz, hiszen a Homo Sapiens az emberi faj, ezen belül vannak (nagy)raszok, de ilyen megkülönböztetést tenni kizárólag azok képesek, akik egy tökéletes „faj” jellemzőit keresték, és az általuk vélt ide nem tartozókat üldözőbe vették és megölték.⁴⁹ A nemzetiszocialista totális ideológia rendkívüli károkat okozott egyrészt az egyének szintjén, hiszen generációkat traumatizált, másrészt a nemzetek szintjén, de a tudományos mezőben is. A „náci orvostudomány” képviselői számos kísérletet végeztek a koncentrációs táborokban, amelyek ma már az egységes kutatásetikai elveknek és a Nürnbergi pereknek köszönhetően tiltottak.⁵⁰ 1947. augusztus 20-án ért véget az utóbbiakhoz kapcsolódó orvosper, ahol hírhedt náci orvosokat, kutatókat ítélték el. „*A vád szerint gyilkosságokat, brutális kegyetlenségeket, kínzást és más embertelen cselekményeket követtek el a vádlottak áltudományos emberi kísérletek során.*”⁵¹ A független tudomány elveit, a tudományos etikát, a

---

⁴² Kovács M. Mária: A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években. In Budapesti Negyed, 1995/2, 8.

⁴³ Szegvári Katalin: Numerus Clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon, a zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998., idézi Kovács M. u. ott.

⁴⁴ Merton, Robert K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 4. rész

⁴⁵ Makkai János, Némethy Imre: A zsidótörvény. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.

⁴⁶ Kovács M. Mária: A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években. In Budapesti Negyed, 1995/2, 8.

⁴⁷ Kovács M. Mária: A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években. In Budapesti Negyed, 1995/2, 8.

⁴⁸ Merton, Robert K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 4. rész

⁴⁹ Jól szemlélteti a nemzetiszocialista célokat az Endlösung, vagyis végső megoldás, illetve a vernichtungslager, megsemmisítő tábor kifejezések. Tételesen elpusztítani azt ami nem tartozik „hozzánk” a Másik konzekvens és kegyetlen elutasítása. Barcsi Tamás: *Embertelenség az együttérzés korában*, MTA BTK Filozófiai Intézet, Attraktor Kiadó, Budapest, 2023.

⁵⁰ <https://www.jakd.hu/index.php?p=evfordulo&id=2028> (2023. 06. 06.)

⁵¹ Uo.

tudományos iskolák lehetőségeit a totális politika eszköz- és szabályrendszere beszűkíti, és ellenséges, paranoid légkört teremt.⁵²

A 20. század kommunista diktatúráiban is megfigyelhető ez a tendencia, bár a *3 T módszere* sokkal tágabb mozgásteret engedett, különösen a kísérletes területeken dolgozó kutatóknak; a politikai nyomásgyakorlás inkább a bölcsészettudományokat és a kultúrát sújtotta. Ennek ellenére a hatalom által irányított, befolyásolt tudomány ékes példája a román miniszterelnök-helyettes, Elena Ceaușescu, akit a „polimerek királynőjének” csúfoltak; bár érettségije sem volt, mégis doktorátust szerzett kémiai tudományokból. A kor egyik vezető kutatási témája, a térhálós polimerek vizsgálata kapcsán Ceaușescu házaspárt a Román Tudományos Akadémia rendes tagnak is megválasztotta.

Itthon a hatalom közvetlen hatása leginkább az intézményvezetők kinevezésénél, a pozíciók kiosztásánál érvényesült, de az MTA akadémikusi kinevezéseseinél is.

Tanulmányomban a fenti történeti dimenzió mélyebb, átfogóbb ismertetése, terjedelmi okokból nem lehetséges.

III. A hazai pszichiátria Prokrusztész ágyában

A tudományos műhelyek konkrét helyét a tudományos mátrixban leginkább a vezető professzorok elismerése és a tudományos eredmények fogják megalapozni. A nagy iskolák mindig olyan személyekhez kötődnek, akik számos tudományos próbát kiálltak, kellő számú, a területükön is elismert publikációt is szereztek, rendelkeznek tudományos fokozatokkal, adott esetben az akadémia által is elfogadott nagydoktori „beavatás” próbáján is túljutottak, és lehetőség szerint fiatal kutatók csatlakoznak hozzájuk, hogy hiteles forrásból szerezzenek beavatást szűkebb szakterületükön. Az orvostudományban alapvetően megfigyelhető a rangsorban elfoglalt helyek szolid változása, az előrelépés az egyetemi ranglétrán lassú mintázatot követ.⁵³ Vizsgálódásaink során külön kell választani az alap kutatásokra koncentrááló elméleti orvostudományt, a klinikai vagy interdiszciplináris orvostudománytól. Terjedelmi okokból nem térek ki részletesen az alap kutatásokra, hanem kizárólag olyan műhelyek kialakulását veszem számba, amelyek a gyakorlati orvosi munkát támogatják és klinikai bázisokon jönnek létre, így történetük alkalmas a magyar ideg- és elme gyógyászat fejlődéstörténetének megértésére. Arra itt nincs mód, hogy több részterületet elemzés alá vegyek, kizárólag a kutatási témám szempontjából releváns mozzanatokat emelem ki. A szakorvosképzésben az ideg- és elme gyógyászati szakvizsga régen közös volt, a terület sajátosan együtt fejlődött, az egyes területek további nemzetközi szinten is jelentős differenciálódása okozta, hogy végül a pszichiátria és a neurológia is önálló útra tért. Az ideg- és elme gyógyászat hazai története, kezdetei alapvetően nem a Lipótmezőhöz kötődnek. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején már megfogalmazódott az igény egy korszerű intézet építésére, hiszen a magyar betegeket Bécs már nem fogadta,⁵⁴ 1754-től a betegek nagy részét Egerben, az irlalmasrendi kórházban ápolták. 1791-ben II. Lipót császár már önálló elmeintézet

---

⁵² Merton, Robert K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 4. rész

⁵³ Jól megfigyelhető, hogy több évtized kell egy docensi kinevezéshez egyetemi klinikákon.

⁵⁴ 1812-től Ferenc József rendeleti úton tiltotta meg, hiszen Bécs magyaroknak tett jótéteményéért nem tudott szívességet adni a betegek minőségi ellátásáért.

„Az emberbaráti intézetek, melyeket József franciaországi útján Parisban ismerni tanult, fölkeltették nemes szívében a gondolatot, hogy Bécsben hasonló alkotásokat léptessen életbe, s szokott buzgalmával gyorsan munkához látott, így, a párisi Hôtel-Dieu mintájára közkórházat építtetett, mellyel egy szellemi betegek számára való torony, az úgynevezett „Narrenthurm“, valamint egy sánylódékházás lelencház köttetett össze.” Holczwarth, Franz Joseph (1891): Világtörténet, újkor, Csanádi Egyházmegye, Temesvár.

megalakítását tűzte ki célul.⁵⁵ Kisebbségi intézmények voltak már, az egréhez hasonló intézményekben, de az ellátható betegek létszáma rendkívül kevés volt. Viszonylag korai rendelkezés volt, hogy a „fundus confrateritatum József Császár által felosztott és kifosztott szerzetesrendek vagyonából”⁵⁶ jelentős pénzüsszeget kellett a tébolyda építésére fordítani. A fenti összeg nem bizonyult elegendőnek, mivel II. József visszavonta rendeleteit.⁵⁷ 1807-ben a bécsi államigazgatás rendeletileg országos tébolyda építésére szánt gyűjtést indított. Az első elmeorvosintézet Nagyszombatban létesült, az első igazgatója pedig Schnirch Emil⁵⁸ volt. Pólya József nevéhez fűződik, az 1841-ben nyitott kis létszámú intézet, ő az MTA rendes tagja is volt. Vállalkozóként hozta létre a Nyíró Gyula Korház területén az első jelentősebb hazai magántébolydát⁵⁹, majd Schwartz Ferenc Vácott alapított elmeorvosintézetet, amely a már ismertetett módon Budára került.⁶⁰ A későbbi OPNI építésének tervezési fázisában többféle variáció szóba jött, végül Schwartznek is köszönhetően Pest-Budát jelölték ki a leendő épület számára, különösen a földrajzi adottságok, a betegek nyugalma biztosító környezet volt lényeges szempont, a terület kiválasztásánál, így esett a választás a Lipótmezőre. A terület Göbl Lipót molnármester tulajdona volt. 1853-ban született döntés a telek megvásárlásáról, a császár a királyi váraknak szánt elkülönített pénzalapból juttatott 315.000 forint kezdőtőkét.⁶¹ A Budai Helytartótanács 1857-ben született döntése alapján Várasdy Lipót készített helyszínrajzokat a területről, majd sor került 10 db határköre, amelyek kijelölték a terület körvonalait.⁶² Az épület a tervutasítások szerint egy korszerű, világos, a dolgozók és az ápoltak számára is ideális környezetet biztosító többfunkciós, alapvetően tömbszerű elhelyezkedésű, könnyen átjárható és átlátható komplexum lett. Az évtizedek során a területen az ideg- és elmeorvosintézet terápiás módszereinek köszönhetően jelentős változások történtek, a korabeli mázsház, sütőde, műhelyek új funkciókat kaptak, de az épület mindvégig megőrizte patináját, tágas tereit. *„Az utasításban rendelkeztek arról is, hogy az épület külső megjelenését tekintve egyszerű, nem hivalkodó és a betegek számára „felvidítő” elemeket tartalmazó legyen, kerülni kellett a túldíszítettséget, leginkább egy bérház benyomását keltse, ne legyen hasonló kolostorokhoz vagy kastélyokhoz se”.*⁶³ Így születhetett meg a Lipótmező grandiózus épülete, amely eleinte 800 beteg ellátását tette lehetővé, továbbá a fekvőbeteg ellátás mellett már kezdetben is rendelkezett gondozóintézeti kapacitásokkal.⁶⁴ A hazai ideg- és elmeorvosintézet központja kétséget kizáróan (a klinikák mellett) a Magyar Királyi Tébolyda volt, amely 1868-ban nyitotta meg kapuit, a kor szellemiségének megfelelő ellátáson túl, kimondottan humánus légkörben zajlott a gyógyítás, a társadalom eltérő rétegei különféle színvonalú terápiákat kaptak. Ekkor

⁵⁵ Kárpáti Miklós: Volt egyszer egy Lipótmező. Kapos Kolor Print Kft, Kaposvár, 2009

⁵⁶ Nagy Anita: Villából Kórházat. In: A természettudományok, a technika és az orvoslás, és a természetes és épített környezet ... = Science, Technology and Medicine, and the Natural and Built Environment ... Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből = Studies into the History of Science, Technology and Medicine. Országos Műszaki Múzeum - Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, 2007, 111-116. 12 o.

⁵⁷ Nagy Anita: Villából Kórházat. In: A természettudományok, a technika és az orvoslás, és a természetes és épített környezet ... = Science, Technology and Medicine, and the Natural and Built Environment ... Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből = Studies into the History of Science, Technology and Medicine. Országos Műszaki Múzeum - Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, 2007, 111-116. o.

⁵⁸ Kárpáti Miklós: Volt egyszer egy Lipótmező. Kapos Kolor Print Kft, Kaposvár, 2009.

⁵⁹ „Ezen intézetnek két célja van: I. Az Elmeorvosok orvosiilag lehetőképp segíteni. II. Orvosoknak az Elmeorvosok szemléletében alkalmat nyújtani” (Pisztora, 1983); Lásd továbbá Nagy, 2007, 111-116.

⁶⁰ Emese, Lafferton: Hungarian Psychiatry, Society and Politics in the Long Nineteenth Century. In: Mental Health in Historical Perspective, Palgrave Macmillan, 2022. november, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-85706-6> (2023. 11. 25.)

⁶¹ Kárpáti Miklós: Volt egyszer egy Lipótmező. Kapos Kolor Print Kft, Kaposvár, 2009.

⁶² Uo.

⁶³ Nem szó szerinti idézet, az eredeti szöveg szerzőjét Kárpáti nem tüntette fel, így N.N.

⁶⁴ Uo.

még többnyire az elzáráson volt a hangsúly, hiszen a kor orvosi eszközei és a gyógyszerelési lehetőségek szűkösek voltak. A korszerűbb gyógyszerek a XX. század közepén jelentek meg, addig domináns volt a munkaterápia, később kezdetleges eljárások, mint a lobotómia, hidegvizes fürdők, elkülönítő szobák (bömbölde üzemelt ekkor az intézetben), alkották a terápiás arzenált.

Az új tudományos felfedezések, új molekulák ajtót nyitottak egy szofisztikáltabb ellátás felé, sok esetben olyan gyógyszermolekulákat kezdtek el használni elmebetegségek gyógyítására is, amelyeket eredetileg más betegcsoportoknak fejlesztettek ki, ilyen volt például a Pipolphen, amely egy antihisztamin készítmény, de bizonyos betegeknél, főként szkizofréniásoknál sikerrel alkalmazták adjuváns gyógyszerként. Ékes példája ennek, amikor a gyógyszerkutatók eredményeit a klinikai gyakorlat az eredetitől eltérő módon használ fel, de jó példa a neurológia és a pszicho farmakológia együttműködésére az a tény is, hogy a legtöbb epilepsziára szánt készítményt felírják pszichiátriai kórképekben is. Több szakmai átalakítás és paradigmaváltások után az OPNI egy integratív szemléletű, a szervi (szomatikus) idegrendszeri gyógyítás és a funkcionális kórképek (pszichiátria) hazai fellelegvárává vált. Számos nagy professzor vezette, voltak kiemelkedő egyéniségek is, mint Mária Béla, Tariska István, Gimesné Hajdú Lili (az egyetlen női vezető), Veér András, professzor Nagy Zoltán intézetigazgatóként, és számos olyan osztályvezető, akik iskolát teremtettek, például professzor Halász Péter, létrehozta több szakma metszéspontján az Országos Epilepszia Centrumot, ahol a gyógyszeres kezeléseket kiegészítette a munka -és szocioterápia, valamint a pszichológiai munka. Mérei Ferenc volt, aki az első hazai Pszichológiai Laboratóriumot alapította a Lipóton, köré csoportosultak többen, ebből lett a „Mérei kör”, másik nevén a „Mérei lányok”, mivel többnyire nők voltak. Mérei politikailag rendkívül ellentmondásos és sokáig szakmailag mellőzöttnek számított,⁶⁵ de „Lipóton”, az intézet falai között rangot kapott a klinikai szakpszichológia, így Mérei teremtette meg ennek diagnosztikai alapjait is, a lipóti klinikai szakpszichológia mint mértékadó iskola kialakításában és tovább fejlesztésében professzor Bagdy Emőke is elévülhetetlen érdemeket szerzett. A hazai neuropatológia meghatározó műhelye is Lipótmezőn volt, Tariska István professzor, majd Majtényi Katalin főorvosnő vezetésével, alkoholbetegek, heroinfüggők, prionbetegek (Creutzfeld-Jakob kór) agyának átfogó makroszkópos és szövettani feldolgozását végezték el, a legkorszerűbb módszerekkel. Az OPNI 2007-ben történt bezárásáig az egyetlen magyar agyszövetbank létrehozása is Majtényi Katalin, illetve Havas Ferenc főorvos tevékenységének köszönhető. Az osztályvezető főorvosok köré szerveződött osztályok is majdnem mind egy-egy önálló iskolát is jelentettek, ilyen volt Döme László főorvos osztálya, aki főként személyiségzavarokkal foglalkozott, Tariska Péter Memória Klinikája, aki speciálisan az időskori memóriazavaraira specializálódott, Rihmer Zoltán, aki a hangulatzavarok elismert szakértőjének számít, Takách Gáspár, aki a hazai többdimenziós addiktológia egyik megteremtője. Süle Ferenc főorvos még Intaházán, Benedek István „Aranyketrecében” tanulta a szakmát Goldschmidt Dénes szintén kitűnő pszichiáter mellett, aki az Intaházán lévő Pszichiátriai Intézetet vezette, később Pesthidegkútra került. Budapesten szintén legendás volt a Szinetár főorvos által vezetett Metálhigiénés Osztály a Palatinus utcában⁶⁶, ahol korszerű pszichoterápiás rezsim működött,

---

⁶⁵<https://litera.hu/magazin/interju/k-horvath-zsolt-a-merei-ferenc-altal-szorgalmazott-gyermekkozpontu-pedagogiaban-van-meg-municio.html> (2023. 12. 04.)” Az a tizenöt év, amíg 1950 és 1965 között nem kutatható, nem publikálható, nagyon látszik ezeken a könyveken, hiszen a benne írtakat már évtizedekkel korábban is tudta.”

⁶⁶ Nagy Anita: Villából Kórházat. In: A természettudományok, a technika és az orvoslás, és a természetes és épített környezet ... = Science, Technology and Medicine, and the Natural and Built Environment ... Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből = Studies into the History of Science, Technology and Medicine. Országos Műszaki Múzeum - Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, 2007, 111-116. o.

amely az ország egész területén kialakult szocioterápiás, illetve munkaterápiás (szociálpszichiátriai) közösségépítés következményeként jöhetett létre, részben a „Benedek” féle hagyományt, és a Pomázon kialakult „Pándy” féle iskolát követték. Annak ellenére, hogy az egyes orvostudományi klinikák külön iskolák voltak, az intézeteket mindig az adott orvosról nevezték el, ahogy Budapest első Magán Ideg-és Elmegyógyintézetét „Schwartzter-féle” intézetnek hívták, Schwartzter professzor végigjárta a belga, svéd intézeteket, a korra jellemzően a nyugati jogyakorlatokat kívánta beépíteni a hazai gyógyításba. Magánkórháza a mai Országos Onkológiai Intézet területén volt, a Lipótmező korszerű kialakításához hozzájárultak az ő külhoni tapasztalati is. 1882-ben Elmekórtani Tanszék alakult, amelynek vezetője Laufenauer Károly lett, így ő volt az első vezető elmeorvosprofesszor a pesti orvosegyetemen, de klinikát alapítani nem tudott. A budapesti Elme-és Idegkórtani Klinikát „Moravcsik Klinikaként” emlegették, amely 1908-ban nyílt meg a Balassa utcában, a kor szokásaihoz híven Moravcsik is a „fogásokat”⁶⁷ külföldre ment tanulmányozni, hiszen itthon nem volt hagyománya az ideg-és elmeorvoslásnak, egyébként az orvostörténelemben sajnálatos módon mindig mellőzött területnek számított. Moravcsik felkereste Angliát, Belgiumot, Német-Francia-, Orosz- és Olaszországot, hogy szakmai tapasztalatokat szerezzen és visszatérve megvalósította Laufenauer álmát. A budapesti klinika építésénél „*cél volt, hogy a tanításra, a tudományos tevékenységre, a betegek racionális szabadabb elhelyezésére legyen alkalmas*”⁶⁸. Szegeden, a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Ideg-és Elmegyógyászati Klinikája alakult meg, a pesti klinikánál később, 1921-ben Lechner Károly vezetésével, aki Budapesten és Bécsben tanult. A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Orvosi Karának Elmegyógyászati Klinikája Benedek László professzor vezetésével nyílt meg, 1922-től.” *A pszichiátria és a neurológia paradigmái, kutatási, gyógyítási módszerei, beteganyaga és szakmaisága a XX. szd. folyamán egyre jobban elkülönült. Ennek az elkülönülésnek a nyugtázásaként hozta létre a Debreceni Orvostudományi Egyetem 1996-ban a Pszichiátriai Tanszékét. A DOTE, majd DEOEC Pszichiátriai Tanszékét 2009-ig Degrell István professzor vezette, aki megszervezte a Tanszék önálló betegellátását és gazdálkodását, továbbá jelentősen fejlesztette a Pszichiátriai Tanszék oktatási, szakképzési és továbbképzési profilját. 2001 és 2009 között a Pszichiátriai Tanszéken működött a „Psychiatria Hungarica” folyóirat szerkesztősége is.*”⁶⁹

A fenti idézet azért is fontos, hiszen bár Debrecen jelentős távolságra van a fővárostól, mégis az ország vezető pszichiátriai szakfolyóirata pár éven át ott működött, –ez egyébként mindig a szerkesztő/főszerkesztő professzor munkahelyén is működött. A Pécs városában épített „Idegklinikára” 1906-ban érkeztek az első betegek, a hányattatott sorsú klinikán több neves professzor is tevékenykedett, pl. Környey István, aki a hazai neuropatológia egyik kiemelkedő művelője volt. A fentiekből jól látszik, hogy Budapesten elsőként létesült olyan intézmény, amely kifejezetten az ideg- és elmebetegségek kezelésére szolgált, majd a nagy egyetemi klinikák következtek, végül a kisebb városi kórházakban is létesültek a 20. század elején még összevont osztályok.⁷⁰ A lenti (1.ábra) az orvos-és egészségtudomány tudományos intézményeinek a kialakulását mutatja. A Magyar Pszichiátriai Társaság, mint a pszichiátriai szakma meghatározó, számos munkacsoportból álló intézménye, érdekképviseleti és szakmai szervezete már a 2000-es években felhívta a figyelmet arra, hogy a pszichiátriai betegségek negligálása, a nemzetközileg elfogadott kezelési módok elutasítása tízezreket fog kilátástalan

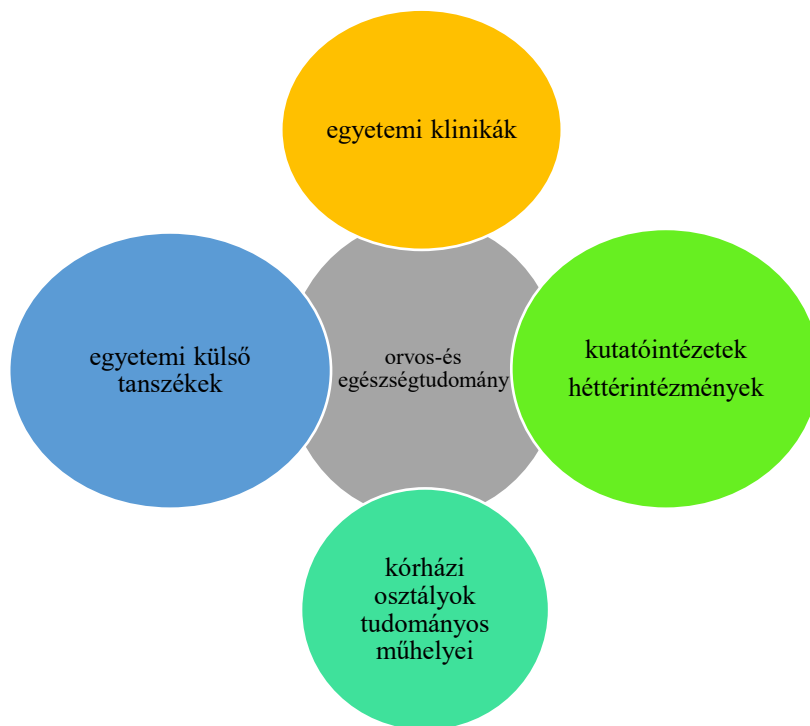
⁶⁷ Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

⁶⁸ <https://semmelweis.hu/pszichiatria/bemutakozas/a-klinika-tortenete/> (2023. 06. 05.)

⁶⁹ <https://pszichiatria.unideb.hu/hu/rolunk-klinikank-tortenete> (:2023. 06. 20.)

⁷⁰ https://www.academia.edu/33557532/P%C3%A9cs_%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szete_a_sz%C3%A1zadfordul%C3%B3n_1888_1907_Pro_Pannonia_P%C3%A9cs_2004 (2023. 06. 20.)

helyzetbe, munkaképtelenségbe vagy akár a korai halál felé sodorni.⁷¹ Ennek ellenére, sajnálatos módon, az OPNI szétzilálását nem lehetett elkerülni. A károkat, amelyeket az intézet hiánya okoz, 16 évvel később már világosan lehetett látni.

1. ábra tudományos intézmények az orvos-és egészség tudományban

IV. A totális intézmény mint társadalmi produktum

A téma tekintetében megkerülhetetlen a totális intézmények⁷² általános szociológiai, pszichológiai jellemzőinek feltárása, annak érdekében, hogy jobban megismerjük, illetve megértsük azokat a folyamatokat, amelyek a nagy elmegyógyintézetek kialakulásához, fenntartásához és részbeni megszűnéséhez vezettek. Itt több kérdés is felmerül, például mi vezetett ahhoz, hogy egyáltalán kialakuljanak totális alrendszerek a társadalmon belül, milyen szükségességek hozzák létre ezeket, és mitől válnak embertelenné, kirekesztővé és izolálóvá? A totális intézmény (archetípusa) megfosztja a lakóit részben a szabad akaratuktól, ruháiktól, véleménynyilvánítási joguktól, fizikai és kémiai módszerek segítségével korlátoz. Paternalisztikus⁷³ viszony alakul ki, ahol a lakók gyermekként spártai nevelésben részesülnek, ennek ékes példája az a szokás is, hogy gyakran tegeznek az ellátottakat (betegeket) azok nemére, korára való tekintet nélkül. Ebben a légkörben a személyiség attribútumai feloldódnak az egyediség lényegtelené válik, ez már a halál kapuja,⁷⁴ ahol mindenki egyenlő. Az elmegyógyintézetben a gyógyítók morális válságban lévő vagy sokszor éppen kisszerű emberek, akik szadizmusukat éppen a legelesettebbeken élik ki. Nincs nagy különbség

⁷¹ Füredi János: *A pszichiátria szociális érzékenysége. Vizsgálatok és emlékek.* Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2007.

⁷² Goffman Erving: *Asylums, Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates.* Anchor Books, New York, 1961.

⁷³ Az egészségügyben ennek jellemzői a mai napig jelen vannak.

⁷⁴ Tartós bentlakásos intézményekből többnyire nincs visszaút a társadalomba, kivételt talán az IMEI (Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet) jelent

(1.táblázat) a börtön és az elmeógyógyintézet között: az ítélet a diagnózis, a büntetés pedig a korlátlan ideig történő elzárás, ilyen értelemben az elmeintézet rosszabb is. Ennek ellenére elmondható, hogy a fentiekben vázolt végletesen kizsákmányoló és a megőrzésre koncentráló intézmények ma már csekély számban működnek, ennek ellenére néhány még őrzi ezeket a jellemzőket. A mentális betegséggel élők periférizálása és a társadalom szövetéből, mintegy abjektként⁷⁵ való kilökése figyelhető meg.⁷⁶ Az elmeógyógyintézetek kezdetben, ún. *asylumok*⁷⁷. Természetesen tényszerűen nem menedéket nyújtottak a városok a periférián rekedtek számára, hanem a tényleges elkülönítés helyszínei, úgy, mint a TBC intézetek, leprozóriumok⁷⁸, szanatóriumok, börtönök, stb. Az elkülönítés célja kettős, távolság a társadalomért és távolság a társadalomtól; a rendellenesek⁷⁹ kiiktatása vagy ideiglenesen történő távoltage, amíg a gyógyítás diszciplináris⁸⁰ hatása be nem következik. Thomas Mann remek regényéből, a Varázshegyből tudjuk, hogy az idő relativizálódik a totális intézményben, és a gyógyítóktól függ a kezelés vége, amely sokszor parttalan.⁸¹ Az elidegenedés kultúrája is előfordul a totális intézmény falai között, ahol a testek elvesztik a személyiséget, jogfosztottá lesznek, és végeredményben mechanikus cselekvéseknek, a gyógyítási folyamat gépezetének a kiszolgáltatottjaivá válnak. A személyiség feladásához az akarat megtöréséhez a cselekvőképességet kizáró, vagy korlátozó gondnokság is hozzájárul és tovább gyöngíti a szabad részvételt a társadalmi folyamatokban, kiszolgáltatottá tesz a bürokráciagépezetnek. Már önmagában az ellátotti és beteg státusz is determinálja az aszimmetrikus viszonyt, amely végighúzódik a teljes ellátórendszeren, a kórházi ellátás, gyógyítás valamennyi szegmensét átítatja. Az életet egy-egy ilyen közösségben Szathmári Sándor Kazohinia (1972) című műve írja le egészen pontosan, ahol a hinek világa a disztópikus társadalom mintapéldánya; az érzelmek helyett a ráció uralkodik, az emocionális tartalmak nem jutnak kifejezésre. Előre jelzi az individualizálódó és közömbös társadalmi struktúrák kialakulását, az empátia, az altruizmus elhalványodásának veszélyeit a posztmodern világban. A témába megdöbbenő betekintést nyújt, a kissé szélsőséges Horváth Márk kötete,⁸² amely inkább tekinthető disztópiának, mint a reális jövőkép variációjának, ennek ellenére megkerülhetetlen mű a jelenvaló világ társadalmi viszonyrendszerének megértéséhez.

---

⁷⁵ „Az elvetemülés szó szó szerint azt jelenti, hogy "elvetett állapot". Ezt a kifejezést a poszt-strukturalizmusban úgy vizsgálták, mint amely magában foglalja a hagyományos identitást és kulturális fogalmakat. [1] Az abjekció legnépszerűbb értelmezései közé tartozik Julia Kristeva, különösen 1980-as *Phor of Horror: An Essay on Abjection* című munkájában. Kristeva a szubjektív borzalmat (elvetettséget) úgy írja le, mint az érzést, amikor az egyén megtapasztalja, vagy szembesül vele (mind mentálisan, mind testként), amit Kristeva „testi valóságának” nevez, vagy a megkülönböztetés megszakadása között. Önmaga és mi az Egyéb.

Forrás: <https://hmn.wiki/hu/Abjection> (2023.12.04.)

⁷⁶ Csabai Márta – Eröss Ferenc: *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei.* Józsefvárosi Műhely Kiadó, Budapest, 2000.

⁷⁷ menedékhelyek

⁷⁸ A leprások elkülönítését szolgáló intézmények, szigetek, a társadalmi élettértől, agorától távoli településrészek.

⁷⁹ Foucault, Michel: *Rendellenesek, Pszichiátriai szakértői vélemények elemzése (előadások), L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2020.*

⁸⁰ Megjavítás, a normalizáló hatalom eszköze. Vö. Felber Tamás: *Michel Foucault pedagógiakritikája, avagy az oktatás mint normalizáló hatalomgyakorlás hálózata.*: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00118/2007-11-lk-Felber-Michel.html>(2024.01.21)

⁸¹ Mann, Thomas: *A varázshegy I-II.* Gabo Kiadó, Budapest, 2015.

⁸² Horváth Márk: *Az antropocén. Az ökológiai válság és a posztantropocentrikus természetkulturális viszonyok.* Prae Kiadó Kft., Budapest, 2021.

1. táblázat A totális intézmény egyes típusai E. Goffman (1961) alapján, saját szerk.

Intézménytípus	Viszony a lakókkal	A személyi szabadság	Elvégzendő feladat, vagy cél	Kilépés az intézményből	Büntetések formái
gondozó-intézetek (vakok, árvák, idősek, szegények)	felsőbbrendű orvosok, gondozók ápoltak, ellátottak	sérülékenységük miatt korlátozott	életben maradás, reintegráció?	önkéntes, de nem gyakori	fizikai és verbális
TBC intézetek, szanatóriumok, elmeegógyintézet	gyógyítók és gyógyulók aszimmetrikus paternalisztikus az orvosok és különösen főorvosok, professzorok a csúcson	többszire erősen korlátozott	gyógyulás és elzárás	az orvosok kizárólagos joga eldönteni az időpontot DE önkéntes távozás ma már néhol lehetséges	kémiai és fizikai verbális módszerek lekötözés elzárás bódítás
börtön, javító-nevelő intézet, hadifogolytábor és koncentrációs tábor	aszimmetrikus elítélt (rab) felügyelők	törvény/hatalom által korlátozott	büntetés letöltése megtörés kényszermunka		szankciók, fizikai büntetések, izolálás, halál
laktanya, óceánjáró, kollégium, munkatábor, gyarmati telep, szolgák szálláshelyei (zsellérházak)	katonai előjáró. rendfokozat szerint munkafelügyelő legfőbb katonai vezető uradalomban kegyúr (modern változat, újjgazdagok)	korlátozott	munkafeladat elvégzése	bizonyos idő után lehet	házi rendet, életrendet, munkarendet megszegőkre szankciók
apátság, zárda, kolostor, remeteség	A szerzetesek belépésük alapján novicius (mester) klerikus előjáró remeténél a helyi ordinárius (püspök)	korlátozott	a személyes üdvösség, a világ üdvössége	szabadon lehet, de az erős felettes én kontroll miatt nehéz	Isten büntet közvetlenül! Az apát a monostorban Krisztus helyettese

V. Útfüggőség⁸³ és intézménytelenítés⁸⁴ jogi keretrendszere Magyarországon

Az Európai Közösségek Bizottsága 2005-ben a Zöld Könyvet a mentális betegségekkel élőknek szentelte, és lefektette azokat az irányelveket, útmutatásokat, amelyek a tagállamok számára szükségesek a megbetegedések megelőzése és kezelése érdekében. Kiemelten

⁸³ Paul David fogalma (path dependence) (David,1985)

⁸⁴ Folyamatban lévő kutatásunk az intézménytelenítés társadalmi következményeit kutatja (Dobai-Dúll,2023)

foglalkoztak a reszocializáció jelentőségével⁸⁵. 2015-ben még kifinomultabb definíció született: „*A mentális egészség a belső egyensúly dinamikus állapota, mely lehetővé teszi az egyéneknek, hogy képességeiket a társadalom univerzális értékeivel összhangban használják. Alapvető kognitív és társadalmi készségek: a képesség, hogy felismerje, kifejezze és szabályozza az egyén az érzéseit, és hogy együtt érezzen másokkal; rugalmasság és megküzdési képesség váratlan élethelyzetekkel, funkcionálás a társadalmi szerepekben; valamint a harmonikus kapcsolat a test és lélek között fontos részei a mentális egészségnek, melyek különböző mértékben hozzájárulnak a belső egyensúly állapotához.*”⁸⁶ A fentiek is rámutatnak arra, hogy a mentális zavarokat az egészségesség és a hiányzó funkciók felől kell megközelíteni. Világszerte a mentális betegségekkel élők a 4. legnagyobb jelentős egészségdeficittel rendelkező társadalmi csoport.

A hazai intézménytelenítés csirái a közösségi pszichiátria megjelenésére vezethetők vissza. A 1970-től kezdődően megfigyelhető a nagy pszichiátriai intézmények rendkívül lassú átalakulása, amely a részleges kitagoláshoz⁸⁷ vezetett. A közösségi ellátásról elmondható, hogy egyértelműen forrásigényes ellátási formáról van szó, a legtöbb sikeres próbálkozás egyes gyermekotthonok felszámolásával történt, ahol a nagy totális intézmény pótlása kisméretű, családi ún. lakóotthonok kialakításával valósul meg. A pszichiátriai ellátás, mint egészségügyi ellátás szakemberigénye messze túlmutat pl. az egészséges gyermekek ellátásnak feltételrendszerén. Az intézménytelenítés Észak-Amerikában és Nyugat-Európában kezdődött, ahol a cél a nagy zárt pszichiátriai intézményrendszer felszámolása volt, azért, hogy a közösségi pszichiátriai intézmények lépjenek be az ellátórendszerbe, és a hangsúlyok az ambuláns ellátáson legyenek.⁸⁸ Saját kutatásomban is nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy intézmények felszámolása még nyugaton sem tud megvalósulni teljesen, hiszen az ilyen intézményekben szocializálódott emberek tömegeit már csupán szociális okokból sem lehet kizárólag a járóbeteg ellátás (szociális gondoskodás) keretein belül kezelni.

Alapvetően paradigmaváltásról van szó a pszichiátriai ellátásban, amely olyan jogi feltételrendszer megteremtését is igényli, hogy mindenkinek a számára legkedvezőbb ellátási formát biztosítsa, véleményem szerint ez nem vezethet szükségszerűen az összes bentlakásos intézmény megszüntetéséhez. (Jelenleg is a Szentgotthárdi Szakosított Pszichiátriai Otthon hazánk egyik legnagyobb „elmeszociális” otthona még működik, illetve Nagyálló Sántha Kálmán Pszichiátriai Szakkórház.) Az OPNI 2007-es bezárását követően, a meglévő intézmények is átalakultak, humanizálódtak, ennek ellenére alapvetően ez a tendencia a Lipótmezőn is megfigyelhető volt az épület energetikai korszerűsítésével, a belső terek átalakításával méltó helyet tudna biztosítani jelenleg is a betegeknek/ellátottaknak. A Zöld Könyv ajánlásai a kitagolás tekintetében az alábbiak voltak:

---

⁸⁵ Zöld Könyv: A népesség mentális egészségének javításáról. Az Európai Unió mentális egészségügyi stratégiájának céljából. Brüsszel, 2005.10.14. – ez egy online valami lenne?

⁸⁶ Egészségfejlesztés, LIX. évfolyam, 2018. 1. szám, 61.o.

⁸⁷ A kitagolás a totális intézmények megszűnését jelenti azzal, hogy támogató kisebb méretű családias jellegű nappali ellátás és lakóotthon biztosítja a pszichiátriai betegek ellátását. Integrált, jól szervezett sokak által könnyen elérhető struktúrában, amely kifejezetten támogatja a társadalomba történő visszailleszkedést, sokszor alacsony küszöbű (könnyen hozzáférhető).

⁸⁸ Burgarszki Zsolt: Intézménytelenítés Magyarországon a mentális problémák kezelése területén. Esély 2011/2,55-85 o.

1. Az intézménytelenítés az elkülönülő, nagy létszámú elmeintézetek kiváltására irányuló folyamat. A bentlakásos forma ezzel a folyamattal nem szűnik meg, kisebb létszámú és léptékű lesz.⁸⁹
2. Az intézménytelenítés nem jelenti szükségszerűen az állam kivonulását a szektorból. Az egészségügyi, szociális szolgáltatások megszervezésére rugalmas, változatos formában kerül sor.⁹⁰
3. Az intézménytelenítés túlmutat a földrajzi átrendeződésen, az érintettek távoltartását az integrálás a társadalomhoz közelebb hozás szellemének érvényesülését segítik.⁹¹

Az OPNI közösségében már az 1990-es évektől folyamatosan megfigyelhető volt a nyitás, ez előre jelezte a paradigmaváltást a hazai ellátórendszerben, a pszichiátria jövőképeinek körvonalait már a kétezres évek elején egyfajta sajátos aggodalommal és várakozással vegyes forradalmi hangulat hatotta át.⁹² A közösségi pszichiátria nem a nagy intézmények megszűnésével jelent meg, hiszen már számos helyen voltak pszichoterápiás osztályok, amelyeket rendre 1990 után végleg bezártak. Csupán néhány intézmény a fővárosból: Szent Rókus Kórház Pszichiátriai és Pszichoterápiás Osztály, a fent, már említett Szinetár főorvos által vezetett osztály, a Kútvölgyi Kórház kihelyezett Mátyás Király úti részlege, Béla Király úti részlege, továbbá Nyéki út Pszichoterápiás Osztály, a volt OPNI területén még Községi Pszichiátriai (VI), Valláslélektani, Addiktológiai Osztályok, továbbá Pszichoterápiás Ambulancia, Munkaterápiás Osztály stb. Az intézetben belül ezekben a közösségekben a bio-pszicho-szociális szemlélet uralkodott, megvalósult a terápiás rezsím működésmód, ahol a csoportlélektani és egyéni pszichoterápiás munkát csupán kiegészítette a gyógyszeres kezelés és alapvetően nem a biológiai kezelésen volt a hangsúly. Ilyen értelemben egy humanizált nagy intézmény még mindig szerencsésebb, mint a jelenlegi széttöredezett ellátásszervezés. A fentiekben említett gyógyító helyek igazi szakmai műhelyként, szemléletükben nyitott és közösségi lehetőségeket nyújtó rendszerek voltak. A terápiás rezsimeknek az a célja, hogy nem ambuláns keretek között újra struktúrát, biztos kereteket adjon az egyénnek ahhoz, hogy képes legyen visszailleszkedni a társadalomba, önbecsülése javuljon, a szociális interakciókat védett környezetben próbálgassa, eltávolodva a mindennapjaitól, ahonnan távolságot véve képes az életére, mint egészre tekinteni. A „bejárós” pszichiátriai kezelés ennek a célnak nem felel meg. A pszichiátriai gondozók csupán a gyógyszerek felírását tudják elvégezni, futószalagon látják el a betegeket, és jelentős szakemberhiánnyal küzdenek. A szakpolitikai döntések elméleti keretrendszerének körvonalazására leginkább egy olyan modell alkalmas, ahol az input és output vonatkozások együttes értelmezése történik.⁹³ A döntéshozatali folyamatban felmérést követően szakmódszertani mérési folyamatokkal, kvalitatív vizsgálatokkal alátámasztott igényfelmérésre lenne szükség, a betegek bevonásával annak érdekében, hogy egy modern, preventív szemléletű, valamennyi ellátási formát biztosító, hosszabb távon is fenntartható ellátórendszer (alrendszer) jöjjön létre. A törvényhozás felhatalmazása a szakpolitikai kérdések eldöntésére szükséges, de nem elégséges feltétele a folyamatnak. Az első fázist követően a végrehajtási fázis „fekete” dobozába kerül minden lényeges tény, szakmai igény (2. ábra) a jogalkotási folyamatok eredményeként a jogszabályi hierarchia különböző szintjein születnek normák, amelyek a társadalmi térben a hatásvizsgálat keretein belül, a szakmai szervezetek

---

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Uo. 56.o. Bachrach, L.L. (1978): A conceptual approach to deinstitutionalization. *Hospital and Community Psychiatry* 29:573-578. idézi Bugarszki Zsolt, *Intézménytelenítés Magyarországon a mentális problémák kezelése területén*. Esély 2011/2.

⁹¹ Uo.

⁹² Eröss Lázsló-Veér András: *Téboolykeringő, a pszichiátria haláltáncja és újjászületése a XXI. században*. SHL könyvek, Edge Kiadó, Budapest, 2002.

⁹³ Uo. Easton, D. 1990: *The Analysis of Political Structure*. Routledge idézi Bugarszki 57. o.

kérésére, a gyakorlati oldalról érkező visszajelzések hatására módosulnak, vagy éppen cserélődnek fel. Az „ideális jogalkotási” folyamatok a gyakorlati élet valóságából indulnak ki, a politikai akarat feltétlen érvényesülése helyett racionális döntéseken alapulnak. A férőhelyek jelentős csökkentését többek között azzal a szakmapolitikai érvrendszerrel erősítették, hogy a megfelelő gyógyszeres kezelések rendelkezésre állnak, nincs szükség tartós intézeti elhelyezésre. Az akkori ellátórendszer túlzottan intézményspecifikusan működött, 1994-ben még 12 039 pszichiátriai ágy volt országosan, majd 2006-ra már csupán 9 308⁹⁴. A statisztika jól tükrözi azokat a folyamatokat, amelyek az elmebetegségről és a gyógyításról kialakultak az 1990-es évektől. Ennek ellenére túl gyors és drasztikus volt az a folyamat, amely a nagy, jól szervezett és reformra szoruló, de ellátásra alkalmas intézmények megszüntetéséhez vezetett, a nagy kórházbezárásokhoz, jelentős ágyszámok csökkentéséhez vezetett, nem csupán az OPNI-t érintette, hanem más bel-illetve gyermekgyógyászati intézményt is. Fontos megemlíteni a Svábhegyi Állami Gyermekszanatóriumot, a Budai MÁV Kórházat, a Szent Rókus Kórházat (utóbbi kettőben az aktív ágyszámok megszüntetése volt a cél). Számos más intézményt is érintett vidéken is ez a hullám, amely sok kisebb város aktív ellátást biztosító intézményének elvesztésével is járt, és a kapacitások jelentős szűkítését jelentette.

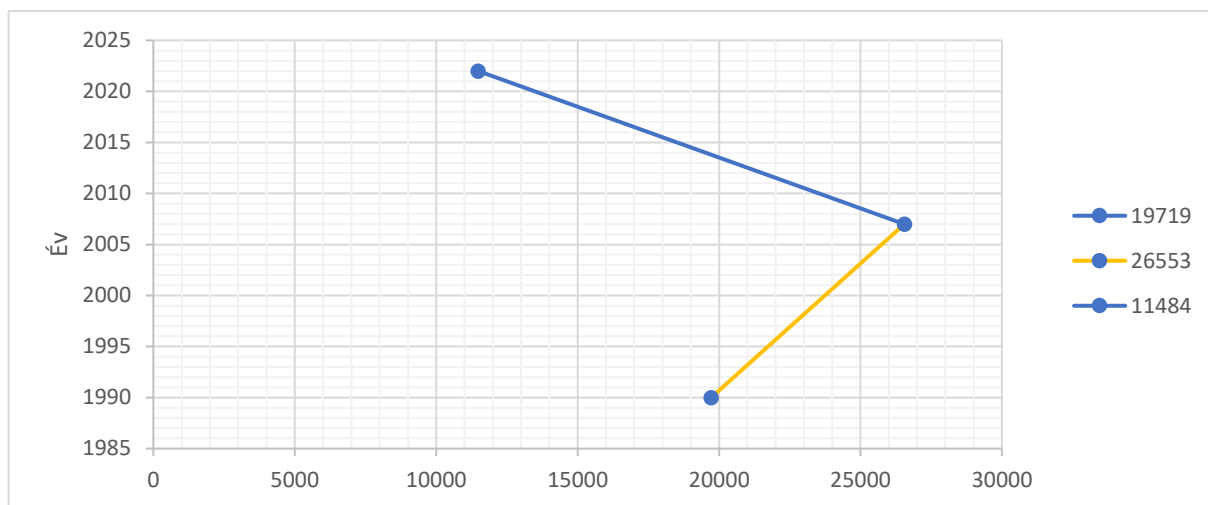
2. ábra Szakpolitikai döntéshozatal módosított modellje, Easton, 1990 alapján, saját szerk.

A hazai pszichiátriai ellátás a legnagyobb válság idejét éli, noha soha nem tartozott az orvostudományi szakterületek élvonalába, részben a tárgya társadalmi megítélése miatt. A hazai intézménymegszüntetéseknek a sajátossága, hogy míg nyugaton felváltják a nagy totális intézményeket emberibb léptékű közösségi bázisokon létrejövő változatos ellátási formákkal⁹⁵, addig Magyarországon kisszámú, széttagolt, egyenlőtlen intézményrendszer jött létre, működését tekintve a helyi érdekektől az önkormányzati finanszírozástól függ ezeknek a közösségi ellátásoknak a léte. Elmaradt a gondozók átfogó reformja, nem képesek pótolni a pszichiátriai betegek nappali ellátását, sok helyen a sajátos igényű betegek az idősgondozó hálózatba kerülnek. Egyértelmű, hogy a társadalom hosszabb távú érdeke a költségesebb, de hatékonyabb nappali ellátás megszervezése lenne. A statisztikai adatokból jól látható, hogy az intézmények bezárása minimálisan változtatta meg a gondozottak összlétszámát. Az interjúk kutatásunk tapasztalatai arra figyelmeztetnek, hogy az adatok mögött erős látencia mutatkozik, és a ténylegesen gondozásba vett betegeken kívül jelentős ellátatlan, kezeletlen, vagy éppen diagnosztizálatlan beteg van a társadalomban, részben köszönhetően a hiányzó nyílt

⁹⁴ Gyógyinfók, ESZCSM 1618/04.sz.(idézi Bugarszki,2011,59 o.)

⁹⁵ Bugarszki Zsolt, Intézménytelenítés Magyarországon a mentális problémák kezelése területén. Esély 2011/2,55-85 o.

diskurzusnak is. Ennek ellenére látszik, hogy az OPNI 2007-es bezárása az új betegek létszámát az ambuláns ellátásban jelentősen megemelte a KSH adatai alapján, ez egyértelműen jelzi az intézménymegszüntetés közvetlen hatását az ellátórendszerre.

3. ábra Pszichiátriai gondozásba vett új betegek létszáma, forrás: KSH adatai alapján, saját szerkesztés

Összefoglalás

Munkámban az orvostudomány XX. századi történetének vázlatán, illetve a pszichiátria intézményesülésén keresztül mutatom be a totális intézmény architektúrájának alapvonalait. A fentiekből látszik, hogy a hazai egészségügyi intézményrendszer két pilléren nyugszik, egyrészt a szakmai hagyományok átadása történik iskolateremtő egyéniségeken keresztül, másrészt a jog által szabályozott struktúra keretét teremt az ellátórendszer biztonsága érdekében. A XIX. században erőteljes pszichiátriai intézményfejlődés figyelhető meg, ahol az elsődleges szerep a totális intézményeké volt. A XX. század második felében és különösen a csoportjogok, ún. harmadik generációs jogok⁹⁶ megjelenésével ártértékelődött a nagy elmegyógyintézetek szerepe, ahol elsősorban a megőrző⁹⁷ gyógyításon volt a hangsúly. A nyugati országokban is egyre több helyen megjelent az igény a közösségi pszichiátriai ellátásokra.⁹⁸ Az intézménytelenítés folyamata hazánkban inkább intézménymegszüntetésként értelmezhető, hiszen szélesebb körben nem alakultak ki olyan közösségi ellátást nyújtó terek, amelyek biztosítanák a biztonságos és inkluzív ellátást. Az EU-s jogharmonizáció az egészségügyi és a szociális ellátórendszer szakpolitikai döntéseinek jelentős átalakítását igényelné, amely 16 évvel az OPNI bezárását követően még várat magára.

⁹⁶ „A harmadik generációs jogok a 20. század második felében jelentek meg a nemzetközi jog fejlődésének eredményeképpen. Ezek a jogok jellemzően kollektív jogok, amelyek a nemzetközi közösség szolidaritására építve, a globális problémák megoldására kívánnak választ adni. A harmadik nemzedékhez tartozó emberi jogok döntő többsége nem valósítható meg egyetlen államon belül, hanem hatékony nemzetközi együttműködést igényel(né)nek. Egy szűkebb körük ugyan alapjogi jellegű (pl. egészséges környezethez való jog, gyermekek, betegek, fogyatékosok jogai stb.)” <https://u-szeged.hu/efop362-00007/kereses-abc-szerint/alapjogok> (2023. 11. 20.)

⁹⁷ Custodiális lat.órség

⁹⁸ Uo.

Irodalomjegyzék

1. Austin, John L.: *Tetten ért Szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
2. Bachrach, L.L.: *A conceptual approach to deinstitutionalization*. In *Hospital and Community Psychiatry*, 1978/29. 573-578.
3. Berger Viktor: *Térré szőtt társadalmiság*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018.
4. Bourdieu, Pierre: *A tudományos mező*. In *Replika* 2009/67, 11-36.
5. Bugarszki Zsolt, *Intézménytelenítés Magyarországon a mentális problémák kezelése területén*. Esély 2011/2, 55-85 pp.
6. Csabai Márta – Eröss Ferenc: *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei*. József Műhely Kiadó, Budapest, 2000.
7. Csató et.al.: *A főemlősök és az ember: egy rokoni kapcsolat biológiai és pszichológiai alapjai*, In: Pléh Csaba szerk. *Pszichológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
8. David, P. A.: *Clio and the Economics of QWERTY*. In *The American Economic Review*, 1985/75(2), 332-337.
9. Emese, Lafferton: *Hungarian Psychiatry, Society and Politics in the Long Nineteenth Century*. In: *Mental Health in Historical Perspective*, Palgrave Macmillan, 2022. november, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-85706-6> (2023. 11. 25.)
10. Eröss László-Veér András: *Tébolykeringő, a pszichiátria haláltánca és újjászületése a XXI. században*. SHL könyvek, Edge Kiadó, Budapest, 2002.
11. Fleck, Ludwik: *A tudomány tudományának problémái*. In *Replika*, 2010/73, 67-69
12. Foucault, Michel (2020): *Rendellenesek, Pszichiátriai szakértői vélemények elemzése* (előadások), L' Harmattan Kiadó, Budapest.
13. Füredi János: *A pszichiátria szociális érzékenysége. Vizsgálatok és emlékek*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2007.
14. Goffman Erving: *Asylums, Essays on the Social Situation of Menatl Patients and Other Inmates*. Anchor Books, New York, 1961.
15. Horváth Márk: *Az antropocén. Az ökológiai válság és a posztantropocentrikus természetkulturális viszonyok*. Prae Kiadó Kft., Budapest, 2021.
https://repo.lib.semmelweis.hu/bitstream/handle/123456789/3873/zsinkoszabozoltan.d_DOIs.pdf?sequence=1 (2023.12.04.)
16. Jenei György: *Max Weber bürokráciaelmélete és a neoweberianus szintézis*. In *Pro Publico Bono*, Magyar Közigazgatás, 2016/3, 42-55.
17. Kárpáti Miklós: *Volt egyszer egy Lipótmező*. Kapos Kolor Print Kft, Kaposvár, 2009.
18. Kovács M. Mária: *A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években*. In *Budapesti Negyed*, 1995/2, 8.
19. Makkai János, Némethy Imre: *A zsidótörvény*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.
20. Mann, Thomas: *A varázshegy I-II*. Gabo Kiadó, Budapest, 2015.
21. Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 4. rész
22. Molière, Jean-Baptiste, Poquelin: *Hat Színmű*. Európa Kiadó, Budapest, 1991.
23. Nagy Anita: *Villából Kórházat*. In: *A természettudományok, a technika és az orvoslás, és a természetes és épített környezet ... = Science, Technology and Medicine, and the Natural and Built Environment ... Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből = Studies into the History of Science, Technology and Medicine*. Országos Műszaki Múzeum - Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, 2007, 111-116.
24. Nemes Nagy József: *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
25. Pisztora Ferenc: *Oláh Gusztáv élete és életművének jelentősége a magyar pszichiátria számára*. Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1983.
26. Polányi Mihály: *Személyes tudás I-II*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

27. Popper, Karl R.: *A tudományos kutatás logikája*, ford.: Petri György és Szegedi Péter, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.
28. Szegvári Katalin: *Numerus Clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon, a zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
29. Weber, Max: *Vallásszociológia*. Helikon Kiadó, Budapest, 2005.
30. Zsinkó Szabó Zoltán: *Beavatási jelenségek az orvossá válás során*, doktori értekezés, Semmelweis Egyetem, Budapest. DOI:10.14753/SE.2015.1759

Liktor, Attila Zoltán
Pázmány Péter Catholic University
The Faculty of Law and Political Sciences
lecturer, Ph.D.

XIV. évfolyam | Vol. XIV
2023/4. szám | No. 4/2023
Tanulmány | Article
www.mjat.hu

Iustitia est regnorum fundamentum

*– From Hungary to Brazil – Revolution in Europe, and the Loyalty of Hungary
towards the Habsburgs**

Part I.

Hungarians! The whole of Europe is watching you now. You identify all your glory and happiness in your ancient Constitution, and I proudly use the title king of Hungary. Let's be so proud of being Hungarians, let's guard and preserve this noble tradition of your honourable nation, and let's do everything to secure the happiness of your homeland forever"

(Francis I of Hungary, at the Diet of Pozsony, 1808)

ABSTRACT

The French Revolution and the Napoleonic Wars most significantly affected Europe and also caused fundamental changes in America. The loyal attitude of the Hungarian nation toward the Habsburgs during these decades was fully reasonable, although Napoleon tried to provoke a rebellion in Hungary against the Habsburgs. Maria Leopoldina of Habsburg, Archduchess of Austria and Royal Princess of Hungary spent her childhood in these decades full of tension. Very interesting episode, a good part of the imperial and royal family spent the summer of 1809 in Eger, we know letters written by Leopoldina from Buda and Eger to his father.

KEYWORDS: *Kingdom of Hungary, Napoleonic Wars, Revolution, Maria Leopoldina, Brazil*

---

* Recomendo este artigo aos meus bons amigos brazucas; Renan Fernandes Bastos e Victor Alan Nogueira

Introduction

Brazil celebrated the 200th anniversary (1822) of its independence on 7 September 2022. For many in Hungary the Giant of South America means its prodigious beaches, landscapes, fantastic music, culture, legendary sport achievements, and unique gastronomy. In fact, it should mean much more for us. It is so memorable that o Cristo Redentor do Rio de Janeiro was “dressed” to Hungarian Tricolour in 2016 for the 100th anniversary of the coronation of Blessed King Charles IV of Habsburg (1916–1918) in Budapest.¹ In 2022 the President of Brazil, Jair Messias Bolsonaro made a historic state-visit to Hungary and in his

The first Holy Mass in Brazil (April 26, 1500), on the beach of Coroa Vermelha, in Santa Cruz Cabrália (Bahia), painted by Victor Meirelles (1860)

press statement referred to the Brazilian and the Hungarian nations as brothers.² The first, but mostly unknown connection goes back to the beginning of the Early Modern Age, to the person of Rodrigo Borgia, who issued various Bulls of Donation (1493) as Pope Alexander VI (1492–1503) which granted overseas territories to Portugal and Spain.³ The Borgia popes were the mayor allies of Hungary during the 15th century, Cardinal Rodrigo Borgia was nominated the Abbot of Pétervárad by King Matthias Hunyadi, and in 1491–1492 he was a self-pretend to the Bishopric of Eger, one of the most important ecclesiastical benefits in the Kingdom of Hungary, but after he had been elected Pope of Rome, he resigned from his claim on the

Bishopric of Eger in favour of his Vice-Chancellor, Cardinal Ascanio Sforza.⁴ As a result of the Treaty of Tordesillas (1494), the territory now called Brazil was claimed for the Portuguese Empire in 1500, with the arrival of the Portuguese fleet commanded by Pedro Álvares Cabral. The place of the very first Holy Mass celebrated in Brazil in 26 April 1500 (Santa Cruz Cabrália, Bahia) is still a memorial place. Brazil remained part of the Portuguese Empire until the beginning of the 19th century, of course during the long centuries Hungarians also came to there,⁵ but there was someone among them who made history; Archduchess Maria Leopoldina of Habsburg (1797–1826), Royal Princess of Hungary, who played a key role in Brazil becoming independent from the Union with Portugal. The nation-wide memory of the empress consort is still strong in Brazil, although her person – despite of its importance – is mostly unknown in the (inter)national historiography, meanwhile figures like Archduchess Maria Theresa (Queen of Hungary), Archduchess Marie Antoinette (Queen consort of France), or

¹ “Por ocasião do centenário da coroação do último rei húngaro, Carlos IV, beatificado em 2004 pelo Papa João Paulo II, o Cristo Redentor foi iluminado no dia 30 de dezembro com as cores da bandeira húngara” <https://braziliavaros.mfa.gov.hu/bra/news/magyar-szinekkel-vilagitottak-meg-a-rioi-megvalto-krisztus-szobrat>, accessed 6 May 2023. Let see the authentic movie about the coronation of Charles IV of Habsburg in Budapest <https://www.youtube.com/watch?v=MRsB7QKlmVg> accessed 6 May 2023.

² “O Presidente Jair Bolsonaro ressaltou que considera a Hungria um país irmão” <https://www.gov.br/planalto/pt-br/acompanhe-o-planalto/noticias/2022/02/presidente-jair-bolsonaro-faz-visita-oficial-a-hungria>, accessed 6 May 2023.

³ Herman Vander Linden, Alexander VI and the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal (1493–1494), *The American Historical Review*, Vol. 22, No. 1 (1916), 1–20.

⁴ Fraknói, Vilmos, *Rodrigo Borgia (VI. Sándor) Giulio Medici (VII. Kelemen) és Ascanio Sforza bíbornok, mint egri püspök-praetendensek*, Eger, 1884.

⁵ Torbágyi, Péter, *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*, Szeged, 2009.

Archduchess Marie Louise (Empress consort of France) are World-wide known members of the Habsburg dynasty.

A good part of the imperial and royal family spent the summer of 1809 in Hungary as ‘refugee’ and guest of the archbishop of Eger due to the imperial capital (Vienna) was occupied by the French troops of Napoleon. We can notice that if the Hungarians wouldn’t have supported the Habsburg dynasty during the French Revolution (1789–1799) and later during the Napoleonic Wars (1799–1815), the Habsburgs might not have been able to preserve their power in Central Europe, so the archduchess might never have married Dom Pedro of Bragança and thus became the future Empress consort of Brazil. The Hungarians saved the thrones of the Habsburgs in Central Europe during the Napoleonic Wars, as they had done before during the War of the Austrian Succession (1740–1748).

So, there is an indirect connection – through the person of Leopoldina – between the pro-Habsburg attitude of the Hungarian Nation and the independence of Brazil, where the process was not against the royal family, on the contrary, it was prompted by them. The golden and green colours of the flag of Brazil (*Auriverde*) symbolise the respect towards the two dynasties, the gold for the Habsburg and the green for the Bragança. Part I of the study attempts to offer an overview of the legal and political position of the Habsburg dynasty in Hungary during the French Revolution and Napoleonic Wars, the constitutional system and the political situation in Hungary, the reason for the pro-Habsburg attitude of the Hungarian nation, and particularly the residing of the imperial and royal family in Eger. Part II will analyse the key role of Leopoldina in the process of the independence of Brazil, as well as her attitude to the conflict.

I. The House of Habsburg and the Kingdom of Hungary during the Napoleonic wars

The origin of the connection between the House of Habsburg and the Kingdom of Hungary goes back to the Middle Ages, to the reign of Rudolf I of Habsburg, King of the Romans (1273–1291), the founder of the dynasty.⁶ The throne of Hungary was occupied by the House of Habsburg (after 1780 officially Habsburg-Lorraine) for centuries, for the first time between 1437 and 1457, and later continuously from 1526 to 1918.⁷ Although the (inter)national historiography refers to the ‘Habsburg Monarchy’ (1526–1848) in Central Europe as a state, in reality it never existed as a realm. It would be much better to talk about the Habsburg Power in Central Europe. There was no common legislature, no common executive or juridical power, no common government, no common army, no common territory, no

Austria and Hungary (1835)

⁶ Fraknói, Vilmos: *A Habsburg-ház első érintkezési Magyarországgal (1269–1274)*, MTA, Budapest, 1917.

⁷ Sára, János: *A Habsburgok és Magyarország 950–1918*, Antheanum 2000 Kiadó, Budapest, 2001, Pálffy, Géza, *Hungary between Two Empires (1526–1711)*, Indiana University Press, Bloomington, 2021.

common legal system.⁸ It was exclusively the person of the monarch that was the same for all of the territories governed; the Habsburgs were the (elected) emperors of the Holy Roman Empire (after 1804 the hereditary emperors of Austria), kings of Hungary, kings of Bohemia, archdukes of Austria, etc. The Kingdom of Hungary (1000–1920) – ruled by the Habsburgs from the beginning of the 16th century (1526) until the end of the First World War (1918) – always remained a sovereign state, the country had its own constitutional system, and was not a subordinated territory to the Austrian Hereditary Lands or to the (Holy Roman and later Austrian) imperial government.

The Habsburgs were monarchs of Hungary absolutely not in their own right, but in the free election by the Hungarian Diet until 1687, and after the regulation of the succession of the throne (1687 and 1723) by virtue and obligation of a coronation in a convoked Diet. Meanwhile the Austrian Hereditary Lands were governed in an absolute way from the second half of the 17th century – in Austria the monarchs were sovereigns in their own right –, in the Kingdom of Hungary they were obligated to act within the marks of the constitution, to cooperate with the Hungarian Diet, which was obviously an uncomfortable situation for them. So we can understand why the imperial government tried to break down the sovereignty and the old constitutional system of Hungary many times, but these illegal attempts always resulted only temporary and limited ‘successes’. That is why that the four-hundred-year-long Habsburg period in Hungary was full of conflicts, revolts, wars of independence, revolutions and compromises.⁹

One of the most emblematic represent of the ‘enlightened and progressive’ occidental feudal absolutism was Emperor Joseph II (1765–1790). True to his famous motto – “*everything for the people but nothing by the people*” –, he tried to totally eliminate the Kingdom of Hungary and sought to create a unified (Austrian/German) empire during his illegal usurpation in Hungary (1780–1790). Joseph II opposed to convoke the Hungarian Diet and refused the coronation – in Hungary the heir to the throne could become king only through the coronation in a Diet and not by the occupancy of the crown –, so his reign in Hungary was illegal. After his hostile and anti-Hungarian decade, the Diet of Pozsony¹⁰ (1790) forced his younger brother and successor, Emperor and King Leopold II (1790–1792) to restore the sovereignty and the constitutional order in the country. So it was declared and clarified that Hungary was totally independent from the imperial authorities – as it was always –, and could be governed only by the legitimate King of Hungary within the marks of the constitution and the customary law of the country, absolutely not by the style of government of other countries.¹¹ In accordance of the ancient Theory of the Holy Crown, the public power was divided between the king and the *status et ordines* (nobility, clergy and the citizens of the free royal cities), so the monarch had to govern together with the *status et ordines*, and not without them. In Hungary the monarch

---

⁸ After the Compromise of 1867 in the case of the empire so called Austria-Hungary was a little bit different, a part of the executive power (the defense and the foreign affairs were common, and there was a common finance ministry for the expenditures of the Common Army, the navy and the diplomatic service) was regulated on the basis of the principals of the Acts I-II of 1723.

⁹ Pálffy, Géza, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, MTA BTK TTI, Budapest, 2016, Pálffy, Géza: Szakítások és kiegyezések évszázada. A Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban, *Történelmi Szemle* LVII, (2015) 51–66, Pálffy, Géza, Egy elbukott, mégis sikeres függetlenségi mozgalom – A Rákóczi-szabadságharcról hosszabb történelmi távlatban, In: *Rákóczi Emlékkönyv*, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 2021, 14–29.

¹⁰ Dobszay, Tamás: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019, 30.

¹¹ Márkus, Dezső (ed.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1740–1835) [CJH.]*, Franklin, Budapest, 1901, Art. X of 1790.

was not a sovereign as it was in various Western theories, the sovereignty belonged to the Holy Crown of Hungary.¹² The end of the 18th and the beginning of the 19th century – after the dictatorial and chaotic years of Emperor Joseph II – was the time to restore the harmony between the Habsburgs and the Hungarian nation. The obligation of the coronation was limited to six months after the death of the predecessor,¹³ before the coronation of Leopold II, the Holy Crown was brought back from Vienna to Hungary¹⁴ and its permanent guarding place was designated in Buda,¹⁵ earlier, Joseph II had unlawfully ordered that the Holy Crown (the irreplaceable sign of power and sovereignty of the Kingdom of Hungary) be taken from Pozsony to Vienna. The convening of the Diet once in three years was required again¹⁶ – the last Diet was held in 1765 (!) –, and the authority of the monarch was clarified in the executive and legislative power, just as the old independence of the judicial power (Royal Curia of Hungary) was restored.¹⁷ Although the Diet declared (and reclaimed) the restoration of the territorial integrity of the Kingdom¹⁸ – the military zone at the Southern border of the country was created (1718) by the imperial administration after the liberation of the country from the Ottoman usurpation, and it was under the direct jurisdiction of the *Aulic War Council* –, like as the former authority and jurisdiction of the ancient institutes of the Hungarian government,¹⁹ such as the Hungarian Royal Council,²⁰ the Palatine,²¹ the Primate²² or the Ban of Croatia.²³ The old liberties and privileges of the free royal cities,²⁴ the autonomy of the Jász-Kun community,²⁵ etc. were also in the focus.²⁶ Although the use of the Hungarian language in the public administration was reclaimed by many, finally they decided to restore the use of the Latin instead of the German which Emperor Joseph II had illegally imposed.²⁷ These articles were the answers of the Hungarian Nation to the absolutistic and illegal aspirations of the Habsburgs. Symbolises perfectly the positive rhetoric of the monarchs about the Hungarians, for instance the letters written by Leopold II to his doubled brother-in-law, Ferdinand I of

---

¹² Ferdinandy, Gejza: *A koronázás és közjogi jelentősége*, Athenaeum, Budapest, 1893/2, 212–234, Ferdinandy, Gejza, *A királyi méltóság és hatalom Magyarországon*, Budapest, 1895, Timon, Ákos, *A Szent Korona elmélete és a koronázás*, Stephaneum, Budapest, 1920.

¹³ *CJH*. Art. III of 1790, János M. Bak – Géza Pálffy, *Crown and Coronation in Hungary 1000–1916 A.D.*, MTA BTK, Budapest, 2020.

¹⁴ The Holy Crown was brought to the imperial treasury in Vienna illegally by Emperor Joseph II, let see: Soós, István, *Koronánk a bécsi kincstárban (1784–1790)*, In: Pálffy, Géza (ed.), *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*, MTA BTK TTI, Budapest, 2018, 395–480.

¹⁵ *CJH*. Art. VI of 1790.

¹⁶ *CJH*. Art. XIII of 1790.

¹⁷ *CJH*. Art. XII of 1790.

¹⁸ *CJH*. Art. XI of 1790.

¹⁹ *CJH*. Art. XIV, XXXIX, LVIII of 1790.

²⁰ Ember, Győző: *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*, M. Kir. Országos Levéltár, Budapest, 1940.

²¹ C. Tóth, Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*, MTA BTK TTI, Budapest, 2020.

²² Késmárky, István: *Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának jogai és kiváltságai*, Budapest, 1896.

²³ Ivana Horbec: *A felvilágosult abszolutizmus és a báni méltóság. Bevezetés a horvát–szlavón rendek politikájába (1756–1790)*, In: Fodor, Pál – Sokcsevits, Dénes (ed.), *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, MTA BTK TTI, Budapest, 2015, 168–174.

²⁴ Kállay, István: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, III Hatóság- és hivataltörténet 9, Budapest, 1989.

²⁵ Bánkiné Molnár: *Erzsébet, A Jászkun Kerület igazgatása, 1745–1876*, A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 51, Szolnok, 1995.

²⁶ *CJH*. Art. XXV of 1790.

²⁷ *CJH*. Art. XVI of 1790, Hönich, Henrik, *Latin vagy magyar? A nyelvkérdés a diéta előtt 1790–91-ben*, In: Dobszay, Tamás – H. Németh, István – Pap, József – Szijártó M., István (ed.), *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, Budapest–Eger, 2020, 273–293.

Naples in which he uses laudative phrases (“*Mes bons Hongrois*”, “*brave Nation*”) just as the Neapolitan monarch refers to them (“*dignes Hongrais*”, “*brave Nation Hongraise*”) in his answers.²⁸

Leopold II died unexpectedly in March 1792 and was succeeded by his eldest son, Francis (1792–1835) in a smooth transition. The new monarch wanted to express his goodwill toward the Hungarian nation, he clarified the ambiguous parts of the Inauguration Letter in which the monarch promises to observe the constitution, laws, customs, privileges of the country and the rights of the nation, to protect its territorial integrity etc.²⁹ In the same year, he was crowned king of Hungary in Buda.³⁰ Francis feared from the consequences of the possible expansion of the French Revolution – provoked and led by the freemasonry – in Europe, his aunt, Archduchess Marie Antoinette (Queen consort of France) was executed (1793) by the Jacobin freemasons, very interesting that the cooperation with her brother and her nephew (King Leopold II, King Francis I) “*against the interest of France*” was part of the accusations in the penal process.³¹ It is well known that Emperor Joseph II was one of the greatest friends of the freemasonry in Europe,³² but after the radicalization of the lodges and mostly after the escalation of the chaos in France, the Habsburg administration imposed increasing restrictions on these secret societies. In Hungary during the 18th century, patriotic aristocrats and nobles like Count Esterházy, Count Bethlen, Count Draskovich, Count Bánffy, Count Széchenyi, Count Batthyány, Count Forgách, Count Niczky, Kazinczy, and many others, were masons, they wanted to serve the elementary interests of the country and to defend the constitutional order against the illegal acts of the feudal absolutistic policy of the Habsburg imperial administration.

Of course, after the first news about French Revolution they suspended their activity, and left the masonry immediately (1789) to demonstrate that they do not agree with the radicalized movement.³³ The execution of Louis XVI of France and Marie Antoinette (1793) caused a real shock in Vienna, the known members of the masonry were removed from the public offices, later they were persecuted by the authorities. After the Martinovics Conspiracy³⁴ (1794), on the urging of Archduke Alexander Leopold of Habsburg, the Palatine of Hungary, the monarch

The coronation of King Francis I of Hungary in Buda (1792) by Cardinal Count József Batthyány, Archbishop of Esztergom and Archduke Alexander Leopold of Habsburg, the Palatine of Hungary (the last one with the insignia of the Order of St Stephen of Hungary) by Johann Peter Krafft

²⁸ *Diarium comitorum regni Hungariae*. Posenii (1792) 91, 97.

²⁹ *CJH*. Art. II of 1792.

³⁰ *CJH*. Art. I of 1792, Vajnági, Márta, A magyar rendek az 1792-es koronázáson, In: Dobszay, Tamás – H. Németh István – Pap, József – Szijártó M., István (ed.), *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, Budapest–Eger, 2020, 209–229.

³¹ *Procès De Marie-Antoinette, Dite De Lorraine D'Autriche, Veuve De Louis Capet: Acte D'Accusation, Interrogatoire public, Dépositions, Confrontation des Témoins au Tribunal Révolutionnaire, et Jugement*, Marchands De Nouveautés, Paris, 1793, „elle avoir des rapports politiques avec l'homme qualifié de roi de Bohême et de Hongrie; que ses rapports étoient contraires aux intérêts de la France”.

³² Helmut Reinalter: *Joseph II. und die Freimaurerei im Lichte zeitgenössischer Broschüren*, Wien, 1987.

³³ Abafi, Lajos: *A szabadkőműveliség története Magyarországon*, Schmidl H. Könyvnyomdája, Budapest, 1900.

³⁴ Ignác Martinovics was a secret agent paid by Leopold II, but after Francis had ascended the throne he was dismissed, and he organized a conspiracy against the monarch, let see: Szilágyi, Márton, Elviselni az elviselhetetlent. A Martinovics-összeesküvés elítélteinek börtönvilága, *Történelmi Szemle* LVII (2015), 121–130.

Archduke Alexander Leopold of Habsburg, the Palatine of Hungary in traditional Hungarian dress, by unknown painter (18th century)

decided to ban the freemasonry (1795) both in Austria and in Hungary.³⁵ Next year (1796) Francis convoked the Diet, in his invitation letter he talked openly about the threatening dangers,³⁶ which phrases remained part of the passed Act too:

*“This time we should act and do everything to secure our royal throne, the keep of the ancient Constitution of the country, the protection of the rights and privileges of the nobility, the preservation of the religion against all aspirations which want to terminate with the constitutional order and the Christian religion”.*³⁷

The reaction from the part of the Hungarian Diet was very positive:

*“The Status et Ordines offered their life and blood (Vitam & Sanguinem) to defend the king and his House (Augustae Domus), the dignity of the country and the ancient Constitution (avita ejusdem Constitutione)”.*³⁸

We can notice that the policy of the Habsburg administration during these decades focused on three main objectives in Hungary; (1) to secure the stability of the kingdom and the royal throne (defence), (2) to observe and conserve the constitution, and (3) to defend the Christian religion. These aspirations coincided with the interests of the Hungarian *status et ordines*. Francis followed the pragmatic policy of his father in Hungary, the strong and flexible cooperation with the Hungarian nation, in exchange the Diet passed the oblation (money, horses, rookies etc.) from time to time for the defence against the increasing escalation of the French Revolution in Europe.³⁹ The Diet was convened by Francis regularly, an interesting date; between 1792 and 1812 seven Diets were held,⁴⁰ exactly the same number as during an entire century before (1688–1790).⁴¹ The first half of Francis’ reign was spent in the shadow of the escalation of the

³⁵ The decree remained in force in Hungary until 1867, but in Austria until the end of the First World War (1918), let see: Abafi op. cit. 415, Günter Kodek: *Von der Alchemie zur Aufklärung: Chronik der Freimaurerei in Österreich und den Habsburgischen Erblanden 1717–1867*, Loecker Erhard Verlag, 2011.

³⁶ *Diarium...* (1796) 7, “duntaxat, cum Regni hujus Fidelibus Statibus & Ordinibus tractare, & deliberare decrevimus, quae pro firmando Regali Solio nostro, pro defendenda avita Regni Constitutione, tuendisque juribus, & praerogativis Nobilitaribus, conservanda denique Religione, in his ad convulsionem omnis constitutionis, omnisque Religionis eversionem tendentibus hostilibus moliminibus tam pro praefenti, quam pro futuro e re necessaria fore videbuntur”.

³⁷ *CJH*. Praefatio of 1796.

³⁸ *CJH*. Praefatio of 1796.

³⁹ *CJH*. Art. VI of 1792, Art II of 1796, Art. I of 1802, Art. I of 1805, Art. I-II of 1807, Art. II and VI of 1808, Art. I of 1812, Szijártó M., István, A magyar rendek adómegajánlási joga és a 18. századi adómegajánlási rend kialakulása, *Történelmi Szemle* XLVI, (2004) 241–295, Nagy-L, István, *A 34. magyar gyalogezred tisztikara a francia háborúban (1792–1815)*, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021.

⁴⁰ Pálmány, Béla: *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1790–1812*, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.

⁴¹ Szijártó M., István: *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2016.

French Revolution and the Napoleonic Wars, which affected the most of Europe.⁴² Napoleon had been pressing Francis to dissolve the Holy Roman Empire for years, and finally obligated him (1806) to do so, from that point (1804) onward Francis started to use the hereditary title *Emperor of Austria*, which made him a so-called ‘doppelkaiser’ (double emperor).⁴³ Royal

Europe after the Peace of Tilsit (1807)

families were removed by force throughout the continent. After the French invasion in Spain (1808) the Bourbons had to resign in the favour of Napoleon, they remained in home guard until the fall of the French emperor (1814), which caused the fatal collapse of the Spanish Empire in America.⁴⁴ By invading Portugal (1808) the House of Bragança decided to move from Lisbon to Rio de Janeiro.⁴⁵ Of course, the Habsburgs could not keep Austria and Hungary out of the conflict, both Napoleon and Francis thought that the other is the obstacle for all his plans.⁴⁶ After the French troops had invaded Austria again (1809) – to cause problems in the hinterlands of the enemy, Napoleon tried to get the Hungarians to rebel against the Habsburgs – a political Proclamation was issued to the Hungarian nation from the Schönbrunn Palace (Vienna) to incite a rebellion:

‘I do not want ask nothing from you, I just want to see you becoming a free and truly independent nation. The main reason of your disgrace was the union with Austria; your blood, your goods were sacrificed for the well-being of the Hereditary Lands of Austria. Let’s be again who you were before, let’s regain your own national being. Let’s elect a monarch who lives in your country. You should not

⁴² Zachar, József: Háború, háború, háború...1792–1815, In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.), *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 15–35, Robert Goetz, *1805: Austerlitz: Napoleon and the Destruction of the Third Coalition*, Greenhill Books, 2005, Christopher Summerville, *Napoleon’s Polish Gamble: Eylau and Friedland 1807*, Pen and Sword Military, 2006, John H. Gill, *The Battle of Znam: Napoleon, The Habsburgs and the End of the War of 1809*, Greenhill Books, 2020.

⁴³ Illés, József, *A Magyar czimer és a királyi cím története 1804-től kezdve*, MTA, Budapest, 1917, Wilhelm Brauneder, *Az osztrák császári cím, Jogtörténeti Szemle*, 2017/3, 9–15, ‘Nos Franciscus Secundus divina favente clementia electus romanorum imperator, semper augustus, haereditarius Austriae imperator’ let see: *CJH*. laws of 1805.

⁴⁴ José María Portillo Valdés: La crisis imperial de la Monarquía Española, *Historia y espacio* 39, (2012) 160–177, Daniel Sánchez Silva, *Crisis de la Monarquía Española (1808–1814) Influencia de Manuel Godoy*, *Tiempo y Espacio* 61, (2014) 413–423.

⁴⁵ Jurandir Malerba: *A Corte no Exílio: Civilização e Poder no Brasil às Vésperas da Independência*, Companhia das Letras, São Paulo, 2000, Kenneth Light, *A viagem marítima da família real: A transferência da corte portuguesa para o Brasil*, Zahar, 2008, Laurentino Gomes, *1808: Como uma rainha louca, um príncipe medroso e uma corte corrupta enganaram Napoleão e mudaram a História de Portugal e do Brasil*, Globo Livros, 2014.

⁴⁶ Sándor Domanovszky: *József nádor élete I-II*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1944, 215.

fight for weak rulers anymore who are totally controlled by corrupt ministers, ministers who are paid by England, this common enemy of Europe, who based her own well-being on monopolistic trading and creating conflicts between us.⁴⁷

It is a fact that the union with Austria (so called ‘Habsburg Monarchy’) – with full of political and economic conflicts – was not the smaller bad, but the only option and guarantee for Hungary in the threatening shadow of the Ottoman and Russian Empires at that time. Despite the numerous true statements of the Napoleonic Proclamation (the illegal and harmful actions of the imperial administration against Hungary, its illegal interferes to the Hungarian internal affairs, the notorious violation of the Hungarian constitution, and so on) a rebellion against the Habsburgs was not a reality in the country at that time. Why? The Kingdom of Hungary was liberated by the Habsburgs at the end of the 17th century from the Ottoman occupation of more than 150 years (1541–1699/1718). The 18th century – thanks to the Rákóczy’s War of Independence (1703–11) and its result, the Compromise of Szatmár (1711) – proved to be a golden age for Hungary. Those decades secured the rebirth of the nation, the

Emperor and King Francis dressed to the grand master of the Order of St Stephen of Hungary (19th century) by Franz Xaver Stöber

reconstruction of the country; Hungary needed the political union with Austria as a common defence system under the same ruling dynasty. Especially, that the powerful Russian and the Ottoman Empires were in the neighbours, Napoleon did not mention not a word in his Proclamation that he would defend Hungary against those Great Powers. The example of Poland attests that when the French Empire collapsed at long last, the major part of Poland was re-occupied by Russia (the other parts were occupied by Austria and Prussia...), which was acknowledged (confirmed) by the Congress of Vienna (1815) later.⁴⁸ Not to talk about the unbearable charge which Poland had to pay to Napoleon for his ‘help and protection’. Do not forget, the Habsburgs lost two wars against the Ottoman Empire – in alliance with Russia (!) – during the 18th century⁴⁹ (1737–1739, 1787–1791), if Napoleon would have destroyed Austria, the independent but defenceless Hungary might not have been able to resist a Russian or a new Ottoman conquest. It seems to be sure that Hungary alone might have become a buffer zone between the

⁴⁷ Hadtörténelmi Levéltár, DKA-000330 *Napóleon kiáltványa a magyar nemzethez (15 May 1809)*.

⁴⁸ Brian Vick, *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon*, Harvard University Press, 2014, Acte final du Congrès de Vienne, Art. 1 “Le Duché de Varsovie, à l'exception des Provinces et districts dont il a été autrement disposé dans les articles suivants, est réuni à l'Empire de Russie. Il y sera lié irrévocablement par sa constitution, pour être possédé par S. M. l'Empereur de toutes les Russies, ses héritiers et ses successeurs à perpétuité. S. M. I. se réserve, de donner à cet État, jouissant d'une administration distincte, l'extension intérieure qu'elle jugera convenable. Elle prendra, avec ses autres titres, celui de Czar, Roi de Pologne, conformément au protocole usité et consacré pour les titres attachés à ses autres possessions”. „Les Polonais, sujets respectifs de la Russie, de l'Autriche et de la Prusse, obtiendront une représentation et des institutions nationales, réglées d'après le mode d'existence politique que chacun des Gouvernements auxquels ils appartiennent jugera utile et convenable de leur accorder”.

⁴⁹ Karl A. Roider: *The Reluctant Ally: Austria's Policy in the Austro-Turkish War 1737–1739*, Louisiana State Univ Pr, 1972, Karl A. Roider, *Austria's Eastern Question 1700–1790*, Princeton University Press, 2016.

Russian and Ottoman Empires, as happened to a good part of the Balkans during the 19th century.⁵⁰

Moreover, the bilateral relation which had deteriorated during the second half of the reign of Queen Maria Theresa and mostly under the illegal usurpation of Emperor Joseph II before, was set right under Kings Leopold II and Francis. During the reign of Francis the use of the Latin as official language in public administration was confirmed, so was the use of Hungarian

Archduke Joseph of Habsburg, Palatine of Hungary (1796–1847) in Hungarian Hussar uniform by Dietrich Monten (19th century)

in university education,⁵¹ which paved the way for its use in the sessions of the Diet and in public administration.⁵² The Diet (1808) supported the foundation of the Hungarian National Library (now called Széchenyi Library after its founder, Count Ferenc Széchenyi),⁵³ the establishing of the National Museum,⁵⁴ as well as the foundation of The Royal Hungarian Ludovica Defense Academy.⁵⁵ This last was named after Archduchess Maria Ludovica of Habsburg-Este – the third wife of King Francis –, who contributed 50,000 Forints for its upkeep from the funds of the Honours list proclaimed at the Coronation, her brother, Archduke Karl Ambrosius of Habsburg-Este – the recently nominated Primate of Hungary (archbishop of Esztergom) – contributed 20,000 Forints, Archduke Joseph of Habsburg – the Palatine of Hungary – contributed 10,000 Forints. The acceptance of the Napoleonic offer, the separation of Hungary from the Habsburgs would have caused the total instability, the absolute vulnerability of the country in an

extraordinary uncertain international situation (n)ever seen before. So we can diagnose that the Napoleonic offer resulted inefficient because it was far from the reality, although we know perfectly that it was not an unprepared attempt, the French Secret Service had worked much on it before the invasion.⁵⁶

Despite of the numerous unresolved political and economic conflicts between the Hungarian *status et ordines* and the Habsburgs because of the abuses of power by the imperial administration, during the French Revolution and the Napoleonic Wars, the Habsburg dynasty and the Hungarian nation enjoyed the closest ties ever. King Francis remarked on that special bond in his speech at the opening ceremony of the Diet of Pozsony (1808):

⁵⁰ Henry Montague Hozier: *The Russo-Turkish War*, Legare Street Press, 2021.

⁵¹ *CJH*. Art. XVI of 1790, Art. VII of 1792.

⁵² *CJH*. Art. IV of 1805. Of course, before the Habsburg period the language of the sessions of the Diet was the Hungarian, but after 1526 the Diet started to prefer the Latin more and more.

⁵³ *CJH*. Art of XXIV of 1807, Somkuti, Gabriella, *Az Országos Széchenyi-könyvtár története 1802–1918*, Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, 2002.

⁵⁴ *CJH*. Art VIII of 1808.

⁵⁵ *CJH*. Art VII of 1808.

⁵⁶ Farkas, Gábor: A schrönbrunni kiáltvány fogadtatása, 1809 (1811), In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.), *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 45–53.

*“Hungarians! The whole of Europe is watching you now. You identify all your glory and happiness in your ancient Constitution, and I proudly use the title king of Hungary. Let’s be so proud of being Hungarians, let’s guard and preserve this noble tradition of your honourable nation, and let’s do everything to secure the happiness of your homeland forever”.*⁵⁷

“The convening of the present Diet and the presence of His Majesty here, his royal proposal to the Diet are the pure evidences that His Majesty does not want to act against the ancient Hungarian Constitution, he would like to respect it, to obey it faithfully and enforce it at all times. We are ready to sacrifice our talent and our life to protect our ancient Constitution against all enemies” – responded Archduke Joseph of Habsburg, the Palatine of Hungary.⁵⁸

“The loyal ancestors of the noble Hungarian status et ordines defended the ancient Constitution of the country by sacrificing their own blood, their own life, so let us follow their example. The unique nation of Europe which still enjoys its own legal freedom and the privileges of its ancient Constitution, is the Hungarian Nation. So let’s show to all that we are the heirs of the famous noble qualities of our ancestors, the glorious Hungarian Nation. Let’s show to all what can do the Hungarian Nation united with its monarch!” – responded Archduke Karl Ambrosius of Habsburg-Este, the Primate of Hungary.⁵⁹

The political harmony between the House of Habsburg and the Hungarian Nation had never been as stronger as it was during these decades, the most important and most symbolic dignities were held unprecedented by the members of the imperial and royal family. The Palatine was the highest-ranking office in the Kingdom of Hungary from the beginning of the 11th century to 1848, from the middle of the 14th century the Palatine was elected by the Diet and nominated by the king.⁶⁰ In 1790 – as an act of reconciliation and as a symbol of the restoration of the harmony between the dynasty and the nation – Archduke Alexander Leopold of Habsburg⁶¹ (†1795) was elected Palatine by the Diet, after his mortal accident, his younger brother, Archduke Joseph of Habsburg (†1847) was elected Palatine (1796) too by the grace of the status et ordines.⁶² In 1808 the most prestigious ecclesiastical benefit, the Archbishopric of Esztergom was also occupied by a member of the dynasty, Archduke Karl Ambrosius of Habsburg-Este (1808–1809) – the cousin and brother-in-law of King Francis – was nominated Primate of Hungary.⁶³ The Napoleonic Proclamation to the Hungarian Nation was issued in that situation, the document invited the Hungarians to Rákos (Pest) – the emblematic place of the medieval Diets before the Habsburg period – to deprive the Habsburgs from the throne, and to elect a new monarch:

“Hungarians! The moment in which you can regain your ancient freedom has come. You may accept my peace offer, let’s maintain your ancient Constitution in its actual form, or with any modification what you may prefer. Come to Rákos, as your

---

⁵⁷ *Diarium* (1808) 39.

⁵⁸ *Diarium* (1808) 39.

⁵⁹ *Diarium* (1808) 43.

⁶⁰ Szöcs, Tibor: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*, Budapest, 2014.

⁶¹ *CJH*. Art V of 1790, Mályusz, Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai (1790–1795)*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1926.

⁶² *CJH*. Art. I of 1796.

⁶³ Latorcai, Csaba: Egy Habsburg a primási székben – Lotharingiai Károly Ambrus esztergomi érseksége. *Magyar Sion*, 2009/2, 262–272.

'Iustitia regnorum fundamentum'

*ancestors came always,
let's held a real
National Assembly and
let me know about your
decision".⁶⁴*

The *status et ordines* of Hungary preferred to join to the military camp of the Palatine during the spring of 1809, they ignored the invitation of Napoleon to Pest. Their decision was fully

reasonable, the relation between the dynasty and the nation was get in order, the Napoleonic offer was far from the interests of the country. We can notice that the Proclamation shows perfectly the hypocrisy of the 'radical progressive policy' of the French emperor, Napoleon did not mind if the Hungarians would conserve the old constitutional system or not, the only thing that he urged was to reach the separation of Hungary from the Habsburgs. The attitude of the Hungarian *status et ordines* during these months was influenced more and more by the scary news about the French invasion of Austria.⁶⁵ The political and social chaos, which was the consequence of the French Revolution at the end of the 18th century in France, was totally unacceptable for the Hungarians. The historiography estimates the number of the killed people (both civilian and military) between 3.5 million and 6.5 million during the French Revolution and the Napoleonic Wars in Europe... The *status et ordines* preferred the social progress in peace, from step by step, which finally resulted a long period (1790–1848). The Hungarian clergy did everything to defend the ancient values of the nation against the anarchic and anti-Christian intentions of the French Revolution and the Napoleonic Wars.⁶⁶ The Hungarian *status et ordines* supported the Habsburgs, the insurrection of the Hungarian nobility, an old medieval institute which depended on the decision of the Diet, although it was offered in various occasions (1797, 1801, 1805, 1809) during the Napoleonic wars, it resulted incompatible to the modern fight.⁶⁷ In 1809 not all members of the House of Habsburg had the same attitude on the new war, the Italian born Maria Ludovica and her brother, Karl Ambrosius urged Francis to join the War of the Fifth Coalition against Napoleon, but the Palatine of Hungary tried to convince the monarch to keep Austria and Hungary out of the new conflict.⁶⁸ Finally Francis declared war on France, and sent the Primate to collect military support in the counties, we know the local dates too.⁶⁹

⁶⁴ Hadtörténelmi Levéltár, DKA-000330 *Napóleon kiáltványa a magyar nemzethez (15 May 1809)*.

⁶⁵ Domanovszky: 246.

⁶⁶ Lukácsi, Zoltán: *Napóleon a magyar katolikus prédikációkban*, In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.): *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 75–87, 76.

⁶⁷ *CJH*. Art. II of 1808.

⁶⁸ Domanovszky 227.

⁶⁹ Balogh, György: *Újoncállítás Heves megyében a francia háborúktól 1847-ig*, Tanulmányok Heves megye történetéből 7, Eger, 1983.

II. The imperial and royal family in Eger (1809)

Eger was one of the richest and most important ecclesiastical benefices in the Kingdom of Hungary.⁷⁰ After its liberation from the Ottoman usurpation (1596–1687), the city could reborn during the peaceful 18th century,⁷¹ it is very symbolic that the Pope promoted Eger as a Metropolitan Archdiocese on the 800th anniversary (1804) of its foundation.⁷² The city of Eger had been under the jurisdiction of the (arch)bishops since its early days,⁷³ after the liberation of the city from the Ottoman occupation and usurpation (1687), the bishops – Fenessy, Telekessy, Count Erdődy, Count Barkóczy and Count Esterházy – did everything to restore its former glory, to develop the economic, cultural and scientific life of the city. Although Emperor Joseph II visited Eger various times on the invitation of Count Esterházy, but the ‘enlightened and progressive’ monarch – just as his mother, Queen Maria Theresa before – opposed consistently to give the licence and consent to found a university in the city, despite of that the construction was totally financed by the bishops and finished successfully by 1785.⁷⁴ The (arch)bishops of Eger were the perpetual counts (in Hungarian: *főispán*) of the united Counties of Heves and Külső-Szolnok, so the city was not just the centre of the (arch)bishopric, but the headquarters of these united counties too.⁷⁵ Nevertheless, the iconic edifices of the city were built in those decades, by the beginning of the 19th century, Eger became one of the most populous settlements in the country.⁷⁶ A perfect place to give refuge to the imperial and royal dynasty during the war. Due to the advance of the French troops in Austria in the spring of 1809, the imperial and royal court decided to leave Vienna and move to Buda. It was the second occasion within a few years, in 1805 the situation was very similar, although at that time they spent months in Kassa, the former seat of the bishops of Eger during the Ottoman period.⁷⁷ In May 1809 the Habsburg armies, under the command of Archduke Charles of Habsburg – the younger brother of Emperor Francis – stopped the French troops in the Battle of Aspern-Essling, from the Buda Castle the young Archduchess Leopoldina wrote a letter to her father in which she congratulated and asks the God’s blessing on the Habsburg armies.⁷⁸ A few weeks later Napoleon defeated the Hungarian noble army at Győr – the French troops bombarded the city of Pozsony too, the emblematic Hungarian Royal Castle of Pozsony was set on fire by Italian soldiers later – and the Austrian imperial army near to Wagram. An interesting thing; the Hungarian noble insurrection was called for the last time in the history, and as the result was not sufficient (the

---

⁷⁰ Sugár, István: *Az egri püspökök története*, Eger, 1984, Béla Kovács, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger, 1987.

⁷¹ Breznay, Imre: *Eger a XVIII. században I-II*, Eger, 1933, Kovács, Béla, *Agria recuperata. A töröktől visszafoglalt Eger újjáépítésének első évei, A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 13*, Eger, 2006.

⁷² Horváth, István: *Az egri egyházmegye rövid története*, Eger, 2015, 8.

⁷³ Löffler, Erzsébet: Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig, *Agria XVIII*, Eger, 1981, 85–97, 85.

⁷⁴ Petercsák, Tivadar (ed.): *Az egri Domus Universitatis és Liceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*, Líceum Kiadó, Eger, 2013, Kiss, Péter, *Az egri érseki Liceum történetéből*, Eger, 2016.

⁷⁵ Porubszky, József: Az egri megye főpásztorainak különös jogairól, kiváltságairól s különféle kitüntetéseiről, In: *Emlékkönyv Kis-apponyi Bartakovics Béla egri érsek aranymiséjének ünnepére*, Eger, 1865, 173–198, 185.

⁷⁶ Nemes, Lajos, *Eger város önkormányzata 1687–1848, Tanulmányok Heves megye történetéből* 16, Eger, 2001, 32.

⁷⁷ Pap, József: Egy sikertelen kultuszteremtési kísérlet. A Szent Korona és Eger kapcsolata 1809-ben, *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* XLI, (2013) 197–212, 201.

⁷⁸ Bettina Kann – Patrícia Souza Lima (ed.): D. Leopoldina: *Cartas de Uma Imperatriz (Em Portugues do Brasil)*, Estação Liberdade, São Paulo, 2006, 180, “Querido papai! Com grande alegria recebo a notícia da vitória que logramos. Permita-me, caro papai, que lhe dê os parabéns, além de garantir que peço a Deus diariamente para que Ele continue a abençoar suas armas. Se Deus quiser, espero que minhas irmãs voltem logo. Enquanto isso, estou junto da irmã Luísa e tento pelo menos não esquecer o que já aprendi. Beijo-lhe as mãos e sou, como veneração filial, querido papai, sua filha obediente. Leopoldina”.

battle of Győr), the reform of the institution was cancelled forever by the Habsburgs.⁷⁹ On 16 June Empress and Queen consort Maria Ludovica came to Eger – the archbishop of Eger, Baron

Empress and Queen Consort Maria Ludovica (sitting in the middle) with the children, Archduke Ferdinand (left), Archduchess Maria Leopoldina (middle) and Archduke Francis Karl (right) by Bernhard von Guérard (c. 1810)

the imperial and royal court, Archduke Karl Ambrosius was installed formally by him to the Archbishopric of Esztergom⁸⁰ – with the children, Archduke Ferdinand, Archduchess Marie Louise and Archduchess Maria Leopoldina.

Archduke Karl Ambrosius joined them a few days later with Archduke Rudolph, and with the papal nuncio, Count Severoli, and various members of the imperial and royal court like Prince Kaunitz, Count and Countess Althan, Countess Lazansky, Count Pálffy, Count Esterházy, Count Nádasdy etc.⁸¹ In July came Archduchess Maria Clementina, Archduchess Maria Caroline and Archduke Francis Karl from Várád to Kassa and later to Eger, the Holy Crown was also brought to the city from Buda.⁸² Although Empress and Queen consort Maria Ludovica left the city in July and joined her husband in Esztergom – she heard the rumours about the claims of Napoleon on Austrian and Hungarian territories, she opposed to cede Tyrol

from the Empire of Austria, Dalmatia, Croatia and a good part of Slavonia from the Kingdom of Hungary to France –, the children remained in Eger. The archbishop of Eger did his best to make the stay of the imperial and royal family in the city enjoyable by organizing trips to the nearby mountains (Eged, Mátra) and the surrounding villages (Egerszalók, Felsőtárkány, etc.), holding festivals and dinners in various vineyards, and hosting banquets and dances in the Palace for the illustrious guests. The First Communion of Leopoldina was also in Eger, and she started to learn Italian there.

⁷⁹ Lázár, Balázs, A magyar nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai, In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.): *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 63–73.

⁸⁰ Szmrecsányi, Miklós: *A királyi család és a Szent Korona egri menedékhelye 1809-ben*, Budapest, 1930, 37.

⁸¹ Szmrecsányi 43.

⁸² Soós, István: A koronázási jelvények menekítései a napóleoni háborúk korában (1805–6, 1809). In: Pálffy, Géza (ed.): *A Szent Korona magyarországi kalandjai (1301–2001)*, Történettudományi Intézet, Budapest, 2023, 329–434.

Central Europe in 1810, France took Tyrol from Austria, Croatia and a part of Slavonia from Hungary in accordance with the Treaty of Schönbrunn (1809)

In September, Archduke Karl Ambrosius died unexpectedly in Tata – he had visited soldiers in hospitals before and was infected by typhoid fever –, Leopoldina mentions her sadness over the death of her beloved uncle in the letter written to her father from Eger.⁸³ The activity of the imperial and royal family in Eger was well documented in the letters written by Marie Louise. The Peace Treaty of Schönbrunn⁸⁴ (1809) was signed by Francis in the Esterházy Palace (Tata), Napoleon forced Francis to cede important Austrian and

Hungarian territories in his favour,⁸⁵ and obligated him to do not interfere in other countries' internal affairs.⁸⁶ A year later (1810), Archduchess Marie Louise had to marry Napoleon under political pressure, of course, it secured a kind of peace from the part of the French aggression.

---

⁸³ Kann – Souza Lima: 180–181, “Amado papai! Nessa distância tão grande que me separa do senhor, infelizmente não posso lhe transmitir pessoalmente meus pensamentos e impressões, por isso tomo da pena para fazê-lo por escrito. A morte do bom tio me entristeceu imensamente, pois eu o amava muito; também posso imaginar o pesar da boa mamãe e do senhor, principalmente porque acho que ele passou suas últimas horas de vida com o senhor. O único conforto é que agora ele não precisa sofrer mais e Deus cuidará de nós. Certamente rezarei muito por ele e por sua saúde, querido papai. O conde Wrba me garantiu que o senhor está com boa aparência, o que me alegrou muito. Minha saúde também está boa, e já não sofro mais daquelas eternas dores de garganta. Há pouco tempo comecei a estudar italiano. Acho que é bem fácil, e também nisso me esforçarei. Para aumentar a coleção que o senhor teve a vontade de me dar, tentei conseguir espécimes que se encontram aqui na região e nos montes Mátra. Já consegui uma boa parte, e passo horas agradáveis observando a coleção. Amado papai, já deve ter lido nas cartas que escrevemos à mamãe o relato da festa que o arcebispo organizou na véspera do dia onomástico de mamãe, por isso vou repeti-lo. Hoje queríamos dar um grande passeio ao monte Eged, mas as notícias que recebemos nos entristeceram tanto, que não podemos nos divertir enquanto não soubermos que a boa mamãe está bem. Os filhos da falecida camareira Handel me pediram que lhe transmitisse a súplica de não abandoná-los agora, porque os pobres órfãos estão numa situação muito difícil, com a horrível carestia em Viena. Posso esperar de sua misericórdia, bom papai, que atenderá ao meu pedido? Meu coração diz que sim, e certamente ele fala a verdade. A Baronesa Erberg me pede que lhe apresente seus respeitos, amado papai. Beijo-lhe as mãos, pedindo que mantenha sob sua profunda benevolência aqueça que permanece com a mais profunda veneração, amado papai, sua filha mui obediente, Leopoldina”.

⁸⁴ Szász, Erzsébet: *Békességkötés: Lichtenstein János Herceg sk., Nompère Champagny Ker. Ján. sk, In: A schönbrunni béke: 1809. október 14, Szeged, 1992, 5–11, Le Traité de Vienne (14 octobre 1809) <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/document-traite-de-paix-de-vienne-14-octobre-1809/> (05 06 2023).*

⁸⁵ Le Traité de Vienne, Article 3.

⁸⁶ Le Traité de Vienne (14 octobre 1809) Article 15. “S.M. l’Empereur d’Autriche reconnaît tous les changements survenus ou qui pourraient survenir en Espagne, en Portugal et en Italie”.

Conclusions

As we could see, the loyalty of Hungary towards the Habsburgs was in accordance with the very interest of the country, the security and the independence of the kingdom was the most important question for the status et ordines. Napoleon tried to break down the traditional monarchies in Europe, he forced the Bourbons to resign in Spain and Italy, he forced the Braganças to leave Lisbon. The Habsburgs could resist only with the help of the Hungarians. In 1809 a good part of the Habsburg family found refuge in Eger, where Leopoldina, the future Empress consort of Brazil spent three months, her first communion was also in the town.

Primary sources

1. Acte final du Congrès de Vienne (1815).
2. *Diarium comitiorum regni Hungariae*, Posoni
3. Hadtörténelmi Levéltár, DKA-000330 Napóleon kiáltványa a magyar nemzethez.
4. Kann, Bettina – Souza Lima, Patrícia (ed.), *D. Leopoldina: Cartas de Uma Imperatriz (Em Portugues do Brasil)*, Estação Liberdade, São Paulo, 2006,
5. Márkus, Dezső (ed.), *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1740–1835)* [CJH.], Franklin, Budapest, 1901.
6. *Procès De Marie-Antoinette, Dite De Lorraine D'Autriche, Veuve De Louis Capet: Acte D'Accusation, Interrogatoire public, Dépositions, Confrontation des Témoins au Tribunal Révolutionnaire, et Jugement*, Marchands De Nouveautés, Paris, 1793.

Bibliography

1. Abafi, Lajos, *A szabadkőművesség története Magyarországon*, Schmidl H. Könyvnyomdája, Budapest, 1900.
2. Balogh, György, Újoncállítás Heves megyében a francia háborúktól 1847-ig, *Tanulmányok Heves megye történetéből* 7, Eger, 1983.
3. Bánkiné Molnár, Erzsébet, A Jászkun Kerület igazgatása, 1745–1876, *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei* 51, Szolnok, 1995.
4. Brauneder, Wilhelm, Az osztrák császári cím, *Jogtörténeti Szemle*, 2017/3, 9–15.
5. Breznay, Imre, *Eger a XVIII. században I-II*, Eger, 1933, Kovács, Béla, *Agria recuperata. A töröktől visszafoglalt Eger újjáépítésének első évei, A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai* 13, Eger, 2006.
6. C. Tóth, Norbert, *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*, MTA BTK TTI, Budapest, 2020.
7. Dobszay, Tamás, *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.
8. Domanovszky, Sándor, *József nádor élete I-II*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1944.
9. Ember, Győző, *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*, M. Kir. Országos Levéltár, Budapest, 1940.
10. Farkas, Gábor, A schrönbrunni kiáltvány fogadtatása, 1809 (1811), In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.), *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 45–53.
11. Ferdinandy, Gejza, *A királyi méltóság és hatalom Magyarországon*, Budapest, 1895,
12. Ferdinandy, Gejza, *A koronázás és közjogi jelentősége*, Athenaeum, Budapest, 1893/2, 212–234.
13. Fraknoi, Vilmos, *A Habsburg-ház első érintkezési Magyarországgal (1269–1274)*, MTA, Budapest, 1917.
14. Fraknoi, Vilmos, *Rodrigo Borgia (VI. Sándor) Giulio Medici (VII. Kelemen) és Ascanio Sforza bíbornok, mint egri püspök-praetendensek*, Eger, 1884.
15. Gill, John H., *The Battle of Znam: Napoleon, The Habsburgs and the End of the War of 1809*, Greenhill Books, 2020.
16. Goetz, Robert, *1805: Austerlitz: Napoleon and the Destruction of the Third Coalition*, Greenhill Books, 2005.

17. Gomes, Laurentino, *1808: Como uma rainha louca, um príncipe medroso e uma corte corrupta enganaram Napoleão e mudaram a História de Portugal e do Brasil*, Globo Livros, 2014.
18. Hönich, Henrik, Latin vagy magyar? A nyelvkérdés a diéta előtt 1790–91-ben, In: Dobszay, Tamás – H. Németh, István – Pap, József – Szijártó M., István (ed.), *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, Budapest–Eger, 2020, 273–293.
19. Horbec, Ivana, A felvilágosult abszolutizmus és a báni méltóság. Bevezetés a horvát–szlávón rendek politikájába (1756–1790), In: Fodor, Pál – Sokcsevits, Dénes (ed.), *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, MTA BTK TTI, Budapest, 2015, 168–174.
20. Horváth, István, *Az egri egyházmegye rövid története*, Eger, 2015.
21. Illés, József, *A Magyar czimer és a királyi cím története 1804-től kezdve*, MTA, Budapest, 1917.
22. Kállay, István, *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, III Hatóság- és hivataltörténet 9, Budapest, 1989.
23. Késmárky, István, *Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának jogai és kiváltságai*, Budapest, 1896.
24. Kiss, Péter, *Az egri érseki Liceum történetéből*, Eger, 2016.
25. Kodek, Günter: Von der Alchemie zur Aufklärung: Chronik der Freimaurerei in Österreich und den Habsburgischen Erblanden 1717–1867, Loecker Erhard Verlag, 2011.
26. Kovács, Béla, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger, 1987.
27. Latorcai, Csaba, Egy Habsburg a primási székben – Lotharingiai Károly Ambrus esztergomi érseksége. *Magyar Sion*, 2009/2, 262–272.
28. Lázár, Balázs, A magyar nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai, In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.): *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 63–73.
29. Light, Keneth, *A viagem marítima da família real: A transferência da corte portuguesa para o Brasil*, Zahar, 2008.
30. Linden, Herman Vander, Alexander VI and the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal (1493–1494), *The American Historical Review*, Vol. 22, No. 1 (1916), 1–20.
31. Löffler, Erzsébet, Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig, *Agria XVIII*, Eger, 1981, 85–97.
32. Lukácsi, Zoltán, Napóleon a magyar katolikus prédikációkban, In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.): *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 75–87.
33. M. Bak, János – Pálffy, Géza, *Crown and Coronation in Hungary 1000–1916 A.D.*, MTA BTK, Budapest, 2020.
34. Malerba, Jurandir, *A Corte no Exílio: Civilização e Poder no Brasil às Vésperas da Independência*, Companhia das Letras, São Paulo, 2000.
35. Mályusz, Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai (1790–1795)*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1926.
36. Nagy-L, István, *A 34. magyar gyalogezred tisztikara a francia háborúban (1792–1815)*, Magyarsághutató Intézet, Budapest, 2021.
37. Nemes, Lajos, Eger város önkormányzata 1687–1848, *Tanulmányok Heves megye történetéből* 16, Eger, 2001.
38. Pálffy, Géza, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, MTA BTK TTI, Budapest, 2016.

39. Pálffy, Géza, Egy elbukott, mégis sikeres függetlenségi mozgalom – A Rákóczi-szabadságharcról hosszabb történelmi távlatban, In: *Rákóczi Emlékkönyv*, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 2021, 14–29.
40. Pálffy, Géza, *Hungary between Two Empires (1526–1711)*, Indiana University Press, Bloomington, 2021.
41. Pálffy, Géza, Szakítások és kiegyezések évszázada. A Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban, *Történelmi Szemle* LVII, (2015) 51–66.
42. Pálmány, Béla, *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1790–1812*, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.
43. Pap, József, Egy sikertelen kultuszteremtési kísérlet. A Szent Korona és Eger kapcsolata 1809-ben, *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* XLI, (2013) 197–212.
44. Petercsák, Tivadar (ed.), *Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*, Líceum Kiadó, Eger, 2013.
45. Portillo Valdés, José María, La crisis imperial de la Monarquía Española, *Historia y espacio* 39, (2012) 160–177.
46. Porubszky, József, Az egri megye főpásztorainak különös jogairól, kiváltságairól s különféle kitüntetéseiről, In: *Emlékkönyv Kis-apponyi Bartakovics Béla egri érsek aranymiséjének ünnepére*, Eger, 1865, 173–198.
47. Reinalter, Helmut, *Joseph II. und die Freimaurerei im Lichte zeitgenössischer Broschüren*, Wien, 1987.
48. Renn, Oszkár, A magyar Szent Korona Egerbe menekítése 1809-ben, In: Renn, Oszkár, (ed.), *Egri séták nemcsak egrieknek*, Egri Lokálpatrióta Egylet, Eger, 2010, 60–66.
49. Roider, Karl A., *Austria's Eastern Question 1700–1790*, Princeton University Press, 2016.
50. Roider, Karl A., *The Reluctant Ally: Austria's Policy in the Austro-Turkish War 1737–1739*, Louisiana State Univ Pr, 1972.
51. Sánchez Silva, Daniel, Crisis de la Monarquía Española (1808–1814) Influencia de Manuel Godoy, *Tiempo y Espacio* 61, (2014) 413–423.
52. Sára, János, *A Habsburgok és Magyarország 950–1918*, Antheanum 2000 Kiadó, Budapest, 2001.
53. Somkuti, Gabriella, *Az Országos Széchényi-könyvtár története 1802–1918*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2002.
54. Soós, István, A koronázási jelvények menekítései a napóleoni háborúk korában (1805–6, 1809). In: Pálffy, Géza (ed.): *A Szent Korona magyarországi kalandjai (1301–2001)*, Történettudományi Intézet, Budapest, 2023, 329–434.
55. Soós, István, Koronánk a bécsi kincstárban (1784–1790), In: Pálffy, Géza (ed.), *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*, MTA BTK TTI, Budapest, 2018, 395–480.
56. Sugár, István, *Az egri püspökök története*, Eger, 1984,
57. Summerville, Christopher, *Napoleon's Polish Gamble: Eylau and Friedland 1807*, Pen and Sword Military, 2006.
58. Szász, Erzsébet, Békességkötés: Lichtenstein János Herceg sk., Nompére Champagny Ker. Ján. sk, In: *A schönbrunni béke: 1809. október 14*, Szeged, 1992, 5–11.
59. Szijártó M., István, *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2016.
60. Szijártó M., István, A magyar rendek adómegajánlási joga és a 18. századi adómegajánlási rend kialakulása, *Történelmi Szemle* XLVI, (2004) 241–295,
61. Szilágyi, Márton, Elviselni az elviselhetetlent. A Martinovics-összeesküvés elítéltjeinek börtönvilága, *Történelmi Szemle* LVII (2015), 121–130.

62. Szmrecsányi, Miklós, *A királyi család és a Szent Korona egri menedékhelye 1809-ben*, Budapest, 1930.
63. Szócs, Tibor, *A nádori intézmény korai története 1000–1342*, Budapest, 2014.
64. Timon, Ákos, *A Szent Korona elmélete és a koronázás*, Stephaneum, Budapest, 1920.
65. Torbágyi, Péter, *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*, Szeged, 2009.
66. Vajnági, Márta, A magyar rendek az 1792-es koronázáson, In: Dobszay, Tamás – H. Németh István – Pap, József – Szíjártó M., István (ed.), *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselés és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, Budapest–Eger, 2020, 209–229.
67. Vick, Brian, *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon*, Harvard University Press, 2014.
68. Zachar, József, Háború, háború, háború...1792–1815, In: Bana, József – Katona, Csaba (ed.), *Franciák Magyarországon, 1809 (I. kötet)*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest-Győr, 2010, 15–35.

Tóth-Lakos, Fruzsina Anna
Károli Gáspár University of the
Reformed Church in Hungary
Faculty of Law
Ph.D. student, judge

XIV. évfolyam | Vol. XIV
2023/4. szám | No. 4/2023
Tanulmány | Article
www.mjat.hu

Preliminary ruling procedures in tax cases in the V4 countries

ABSTRACT

The aim of the study is to show the proportion of cases in which the courts of the V4 (Czech Republic, Poland, Hungary and Slovakia) have referred to the Court of Justice of the European Union for a preliminary ruling on financial law issues, and the type of cases in which they have sought guidance. At <https://curia.europa.eu>, I filtered the data and information available on the basis of requests for preliminary rulings on customs cooperation, customs valuation, common customs tariff, customs union, indirect taxation, excise duties, value added tax, internal taxation, taxation, and by tax category I compare them with each other. If, on the basis of the questions raised, there are tax issues whose interpretation has been questioned in other Member States as well, I will highlight and analyse them separately. I will then draw conclusions on the basis of the issues raised.

KEYWORDS *EU law, preliminary ruling procedure, taxation, customs law, V4 member states*

Introduction

The aim of the study is to show the proportion of cases in which the V4 Member States have referred questions of financial law to the Court of Justice of the European Union (hereinafter: Court of Justice of the EU or CJEU) for a preliminary ruling, and what conclusions can be drawn from this.

I. European tax

The EU has exclusive competence in the area of customs union, while competence in the area of the internal market and economic cohesion is shared, i.e. tax assessment falls within the scope of the fundamental financial sovereignty of states¹.

“There is no European tax as a separate category. There is no universally accepted definition of European tax law, but scientists are trying to define it.”² The freedom of national legislators in the field of indirect taxes is greatly limited, and the approximation of legislation in the field of direct taxation is only minor. In the absence of a single European tax, Member States shape direct tax systems according to their political interests, in a narrow sense, European tax law is the set of standards in relation to direct taxation contained in primary sources of law or constituted by EU institutions, in a broad sense includes the principles defined by negative harmonisation which must apply in any Member State's tax system, and in an even broader sense, prohibited state system of subsidies.³

The most important tax institutions⁴ in the European Union include the Council of Ministers⁵, the European Commission⁶ and the European Court of Justice⁷.

---

¹ CSÜRÖS Gabriella: *Unió pénzügyek, Az európai integráció fejlődésének pénzügyi jogi vizsgálata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 33. p.

² BÉKÉS Balázs: *Közvetlen adózás az Európai Unióban, A tagállami jogok harmonizációja és versenye* Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019. 27.p.

³ op.cit. BÉKÉS 27-30.p.

⁴ DR. HERICH György szerk. *Nemzetközi Adózás II. Átdolgozott kiadás*, Penta Unió 2020. március 145-140.p.

⁵ Under Article 16, it carries out legislative and budgetary functions jointly with the European Parliament and is composed of representatives of the governments of the Member States, most of whom are ministers responsible for the subject concerned. The most important profession in the field of taxation is the Council of Ministers, ECOFIN, which is attended by the ministers of economy and finance of the Member States. Within the Council, COREPER, the committee of permanent representatives of the Member States to the EU, has an important coordinating role. Im. HERICH 145-150.p.

⁶ According to Article 17, the decision-making body of the Union, which also exercises representative control and, in certain cases, executive decision-making, is the 'founding guardian of the treaties', a supranational body. The Commission's administrative structure consists of directorates-general and services and agencies subordinate to the Commissioners, of which TAXUD is responsible for taxation. As regards taxation, there are known the Legal Aid Committee for Tax Collection, the Committee on Excise Duties, the VAT Administration Committee and the Fiscalis Committee, as well as the VAT Committee of TAXUD and the Committee against Tax Fraud, as well as the Committee on Tax Cooperation. Im. HERICH 145-150.p.

⁷ Based in Luxembourg, Article 19(1) ensures respect for the law in the interpretation and application of the Treaties. Im. HERICH 145-150.p.

II. The role of the preliminary ruling

Chapter 2 of Title VII of the Treaty on European Union, as amended by the Treaty of Lisbon, and of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) provide for common rules on taxation and approximation of laws. Tax provisions can be harmonised through the legislative procedure⁸, in which the Council adopts directives⁹ to approximate the laws of the Member States, or through rulings of the Court of Justice of the EU¹⁰.

The practice allows Member States procedural autonomy to prevail under two general conditions: Chapter 2 of Title VII and Article 115 of Chapter 3 contain the basic provisions on which EU tax harmonisation is based. Articles 110 to 111 lay down non-discrimination, Article 112 states that payment obligations on export refunds and imports, other than turnover taxes, excise duties and other indirect taxes, may be applied only on a proposal from the Commission and with the prior approval of the Council, Article 113 is the basic rule for harmonisation of indirect taxes. Article 115 gives the Council a power for general approximation and provides a legal basis for harmonisation of direct taxation in the form of a directive¹¹.

Within the EU legal system, primary sources of law are the Treaties and general principles of law¹², secondary sources of law are acts issued by the community and their bodies, and soft law instruments can also be taken into account in tax law matters¹³. Tax law is part of EU law and thus the sources and principles of law are applied in a similar way, but positive harmonisation is narrow, therefore the case law of the Court of Justice and the negative harmonisation developed by it are of paramount importance.¹⁴

The Court of Justice of the EU fundamentally contributes to the interpretation of sources of law related to tax law with its law-developing case law¹⁵, among its procedures¹⁶ the preliminary ruling procedure has a role in developing the law¹⁷, but it does not actually decide the case in an individual case, the conclusion is always drawn by the referring court¹⁸. The preliminary ruling procedure is useful when a question of interpretation arises in a case before a national court which may be of new general interest for the uniform application of EU law, or when existing case-law does not appear to provide the necessary guidance for dealing with a new legal situation¹⁹. Due to its judicial nature, the Court can only shape EU tax law very indirectly, since its activity covers only a specific case and a given Member State, but at the same time it

---

⁸ Article 115 TFEU.

⁹ Positive harmonization process. In: ERDŐS Gabriella-FÖLDES Balázs-ÖRY Tamás: *Az Európai Unió adójoga*, Wolters Kluwer, Budapest 2013. 28. p.

¹⁰ Negative harmonization process. In: ERDŐS-FÖLDES-ÖRY 28. p.

¹¹ op.cit. HERICH 157.p.

¹² principles of precedence, direct effect, direct applicability, allocation of powers, proportionality, flexibility, Community fidelity, efficiency, procedural autonomy, certain administrative and procedural principles and subsidiarity.

¹³ Regulations are applied narrowly in the field of direct taxation, whereas directives are the main regulatory instrument for direct taxation.

¹⁴ op.cit. BÉKÉS 51-59.p.

¹⁵ It interprets both primary and secondary sources of law.

¹⁶ Proceedings for infringements, nullity, default, damages and preliminary rulings against Member States. HORVÁTH Zoltán: *Kézikönyv az Európai Unióról*, Hetedik átdolgozott, bővített kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007. 161-164. p.

¹⁷ In addition, the decisions taken in the course of the infringement procedure laid down in Article 259 TFEU are not negligible either: a decision concerning tax law and fundamentally affecting the practice of the tax authority – and causing further practical problems in the issue giving rise to the case – was taken against Hungary in Case C-274/10. *Commission v Republic of Hungary*.

¹⁸ It concludes its decisions with the phrase 'which it is for the referring court to examine'.

¹⁹ [EUR-Lex - 114552 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#) downloaded 26.04.2023.

does not take a position on several issues, yet it has nevertheless limited national legislators with its own set of instruments.²⁰

Since there is an obligation to make a reference under Article 267 TFEU if there is no legal remedy under national law against the decision of the court concerned²¹, in the Hungarian court system the Curia or the administrative divisions of certain tribunals initiate preliminary ruling proceedings concerning financial law. The court system and the two-instance procedure of the tax authority of the V4 Member States are similar to the Hungarian court system and the tax authority structure, but an important difference is that the Czech and Slovak Constitutional Courts also turn to the CJEU, especially if the administrative court has neglected or ignored the consideration of an essential issue that violates one of the fundamental rights of the party.

III. Methodology of the study

At <https://curia.europa.eu>, I examined motions for preliminary rulings filed by Hungarian, Czech, Slovak and Polish courts as of 09.12.2023. I selected the topics of customs cooperation, customs valuation, common customs tariff, customs union, indirect taxes, excise duties, value added tax, internal taxes, taxation, and then the country concerned as the search source. The Hungarian administrative courts have referred 73 times, the Czech 25 times, the Slovak 12 times and the Polish 87 times²².

I compared the V4 Member States²³ because all four are part of the former socialist bloc in Eastern Europe and all joined the EU in 2004. In addition, it is not a negligible circumstance that the Visegrad Four countries influenced each other's economic development within their historical- geographical and cultural traditions²⁴ and the framework of the Visegrad cooperation²⁵.

For the comparison, I used a benchmark of the number of preliminary rulings per 100,000 inhabitants in each Member State, that is 0.75 in Hungary, 0.23 in the Czech Republic and 0.23 in both Poland and 0.22 in the Slovak Republic. This ratio shows the number of petitions per 100,000 inhabitants, and the conclusion can be drawn from the ratios that the Hungarian courts are the most active among the courts of the V4 Member States.

Another conclusion can be drawn from the data. If we look at the number of cases cancelled, withdrawn or dismissed for lack of competence, we can see that this number is high in Hungarian cases. While one case in the Czech cases had an inadmissible question in the petition, there was no Slovakian case, one case in the Polish cases was cancelled, one case concerned a

---

²⁰ op.cit. BÉKÉS 253.p.

²¹ With the exception of KrakVet, paragraph 51.

²² The specific problem in the two most recent preliminary ruling cases (C-726/23., C-615/23.) is not yet known, but it is already clear that the courts have asked a question about the VAT Directive in both cases.

²³ The leaders of the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary signed a declaration in Visegrad on 15 February 1991, and with this act the cooperation of the Visegrad Three was established. *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei* Kiadó: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2018 [V4 konyv.pdf \(kki.hu\)](#) SÁRINGER JÁNOS: *Visegrád újjászületése az államszocializmus bukása után (1991—2004)* 26. p. Downloaded 10.12.2023.

²⁴ In the first days of September 1335, the first meeting of the envoys of the Luxemburgs and the Anjouk took place in Visegrád. *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei* Kiadó: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2018 [V4 konyv.pdf \(kki.hu\)](#) TULOK PÉTER: *A Visegrádi Együttműködés eredete, a hármas királytalálkozó jelentősége a középkorból* 14. p. Downloaded 10.12.2023.

²⁵ In Europe, in the early 1990s, the process of creating new organizations took place within the framework of the "new regionalism" within the framework of the Visegrad Cooperation. *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei* Kiadó: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2018 [V4 konyv.pdf \(kki.hu\)](#) SÁRINGER JÁNOS: *Visegrád újjászületése az államszocializmus bukása után (1991—2004)* 23. p. Downloaded 10.12.2023.

question of validity and one case was found to be without jurisdiction, the number is higher in the Hungarian cases. In four cases the petition was withdrawn, in one case the court informed the CJEU that the parties were of the same opinion and the case was therefore deleted, and in three cases the CJEU had no jurisdiction. While the conclusion can be drawn from the figures, it would appear that the Hungarian courts are not adequately prepared to answer the correct questions. But looking behind the numbers, the situation is more nuanced. Indeed, of the four cases where the court withdrew the petition, two were due to a different decision, one where the parties agreed on the merits of the case, three cases remained where the reason for the withdrawal was not stated in the order, and three where the court did indeed withdraw the case for lack of jurisdiction due to incorrect legal questions.

IV. The issues referred to the CJEU by Member State

Since several different interpretations of the law²⁶ can arise in relation to a single motion, I have grouped the preliminary rulings by topic for ease of comparison. There are various ways

---

²⁶ The Community legislation whose interpretation was needed: 1. EU Treaties, 2. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax (previously the Sixth Directive), 3. Council Directive 2008/9/EC laying down detailed rules for tax refunds, 4. Regulation (EC) No 1889/2005 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on controls of cash entering or leaving the Community, 5. Directive 2003/96/EC restructuring the Community framework for the taxation of energy products and electricity, 6. Directive 2011/7/EU of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on combating late payment in commercial transactions, 7. Council Directive 90/435/EEC of 23 July 1990 on the common system of taxation applicable in the case of parent companies and subsidiaries of different Member States, 8. Council Regulation (EU) No 904/2010 of 7 October 2010 on administrative cooperation and combating fraud in the field of value added tax, 9. Council Directive 2008/7/EC of 12 February 2008 concerning indirect taxes on the raising of capital and, prior to that, 10. Council Directive 69/335/EEC of 17 July 1969 concerning indirect taxes on the raising of capital, as amended by the Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded, 11. Explanatory Notes to the Combined Nomenclature of the European Union, 12. Commission Regulation (EC) No 718/2009 of 4 August 2009 concerning the classification of certain goods in the Combined Nomenclature, 13. Council Directive 92/12/EEC of 25 February 1992 on the general arrangements for products subject to excise duty and on the holding, movement and monitoring of such products, 14. Council Regulation (EEC) No 2658/87 of 23 July 1987 on the tariff and statistical nomenclature and on the Common Customs Tariff, 15. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco, 16. Sixth Council Directive 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes - Common system of value added tax: uniform basis of assessment, 17. Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded, 18. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union, 19. Charter of Fundamental Right of the European Union, 20. Council Implementing Regulation (EU) No 282/2011 of 15 March 2011 laying down implementing measures for Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax, 21. Council Directive 92/83/EEC of 19 October 1992 on the harmonization of the structures of excise duties on alcohol and alcoholic beverages, 22. Council Directive 2008/118/EC of 16 December 2008 concerning the general arrangements for excise duty and repealing Directive 92/12/EEC, 23. First Council Directive 67/227/EEC of 11 April 1967 on the harmonisation of legislation of Member States concerning turnover taxes, 24. Council Regulation (EEC) No 2913/92 of 12 October 1992 establishing the Community Customs Code, 25. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, 26. Directive 1999/62/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 1999 on the charging of heavy goods vehicles for the use of certain infrastructures, 27. Commission Regulation (EEC) No 2454/93 of 2 July 1993 laying down provisions for the implementation of Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Community Customs Code.

of typifying the subjects on which the courts of some Member States have referred questions to the CJEU. In my study, I have grouped the petitions according to broad themes.

V. Customs and excise matters and others

At customs and excise matters Hungary has eight times²⁷, the Czech Republic eight times²⁸, Slovakia once²⁹ and Poland ten times³⁰ referred questions for preliminary ruling to ECJ.

At other, not elsewhere classified, financial law concerning matters of Community law Hungary has five times³¹, the Czech Republic twice³², Slovakia three times³³ and Poland four times³⁴ referred questions.

VI. VAT Directive

The interpretation of the VAT Directive raised the most questions, so I have divided the motions on the Directive into several topics for ease of comparison and interpretation of interrelated issues.

VI.1. The basic concepts

At the basic concepts of the VAT Directive (be it the scope of the Directive, the concept of services, the concept of supply of goods, the concept of the liable for payment of tax, the calculation of time limits) Hungary has nine times referred questions to CJEU. There were two

---

²⁷ In the field of customs law, questions of interpretation have arisen before the Court of Justice of the EU concerning transaction value, customs valuation and certain concepts. Case C-290/05 *Nádasdi* concerned the registration tax on second-hand cars.

²⁸ The Court asked questions in six customs cases and two in excise cases. In case C-711/20, *TanQuid Polska Sp. z o.o. v Generální ředitelství cel*, the CJEU also required an investigation into a possible irregularity or infringement.

²⁹ The interpretation of tariff determination.

³⁰ One of the proposals concerned tariff classification and eight cases concerned excise duties. Two excise cases concerned excise duty not declared and paid on the sale of a motor vehicle in Poland before its first registration in Poland.

³¹ The cases concerned the progressive special tax on certain sectors, the maintenance of local business tax, tax refunds, failure to notify the tax rate and failure to control cash entering and leaving the Community, as formulated in the framework of Community taxation of energy products and electricity.

³² The case concerning late payments in commercial transactions is particularly interesting because the Czech Constitutional Court held that the referring court had not examined the need to refer a question for a preliminary ruling, although the applicant had claimed that this was necessary, in breach of the company's right to a fair hearing. In the other case, *C.*, the Czech version of the provisions of Community law applied by the customs authorities at the time when the acts at issue were committed had not yet been published, but was available by other means e.g. on websites, an argument which the CJEU did not accept.

³³ One case concerned certain provisions on administrative cooperation in the field of value added tax and the fight against fraud, while the other case concerned the taxation applicable to parent companies and subsidiaries of different Member States and one case concerned the interpretation of the TFEU.

³⁴ All four concerned the interpretation of the law on indirect taxes on capital increases.

questions, that dealt with the definition of economic activity³⁵, and with the obligation of taxable persons to notify, one was dealing with the person liable to pay fees, the concept of public authority, the definition of a single service, the place of performance. The concept of supply of goods was addressed in one case, *KrakVet Marek Batko* Case C-276/18, which is also significant because paragraph 51 of the judgment also set out an exception to the obligation to refer rule in Article 267 TFEU³⁶.

On this issue the Czech Republic has five times referred questions to CJEU. Two were dealing with the material scope of the directive, one with the concept of a single unitary service and with specific rules. Several provisions, on the one hand the material scope, on the other hand the reduced rate and the concept of a complex service were affected by the decision in Case C-432/15 *Baštová*.

In Slovakia there was only one case dealing with this basic issue (the definition of the sale of goods). This case was interesting not because of its subject, but because the Constitutional Court of the Slovak Republic ruled that the constitutional rights to judicial protection and the human rights and fundamental freedoms of due process and the rights of the defence were violated when the court did not examine the applicability of Article 12 of the VAT Act.

At the basic issues Poland has thirty-one times referred questions to CJEU. This is a very huge amount of cases. One of the cases dealt with the countervalue concept, the courts have referred two each questions concerning with the themes of definition of establishment, definition of a single unit service. There were three questions dealing with the definition of the taxable person liable to pay VAT.

One of the cases is interesting in that its subject matter is linked to VAT fraud, as the tax authority found that the plaintiff - or its employee, without the plaintiff's knowledge - had issued blank invoices to entities which had paid the VAT indicated on the invoices, but the plaintiff had not paid and declared them.

In another case, where spouses are nevertheless acting as separate taxable persons in the same activity, the CJEU held that the risk of abuse and fraud must also be examined.

There were four questions each dealing with the concept of supply of services and specific rules, three preliminary rulings were referred to the ECJEU dealing with concept of material scope and the time limit for payment, and the subject of the sale.

One of these latter interpretative issues concerned the award of a public law body and the other concerned the award of a bailiff, the latter of which may be required to assess, collect and pay the VAT due on the proceeds of the transaction within the prescribed time limit. The concept of economic activity concerned a case in which the CJEU ruled that municipal transactions may be subject to VAT if they constitute an economic activity and are not carried out by the municipality as a public authority, unless the activity results in a distortion of competition.

There were five questions dealing with the product sales concept, in one case, the applicant carries out his economic activity as a VAT payer in the field of real estate. In order to settle his tax debts, he proposed to the municipality to conclude a contract for the transfer of the ownership of the undeveloped land he owned to the municipality. The transaction does not constitute a supply of goods for consideration subject to VAT.

---

³⁵ One case was concerned, namely Case C-276/18 *KrakVet Marek Batko*, which is also significant because paragraph 51 of the judgment also defined an exception to the obligation to refer rule in Article 267 TFEU.

³⁶ Where the courts of a Member State, in proceedings before them concerning the interpretation of a provision of Union law which require a ruling by the Court of Justice, find that in another Member State the same economic transaction is treated differently for tax purposes, they are entitled and, depending on whether or not there is a judicial remedy under national law against their decisions, must: to make a reference for a preliminary ruling to the Court of Justice of the EU.

VI.2. Deduction, refund and VAT fraud

I evaluated as a further delimitation aspect of the VAT Directive the interpretation of deduction, refund and VAT fraud. It was necessary to consider these issues from an analytical point of view because VAT fraud is most closely related to the right of deduction and the right of refund.

Hungary has referred 26 questions to the CJEU on this issue, including twelve on VAT fraud, nine on the right of deduction, in one of the most recent cases, the court has formulated interpretative questions in relation to the right of deduction in what is colloquially known as the pharmaceutical tax, and five on tax refunds.

On the same subject, the Czech Republic has referred to the CJEU twice for VAT fraud and twice for restrictions on the right to deduct, making a total of four referrals. One of the cases is noteworthy because the Court also ruled that it is contrary to EU law for a national court to adopt an interpretation more favourable to the taxpayer on the basis of the national constitutional principle in *dubio mitius*, even after the CJEU has ruled that such an interpretation is incompatible with EU law.

Slovakia has referred five questions to CJEU, of which one was dealing with VAT fraud, one with restrictions on the right to deduct, three with refund. In another case, also where the court rejected the plaintiff's request to refer the case to the Court of Justice, the Constitutional Court of the Slovak Republic found that the plaintiff's fundamental right to an effective and unchanging judicial defence had been violated.

Poland has referred eighteen questions to CJEU, four questions dealt with VAT fraud, eleven questions with the restriction on the right to deduct and one with the refund. In one case, the CJEU ruled that the right to deduct input VAT on imports of services paid directly or indirectly to a person established in a territory or country that is a "tax haven" under this legislation cannot be excluded as a general rule.

In two cases, the CJEU has ruled in principle that, in transposing the Directive into national law, it is not possible to repeal in their entirety national provisions restricting the right to deduct VAT and replace them by provisions laying down new conditions in that respect when the Directive enters into force in the territory of the Member State concerned, where the effect of the latter provisions is to extend the scope of that restriction. It is also contrary to Community law for a Member State subsequently to amend legislation which entered into force on that date so as to extend the scope of that restriction in relation to the situation which existed previously. It is, however, possible for the Member State concerned to provide for an exclusion introduced before its accession to the Union and maintained in force after that accession.

VI.3. Tax reduction

Although VAT fraud is also linked to factors that reduce the tax base and the tax, a more accurate and nuanced picture required separate consideration of the proposals to reduce the tax.

The tax base reduction and correction are the next larger unit that the CJEU had to deal with, Hungary four times, as well as Poland does, the Czech Republic twice has applied for a preliminary ruling, interesting however there is no such case in Slovakia.

The tax reduction and tax exemption is the next major unit, which also requires a more extensive explanation. On this topic of interpretation Hungary had three preliminary rulings, the cases concerned the interpretation of certain exemption rules for public benefit activities and exports. The Czech two cases concerned the examination of the tax exemption for exports

and certain public benefit activities. In Slovakia only one case raised a question of interpretation of the exemption for the exercise of judicial executive functions by a private individual.

Most cases, thirteen times, were referred to the CJEU by Poland. Five questions have been raised concerning the provision of services in connection with insurance activities, the provision of services in connection with the granting of credit and the interpretation of the exemption for certain charitable activities and chain transactions.

In one case, the question raised was whether or not the preparation and serving to the customer of a hot chocolate drink called Klasszik hot chocolate with milk and chocolate sauce for direct consumption constituted an ancillary supply of services, since it resulted in two different reduced VAT rates being applied to products with the same objective characteristics and properties.

In the other case, the applicant uses different sales methods within its fast-food chain. Where the final customer chooses not to use the material and human resources provided by the taxable person to ensure the consumption of the food supplied, the supply of that food must be regarded as not involving any related supply.

VI.4. Other VAT matters

And the last bigger topic are the other matters concerning VAT. Hungary applied twice preliminary rulings at precautionary measure, once at collection of classified information and twice at principles.

One of the cases is also interesting because the petition dealt with the issue of the retroactivity of the transitional provisions applicable in the repeated proceedings in relation to the limitation period, which is also of particular importance because the Hungarian Constitutional Court in its Decision 2/2022 (II. 10.) AB - on the initiative of the same judge - annulled the wording of the law "and repeated". In its judgment, the CJEU ruled only on the fact of the statute of limitations, without disputing its *raison d'être*, and thus it can be said that the decision of the Hungarian Constitutional Court has more of an impact on Hungarian practice.

Slovakia has referred only one question in the case concerned the provision of security. In the Czech Republic there were no other issues of this nature. Two each of the four Polish questions dealt with the principles and tax penalty. One case is interesting because the authority prevented the liquidator from transferring the funds accumulated in the taxpayer's VAT account for the purpose of paying property tax, thus putting the Treasury as a creditor in a more favourable position to the detriment of all creditors.

Conclusions

More than 19 years have passed since the Visegrad countries were admitted to the European Union, all four countries have stood their ground in Europe, adapted the EU legal order and participated in the work of the EU institutional system, and their courts correctly use the possibility to turn to the CJEU regarding the interpretation of EU law. The aim of my study is to show how the courts of the V4 member states used their opportunities, what development curve can be seen when analysing their questions, or what conclusions can be drawn from the individual data.

It can be reasonably concluded from the data that a smaller country with a smaller judiciary system is obviously mathematically less likely to be referred to the CJEU, Poland is the exception, although it is a large country, it is ahead of the smaller Hungary in proportion to the number of questions asked.

The reason for which the courts are called upon to act depends a lot on the degree of activism expected from the judicial system, whether they are more relaxed in their application of Community law, or whether they are judges who apply the text of the law faithfully in their decisions, textualists, or judges who have a position but are not sure, who prefer to decide on the basis of the principle of perconcentration, depends on their knowledge of Community law, but also on their level of linguistic knowledge.

In addition, the extent to which some judges approach the CJEU voluntarily or at the request of a legal representative, the extent to which judges develop themselves, follow case law, develop themselves through self-development or in an organised way, even in the framework of a network of advisers, as in Hungary, Poland or the Czech Republic as opposed to Slovakia, is also a factor that cannot be neglected³⁷.

On the other hand, the statistics also show that the Czech Republic has referred most cases to the CJEU on customs or excise issues in relative terms. For Member States, it is the tariff classification that causes problems in relation to customs matters, and not without reason, as each product is different, it is difficult to follow the tariff classifications of new products in Community law, the definition of which may also be a matter for experts, and therefore this high rate is not by chance. It is also interesting to note that in Poland, although the interpretation of the VAT Directive caused the most problems, it was not the deduction of tax or VAT fraud that raised the question before the court (the question is whether the control by the tax authorities is more effective, whether the judicial practice is clearer, or simply that this form of tax evasion does not arise as often as in Hungarian practice), but in relation to the basic concepts of the VAT Directive, the question of tax liability, the scope or the obligation to pay, presumably in interpreting the concepts, the court would rather refer the responsibility to the CJEU if it cannot clearly identify the basic concepts for the given case. This may also be related to the fact that Polish courts always expect the CJEU to interpret the law of a specific case, which cannot be derived from general case-law but requires a specific interpretation of the law, such as the issue of tax exemptions and tax reliefs, which also occurs in Poland at a particularly high rate.

In their opinions, the courts refer to the interpretation of specific Community rules, the principle³⁸ of fiscal neutrality, which precludes economic operators from being placed at a competitive disadvantage, the prohibition of tax discrimination³⁹, and effectiveness, which requires that the procedural rules of the Member States do not render practically impossible or excessively difficult the enforcement of claims based on EU law, equivalence⁴⁰, according to which the procedural rules governing the enforcement of EU law are equivalent to the internal rules governing the Member States, i.e. they must not be less favourable, direct effect and the principle of proportionality⁴¹ are regularly invoked, and the Charter of Fundamental Rights, including the rights of defence and redress, is also invoked.

Although the VAT Directive is "only" a directive, it is still very detailed. Despite this, the courts have most often referred to the CJEU on the interpretation of the VAT Directive. The

---

³⁷ ([Microsoft Word - \366sszefoglal\363 v\351lem\351ny.doc](#)) ([kuria-birosag.hu](#)) downloaded 25.p. 12.12.2023.

³⁸ op.cit. HERICH 155.p.

³⁹ Article 110 TFEU.

⁴⁰ [Az EU-jog hatása a polgári eljárásjogra - VI. Az egyenértékűség elve - MeRSZ](#) MUZSALYI Róbert: Az EU-jog hatása a polgári eljárásjogra downloaded 10.12.2023.

⁴¹ Article 5 TFEU.

reason is that the VAT Directive allows Member States to apply derogations from VAT rules, for example to prevent certain types of tax evasion, which leads to problems of interpretation.

The CJEU has identified a number of important concepts relevant to practice and provided guidance for the future. For example, the CJEU has stated in principle that neither the right to correct invoices nor the right to deduct can be limited. The exception to this is where the right of deduction has become a central element of tax evasion. The right of deduction is the possibility of reducing input tax, but that right cannot, in principle, be restricted, but, since it has become a central element of tax fraud throughout the European Union, its exercise must be restricted in view of the fight against tax fraud. In cases of VAT fraud, the tax authority must prove that the taxpayer has abused the right of deduction. A tax advantage or tax evasion is the failure to pay to the state budget, in respect of transactions in the supply chain of goods, the amount that would otherwise be paid in the context of the legitimate discharge of the tax obligations of the operators in the supply chain. Part of the VAT operating mechanism is tax neutrality, which, according to the consistent practice of the CJEU, aims to relieve the trader of the full burden of all VAT due or paid in the context of his economic activity. The common VAT system thus ensures neutrality as regards the tax burden of all economic activities, irrespective of their purpose or result, provided that those activities are in principle themselves taxable.

While harmonisation needs to be further developed, as does the development of the single European market, the CJEU still has more work to do in view of the requirements of the currency union. In addition, it will be important to harmonise corporate tax rules, as the interpretation has already been raised, as the Hungarian court has already asked questions regarding corporate tax.⁴²

However, during harmonization, attention must also be paid to ensuring that states with differentiated circumstances are placed on an equal footing and that differences between countries do not increase, and it is clear from the questions asked what problems the courts of Eastern European Member States and, through them, the given country have to deal with between the harmonisation of tax law and the sovereignty of the Member States.⁴³

The fight against tax fraud and tax evasion will remain a crucial issue going forward, and this will require improving the professional knowledge of judges and expanding professional consultations in order to be able to ask more precise and clear questions, but this also requires courts to regularly interpret previous decisions and not to ask more questions on the same price-decided question. In doing so, questions may have been asked by other Member States and presented in order to standardise tax practice.

Overall, it can be concluded that, as in the financial field, beyond the tariff classification of products, the most interpretation problems for the courts of the Member States have been related to the VAT Directive, and as economic activities are diverse and constantly evolving, the interpretation of direct taxation linked to economic activity will always be a problem, I do not expect the number of petitions to decrease in the future.

---

⁴² op.cit. HERICH 776.p.

⁴³ op.cit. HERICH 780.p.

Bibliography

1. BÉKÉS Balázs: *Közvetlen adózás az Európai Unióban, A tagállami jogok harmonizációja és versenye* Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019.
2. CSÜRÖS Gabriella: *Uniós pénzügyek, Az európai integráció fejlődésének pénzügyi jogi vizsgálata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.
3. DR. HERICH György szerk. *Nemzetközi Adózás II. Átdolgozott kiadás*, Penta Unió 2020.
4. ERDŐS Gabriella-FÖLDES Balázs-ÖRY Tamás: *Az Európai Unió adójoga*, Wolters Kluwer, Budapest 2013.
5. HORVÁTH Zoltán: *Kézikönyv az Európai Unióról*, Hetedik átdolgozott, bővített kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007.
6. SÁRINGER JÁNOS: *Visegrád újjászületése az államszocializmus bukása után (1991—2004)*
7. TULOK PÉTER: *A Visegrádi Együttműködés eredete, a hármas királytalálkozó jelentősége a középkorból*

Online sources

1. [\(Microsoft Word - \366sszefoglal\363 v\351lem\351ny.doc\) \(kuria-birosag.hu\)](#)
2. *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei* Kiadó: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2018 [V4 konyv.pdf \(kki.hu\)](#)
3. [Az EU-jog hatása a polgári eljárásjogra - VI. Az egyenértékűség elve - MeRSZ](#)
MUZSALYI Róbert: Az EU-jog hatása a polgári eljárásjogra
4. EUR-Lex - 114552 - EN - EUR-Lex (europa.eu)